

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI SZERVEZET
SZAKMAI ÉS TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

2009. 2. szám

**Kriminálexpo
Tanulmány
Műhely
Múlt
Kitekintés
Röviden
Könyvespolc**

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

Kiadja a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága

*Megjelenik negyedévente * Huszonnyolcadik évfolyam 2. szám*

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök:

DR. KÖKÉNYESI ANTAL

Tagok:

DR. CSORDÁS SÁNDOR

CSÓTI ANDRÁS

DR. HUSZÁR LÁSZLÓ

DR. KABÓDI CSABA

DR. LŐRINCZ JÓZSEF

DR. MEZEY BARNA

DR. NAGY FERENC

DR. VÓKÓ GYÖRGY

Főszerkesztő:

SZALAI TÍMEA

Felelős szerkesztő:

DEÁK FERENC ISTVÁN

Nyomdai előkészítés

és nyomdai

munkálatok:

Duna-Mix Kft., Vác

www.dunamix.hu

Felelős vezető:

DR. KÓVÁRI ZOLTÁN

ISSN 1417-4758

A szerkesztőség címe:

1054 Budapest V.,

Steindl Imre utca 8.

E-mail: sajt@bv.gov.hu

SZÁMUNK SZERZŐI

Dr. Budai István bv. ezredes, a Balassagyarmati Fegyház és Börtön parancsnoka; **Cséri Zoltán** bv. ezredes, a Közép-dunántúli Országos Bv. Intézet parancsnoka; **Deák Ferenc István** ny. bv. alezredes, a Börtönügyi Szemle felelős szerkesztője; **Dobrotka Katalin**, a BVOP irattárosa; **dr. Hagymási Kornélia** ügyész, Szolnoki Városi Ügyészség; **Hirják András Péter** bv. alezredes, az Annamajori Mezőgazdasági és Kereskedelmi Kft. ügyvezető igazgatója; **dr. Király Klára** ügyvédjelölt, dr. Nagy Magdolna Ügyvédi Iroda; **Matovics Csaba** bv. százados, a Szegedi Fegyház és Börtön Bv. Osztályának vezetője; **dr. Nagy Anita** egy docens, Miskolci Egyetem ÁJK Bűnügyi Tudományok Intézete; **Papp Gábor** doktorjelölt, Budapesti Corvinus Egyetem, szociológia PhD; **Solt Ágnes** szociológus, Országos Kriminológiai Intézet; **Tikász Sándor** bv. ezredes, a Tiszalöki Országos Bv. Intézet parancsnoka; **dr. Tóth László** bv. vezérőrnagy, bv. főtanácsos, az országos parancsnok gazdasági és informatikai helyettese.

A fotókat **Apró Andrea** készítette.

Szerkesztőségünk olyan dolgozókat vár a szerzőktől, amelyek a társadalmi devianciákat, a büntetés-végrehajtásra vonatkozó joganyagot, a fogvatartás, a fogvatartotti népesség sajátosságait, problematikáját, a tudományos közvélemény által elfogadott tudományterületek (kriminológia, szociológia, pszichiátria, pszichológia, vezetéselmélet, pedagógia, műszaki tudományok stb.) szempontjából elemzik, értékelik. A dolgozatok eredetért és tartalmáért a szerző vállalja a felelősséget. Kérjük, a kéziratokat írják

Közlési feltételek

alá, tüntessék fel munkakörüket, munkahelyüket, telefonszámukat, lakcímüket és – ha van – tudományos fokozatukat is. Ezen kívül a tanulmányokat számítógépes adathordozón is szíveskedjenek megküldeni.

Szerkesztőségünk mindenkor fenntartja magának a jogot – a szerzővel egyeztetve – a kéziratok stilizálására! Olyan kéziratokat, melyeket nem rendeltünk meg, illetve a szaklektorok nem tartottak közlésre alkalmasnak, nem küldünk vissza, és nem őrzünk meg!

Tóth László

A gazdasági társaságok jelene, a gazdasági működés jövőbeni tervei*

A gazdasági társaságok által végzett elítélt-foglalkoztatás fontos szerepet kap a büntetés-végrehajtás reszocializációs tevékenységében. A korábbi évek gyakorlata alapján a társaságok átlagban 4 000-4 500 fő fogvatartottat foglalkoztatnak, alapvetően piaci körülmények között. A gazdasági társaságok helyzete az alapításuk óta eltelt 15 év alatt változóan alakult. Az örökölt termékszerkezet, a szabályozók változása, illetve uniós csatlakozásunk következtében szükségessé vált szerkezeti-szervezeti átalakításuk.

Az előadás során a bv. társaságok jelenével és jövőjével foglalkozunk. Maga a téma és a hozzá kapcsolódó kérdéskör egyszerre bonyolult és egyszerű. Egyszerűségét az adja, hogy elsősorban piaci és gazdasági kérdésekre kell felelni. A bonyolultságot az okozza, hogy a gazdasági társaságok egy sokrétűen és szorosan összefüggő rendszer részeként állami feladatot látnak el. Ez a rendszer a büntetés végrehajtás. A fogvatartottak munkáltatásának problémaköre egyrészt büntetés-végrehajtási szakmai kérdés, másrészt – ehhez kapcsolódóan – pénzügyi, gazdálkodási kérdés.

A tervezett változások értelmezéséhez érdemes áttekinteni a megtett utat, a gazdasági társaságok működését befolyásoló gazdasági környezet változásait és azok hatásait.

A jogszabályi feltételrendszer

A jogszabályi feltételrendszer alapján a magyarországi fogvatartotti munkáltatás egyes nemzetközi előírásokhoz, szerződésekhöz való csatlakozásunkat is erősíti. Ezek közül kiemelt helyet foglalnak el a nemzetközi gyakorlat alapjául szolgáló ENSZ minimumszabályok és az Európai Börtönszabályok előírásai. Az Európa Tanács valamennyi tagállamában az elítéltek munkavégzése „kötelező”. Követendő elvként azonban kitérnek arra, hogy a profitszerzés nem lehet elsődleges cél a munkáltatással szemben, „nem engedhető meg, hogy a profit – mint gazdasági cél – kizorítsa a fogvatartottaknak a tisztességes kezeléshez való jogait”. A gazdasági társaságok a büntetés-végrehajtás munkáltatási szerkezetében a korábbi évek gyakorlatának megfelelően a fogvatartottak tömeges és nagyüzemi foglalkoztatását szolgálják.

* A Kriminálexpón – 2009. május 6-án – elhangzott előadás szerkesztett változata.

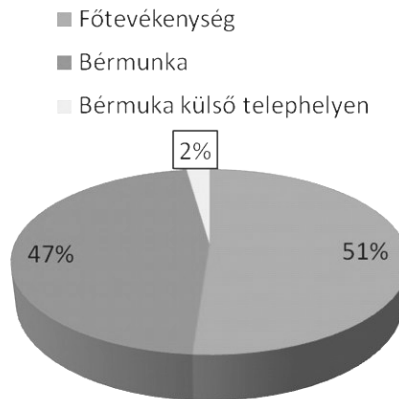
A gazdasági társaságok fő tevékenységei

Közismert, hogy a jogelőd vállalatokat 1994. január 1-jei dátummal az igazságügy-miniszter mint alapító, a vonatkozó törvényi előírásoknak megfelelően, egyszemélyes korlátolt felelősségű társasággá alakította át – akkor 9 könnyűipari (3 vegyesipari, 3 konfekcióipari, 2 bútorigipari és 1 cipőipari) jellegű, valamint 3 mezőgazdasági jellegű tevékenységi körrel. A piaci változások miatt ma 8 könnyűipari (3 vegyesipari, 3 konfekcióipari, 1 papíripari és 1 cipőipari) jellegű, és 4 mezőgazdasági jellegű társaság működik.

Megfigyelhető, hogy a bútorigipar szinte teljesen eltűnt a fő tevékenységi körökből, mára csak egy szerény faipari tevékenység maradt fenn. Kialakult ugyanakkor egy új tevékenységi kör, a papíripari, amely egy külső partnerrel kialakított hosszú távú kooperáció eredménye. A társaságok a foglalkoztatási szerkezetében pedig egyre nagyobb hangsúlyt kapott a külső vállalkozások részére végzett bér munka. Ennek oka az, hogy a csökkenő saját tevékenységet a társaságok a bér munkapiacra próbálták pótolni. Az ilyen jellegű foglalkoztatás 7 év alatt 13%-kal növekedett.

1. ábra

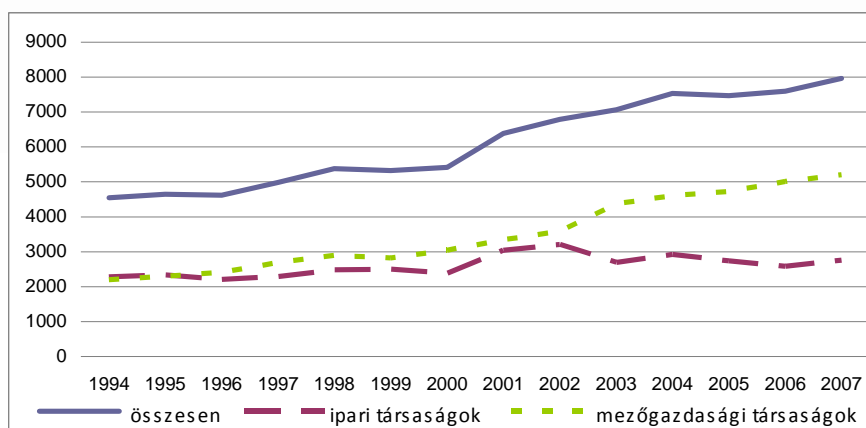
A bér munka tevékenység aránya – 2008.

Az alapítás óta eltelt időszak gazdasági helyzete

A társaságok induló vagyonát a jogelőd vállalatok teljes vagyona képezte, amely a cégbírósi bejegyzéskor 3,7 milliárd Ft jegyzett és 4,5 milliárd Ft saját tőke összeget takart. Ezen vagyon mintegy 974 millió Ft jegyzett, de be nem fizetett tőkeösszeget foglalt magába. Az alapító igazságügy-miniszter részére a be nem fizetett tőkeösszeg rendezéséhez szükséges forrás a későbbiek során sem nyílt meg. Ennek okán a jegyzett, de be nem fizetett tőke rendezéséhez szükség volt a társaságok részére egyéb finanszírozási támogatásként biztosított összegek e jogcím szerinti elszámolására, valamint a jegyzett tőkeösszegek esetenkénti alapítói csökkentésére.

A társaságok saját tőkéjének alakulása 1994-2007 között (millió Ft)

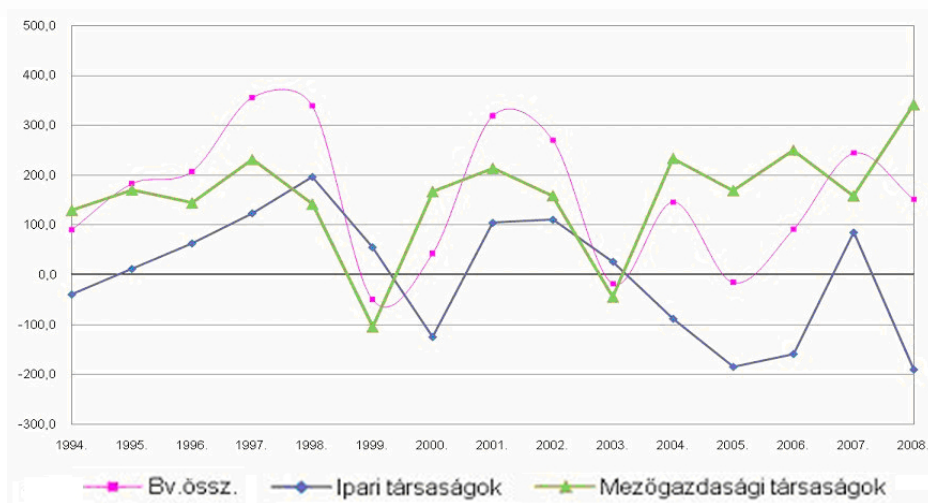
A diagramról jól olvasható, hogy az eltelt időszak alatt a társaságok összességükben gyarapítani tudták a rájuk bízott vagyont. A 2008. évben a saját tőke értéke – mintegy átlagos évi 12%-os növekedést elérve – elérte a 8,5 milliárd Ft-ot. Árnnyaltabban nézve: a vagyonnövekedés az ezredfordulóig megegyezett a társaságoknál, ezután az ipari társaságok vagyona csökkent, a mezőgazdasági társaságoké viszont növekedett.

A saját tőke változását több tényező is torzította. 2003-ban megalakult a Nagyfa-Alföld Kft., a Nagyfai Mezőgazdasági Kft.-nek az Alföldi Bútorgyártó Kft.-be való beolvadásával. Az átalakult társaság fő profilja a mezőgazdasági tevékenység lett, ettől kezdve adatai a mezőgazdasági társaságok között szerepelnek. A saját tőke pozitív torzító tényezője, hogy – a törvényi előírásoknak történő megfelelés miatt (saját tőke/jegyzett tőke > 50%) – több ipari társaság az ingatlanainak felértékelésére kényszerült. Emögött tényleges teljesítménynövekedés nincs, a saját tőke értékelési tartalék eleme növekedett meg. A vagyon negatív alakulása az ipari társaságoknál a veszteséges működés következménye. A társaságok eredményének alakulását tükrözi a 3. számú ábra. Az eredmény mértéke a piaci teljesítmény mellett nagymértékben függött a támogatások alakulásától, amely jól megfigyelhető az ábrán. Az ipari társaságok az ezredfordulóig, nagyjából Kínának a WTO-hoz történő csatlakozásáig a támogatási rendszerrel kiegészítve képesek voltak követni a kihívásokat a '90-es évek közepén indult ágazati válság ellenére. Az örökölt könnyűipari termék-szerkezettel jelenleg az ágazat válsága miatt folyamatosan veszítik piacaikat, árbevételük csökken, vagy stagnál, ugyanakkor a költségeik növekedtek, gyakran az inflációt meghaladó mértékben. Különösen igaz ez a konfekció-

ipari társaságokra. Érdeemes megjegyezni, hogy az Ábránd-Ágynemű Kft. az alakulásakor 30%-nál nagyobb piaci részesedéssel bírt, mára ez 5% körülire olvadt.

3. sz. ábra

A társaságok eredményének alakulása 1994-2008. között (millió Ft)

A piaci ciklikusság az uniós csatlakozásig jól nyomon követhető a mezőgazdasági társaságok eredményeiben is. Az agárollo nyílása, az állattenyésztés válsága és a kedvezőtlen környezeti tényezők (pl. aszály) többször is veszteséggé tették a tevékenységet. Az uniós csatlakozással megnyílt folyamatos szektor-semleges támogatások az ingadozás mértékét csökkentették, és egy aránylag stabil jövedelmet biztosítanak.

Az ipari társaságok számára hasonló támogatások nem érhetők el, ezért kiemelten fontos lenne számukra az egyéb támogatási forma. E társaságok többségének eredményessége az elmúlt öt évben már csak a különféle konszolidációs beavatkozások következtében jelentkezett. A 2008-as év az ősszel kezdődő gazdasági válsággal együtt kiemelten negatív eredményeket hozott az ipari társaságok körében.

A negatív eredményekben szerepet játszik a piaci árbevétel csökkenése mellett a költségek inflációt meghaladó emelkedése. Itt főként az alapanyagok árának emelkedése mellett az energiaköltségek jelentős növekedése és a fogvartott munkadíjának termelékenységétől független folyamatos emelkedése játszik szerepet. Fontos megemlíteni, hogy a múlt öröksége a bv. intézetekkel összefüggő energiarendszer, főként a hőszolgáltatás tekintetében. Az intézetek fűtési rendszere, bár több korszerűsítésen esett át, nem tudja rugalmasan ke-

zelní a társaságok szükségleteit. A fizetendő díjak egy része a termeléstől, felhasználástól független. Ennek ellensúlyozására több társaságnál is történtek kezdeményezések más, az intézettől független fűtés kialakítására. Az energiafelhasználás racionalizálásának területén még jelentős megtakarítási potenciállal rendelkeznek a társaságok. Ezt célszerű hosszabb távon összekötni az intézeti energiafelhasználás korszerűsítésével.

A másik jelentős költségnövelő tényező a fogvatartottak foglalkoztatása. E tevékenység a társaságok alapfeladata, ugyanakkor a fogvatartottak munkához állása és a foglalkoztatásukat befolyásoló képzettségi, biztonsági összetétele mindenki által ismert.

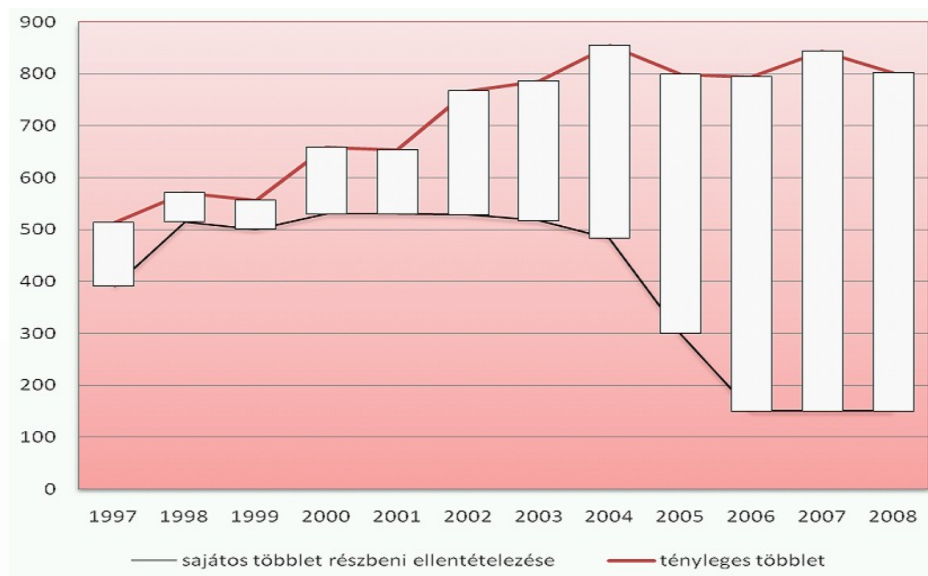
E motiválatlan, többségében képzetlen munkaerővel kell megjelenni a piacon, és minőségi munkát végezni. Az alacsony szakképzettséget és a munkakultúra hiányát nem ellensúlyozza a számukra fizetett alacsony munkadíj.

A lehetőségeket megvizsgálva: a fogvatartottakkal végzett egyszerűbb munkák piacán a versenyhelyzet kiélezett. Magyarországon a szociális foglalkoztatók, külföldi viszonylatban az alacsonyabb bérű kelet-európai, távol-keleti munkaerő a versenytársak.

Az állami feladat ellátása során e speciális munkaerő alkalmazásának többletköltségeit az állam is elismerte, és a büntetés-végrehatási szervezetről szóló 1995. évi CVII. törvényben meghatározta a számbavételük módját, a 1995. évi költségvetésről szóló törvényben pedig rendelkeztek részbeni ellentételezéséről.

4. sz. ábra

A sajátos többletköltségek és ellentételezésük alakulása (millió Ft)

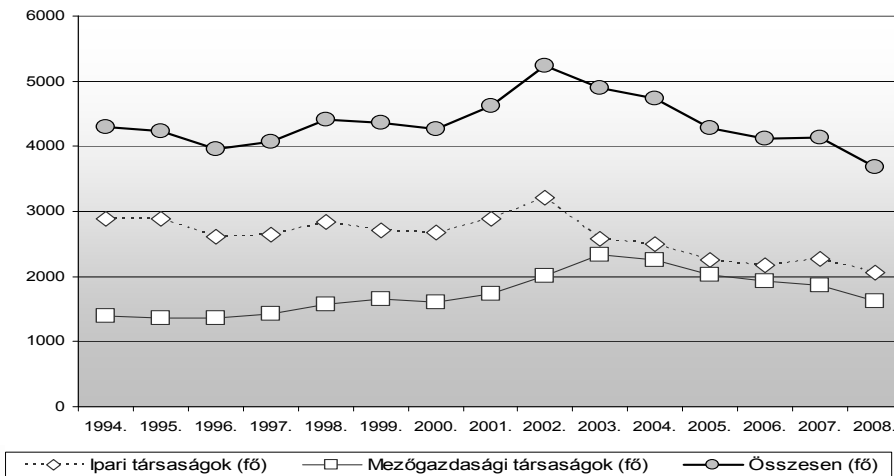
A többletköltségek megtérítése a kezdeti folyamatos (nagyobbrészt az inflációt és a tényleges többletköltségek alakulását követő) növekedés után, 2000. évtől szakaszosan csökkent. Az ábráról jól leolvasható a szélesebbre nyíló állami feladatfinanszírozási olló, amely forrást von el a társaságoktól.

Az 1996. évben az előirányzatban 60 000 Ft/fő/év szerepelt (maximált összegként), amely a későbbiek során 140 000 Ft/fő/évre növekedett. 2003-tól az e célra biztosított összeg folyamatosan csökkent, de ugrásszerű csökkenés csak az Európai Unióhoz való csatlakozás után következett be. 2009-re az előirányzat még a lecsökkent foglalkoztatotti létszámra vetítve sem haladja meg a 30 000 Ft/fő/év mértéket. Ugyanakkor a társaságok elszámolt sajátos többletköltségei az 1997. évi 127 000 Ft/fő/évről 210 000 Ft/fő/évre növekedtek.

A finanszírozási nehézségek ellenére, az alapfeladat ellátását tekintve a társaságok eleget tettek az elvárásoknak. Az elmúlt 15 év átlagában 4 355 fő átlagos állományi létszám foglalkoztatását biztosították. Pozitív irányban kiugró év volt a 2002. év, ekkor az alapító képviselője 15%-os létszámnövekedést írt elő a társaságoknak.

5. sz. ábra

A bv. társaságoknál foglalkoztatott fogvatartottak átlagos állományi létszámának alakulása - 1994-2008. (fő)

A diagramot megtekintve tapasztalható, hogy a piaci nehézségek hatása az ipari társaságok foglalkoztatására negatívan hatott. A termelés csökkenése a foglalkoztatott létszámot is visszavetette. A tavalyi évben valamennyi társaság foglalkoztatását kedvezőtlenül érintette az új PPP-börtönök munkaerő-elszívó hatása és az utolsó negyedévben bekövetkezett gazdasági válság.

A jelenlegi helyzet

A társaságok már alapításukkor forráshiányos helyzetbe kerültek. Az állami feladat ellátásának társaságok által történő finanszírozása, bár az állam téríti a költségek egy részét, tovább növelte a forráshiányt. Az ágazatok válsága a tevékenységi körök váltását igényelte volna, de a forráshiány ez ellen hatott. A mezőgazdasági profilú társaságokat stabilizálta a számukra elérhető ágazati (hazai és uniós) támogatás, amely mintegy 900 millió Ft-os pluszforrást biztosít. Sajnos az ipari ágazatban nem működik ilyen mechanizmus. A társaságok tulajdonszerkezete kizárja őket a fejlesztési pályázatok rendszeréből.

Az eltelt időszakban a társaságokat több esetben is átvilágították az ezzel megbízott külső cégek. Ennek eredményeként 1996. és 2003. között több társaságnál is reorganizációs folyamat zajlott le. Például az Állampusztai Kft.-nél saját erőből, illetve a Nagyfa-Alföld Kft.-nél központi segítséggel (mezőgazdasági profil kialakítása). A reorganizációs folyamatok eredményeként a költségek csökkentek, például a munkaviszonyban állók létszáma az 1994-es 1 600 fő körüli létszámról 600 fő körülire csökkent.

Egyedi változtatások történtek a cégek tevékenységi körét, működését tekintve, de rögzíthetjük, hogy rendszerszemléletű változtatásra a bv. gazdasági társaságoknál az elmúlt mintegy másfél évtizedben nem került sor.

A működésükkel és a tevékenységi körökkel összefüggésben elmondhatjuk, hogy

- az örökölt tevékenységek fejlesztése magas tőkeigényű;
- a termékkör iránt csökkenő, illetve stagnáló a hazai kereslet;
- a liberalizáció miatt polarizálódott, sokszereplőssé vált a hazai piac;
- az importbelépési korlát alacsony a hazai piacon;
- az export-korlát a piaci jelenlét magas költségei miatt relatíve magas;
- a jogi szabályozás állami megrendeléseknél nem nyújt kedvezményt;
- a mezőgazdasági ágazatban nagyfokú a függés az éves mezőgazdasági támogatástól.

Az egyre erősödő globalizáció a kis- és középvállalkozásokat – amelyek kategóriájába a bv. társaságok is tartoznak – megfojtja. Az értékesítés egyre növekvő mértékben a multinacionális méretű bevásárlóközpontok kezén van. Erre a piaci szegmensre – a valóságban megjelenő polcpénz és a személyekhez kötődő érdekelttség megteremtése nélkül, amelyre a bv. társaságoknak nincs lehetőségük – bejutni nagyon nehéz, csak úgy lehet, ha a társaság elfogadja a kiszolgáltatott pozíciót, az előnytelen fizetési feltételeket. Ez a társaságoknál a termelés megfinanszírozási idejét egyre növeli, amelyre a tartalékokkal nem rendelkező társaságok nem, vagy csak hitelfelvétellel képesek, ami a pénzügyi költségeiket növeli.

További nehézség a piaci pozíciók megőrzésében és bővítésében az egyedi, vagy kis szériás, jó minőségű termékek iránti kereslet. Ez a termelő részéről igen rugalmas alkalmazkodást és magas szakmai színvonalú munkaerőt igényel. Ezt a bv. társaságok az elavult, korszerűtlen eszközparkjukkal és a betanított munkás tudásszintjén álló fogvatartottak foglalkoztatásával nem tudják kielégíteni.

Az előző bekezdéshez kapcsolódva – túl az alapanyag- és az energiaárak folyamatos emelkedésén – az ott említett tényekből kifolyólag sem tudnak hatékony költségcsökkentést és hatékonyság emelést elérni. Sok helyen a társaság energiaellátása összekapcsolódik a bv. intézet energiaellátásával. Pénz hiányában az önálló, korszerűbb energiaforrások kialakítására és ezzel költségcsökkentésre nincs lehetőség. Egyes esetekben a „leválás” az intézetet hátrányos helyzetbe hozza, gazdálkodását felborítja.

Nagy szériás termelés ma már csak közbeszerzési eljárás keretében az előírt minőségnek való megfelelés és alacsony árfekvés mellett lehetséges. Az elsősorban a textil- és cipőiparban meglévő, hagyományosan nagy partnerek (kórházak, MÁV, honvédség, posta) fizetési teljesítésének ideje rendkívül hosszú, 120-150 nap, ami a társaságok likviditását teszi bizonytalaná. Ezen kívül a megrendelések is csökkenő tendenciát mutatnak (csökken a kórházi ágyak száma, csökken a honvédség létszáma).

A piacon megjelent olcsó, közepes minőségű távol-keleti tömegáru ágazati szinten megjelenő problémátömeget jelent a könnyűiparban.

Ugyanakkor elmondható, hogy a struktúra a piaci viszonyoktól függetlenül alkalmas állami megrendelések teljesítésére, de ennek részben gátat szab a közbeszerzési törvény,

A gazdasági társaságok koncentráltabb, integrált piaci fellépésük esetén jelentős piaci szereplőkké fejlődhetnek fel, valamint többtelepforrásokat szabadíthat fel a szorosabb együttműködés is, például a mezőgazdasági kft.-k esetében.

A racionalizálási folyamat

A tartós veszteségek megszüntetése, elkerülése a csökkenő állami finanszírozás kiváltása érdekében szükségessé vált a társaságok működésének felülvizsgálata és racionalizálása. Ezt a 2118/2006. számú Kormányhatározat is előírta.

Az eddigiekben megfogalmazottak alapján az alábbi irányok vizsgálatát tartottuk fontosnak:

- piacteremtés – a fejezeti szintű belső ellátás kiszélesítése, illetve feltételeinek megteremtése (pl. közüzem)
- tőkebevonás – kooperációs partnerek felkutatása, bevonása
- fejlesztési források bevonása – Új Magyarország vállalkozásfejlesztési hitelprogram (MFB)
- a belső tartalékok kihasználása – átalakuló társaságok, szerződéses konszern formában működő cégcsoport

Ezen irányok egyidejűleg történő vizsgálata és a megoldási lehetőségek kidolgozása jelenleg is zajlik.

A vizsgálatba segítőként bevontuk az IFUA Horváth & Partners Kft-t, és közösen áttekintettük a társaságok tevékenység portfólióját. A vizsgálat szempontjai között a tevékenység eredményessége és a foglalkoztatott fogvatartotti létszám is szerepelt. A fedezet pozitív és negatív mértéke ez esetekben csak az önköltség szintjén került vizsgálatra.

A vizsgálat eredményét és a következtetéseket az alábbiakban foglalhatjuk össze:

- *A mezőgazdasági cégeknél* a negatív fedezettel bíró tevékenységek leválasztása összesen 591 fő fogvatartott foglalkoztatását és 163,7 mFt negatív fedezet megszűnését – az eredmény ennek megfelelő javulását – eredményezné.

A cégek pozitív, stabil eredményessége miatt a negatív fedezetet termelő tevékenységek leépítésének üteme, mértéke másként kezelendő, mint a komoly veszteségeket felhalmozó ipari cégeknél. Egyedileg történő értékelés alapján kell dönteni a tevékenység továbbviteléről (szempontok, a foglalkoztatásban és a tevékenység-struktúrában betöltött szerep).

- *A külső piacon is versenyképes ipari cégeknél* a negatív fedezettel bíró tevékenységek leépítése fontos lépés lehet e cégek racionalizálása során. Ennek eredményeként 310 fővel csökkenne a fogvatartotti foglalkoztatás, illetve 22,3 mFt negatív fedezet termelődése szűnne meg.

E lépések megtétele – a további racionalizálási lépések mellett – hozzásegíthet ahhoz, hogy ezen cégek alacsony eredményességi szinten, de fenntartható módon működjenek. A végrehajtás fokozatosan, a foglalkoztatási szint fenntartása mellett történhet.

- *A belső ellátás esetén életképes cégeknél* a negatív fedezettel bíró tevékenységek leépítése önmagában elégtelen intézkedés. A cégek adatai alapján ez mindössze 1,5 mFt veszteségmérésért hozhat, 12 fő fogvatartotti foglalkoztatás megszüntetése mellett.

Ha nem valósítható meg a belső ellátásra való (legalább részbeni) átállás, akkor végső alternatívaként alkalmazható a cégek megszüntetése, tevékenységeiknek az intézet részére történő átadása a közfeladat-ellátási kötelezettség átadása mellett.

A tevékenység portfólió alapján felmértük, mely társaságok azok, amelyek nem képesek a jelenlegi feltételrendszer mellett stabilan működni.

A tevékenység portfólió mellett vizsgálatra került a társaságok szervezeti, irányítási modellje is. Ennek eredményeként azt a következtetést vontuk le, hogy a hatékonyabb működést elősegítheti, ha a jelenleginél optimálisabb szervezeti méreteket alakítunk ki.

A jelenlegi irányítási és szervezeti modell hátrányait a következőkben foglalhatjuk össze:

1. A társaságok jelenleg nem használják ki az integrációval, közös feladatellátással elérhető szinergiákat, megtakarításokat.
 - a) Önállóan szervezik meg irányításukat, értékesítési, beszerzési, törzskari és támogató tevékenységeiket.
 - b) Az azonos iparágban dolgozó, azonos alaptervékenységet végző cégek tervezetten, tudatosan nem fognak össze.
2. Számos cég komoly forráshiánnyal küzd, veszteséges, technológiai fejlesztésre szorul.
3. A cégek többségénél igen magas az általános költségek aránya (30-50% feletti), illetve abszolút értéke.
4. Gyenge az operatív kontroll a társaságok felett – a BVOP-nak, azon belül a társaságokat felügyelő Főosztálynak mind hatáskörében, mind kapacitásában korlátozottak a lehetőségei.
5. A társaságok által ellátott feladatok, tevékenységek egységes elvek szerinti, átfogó racionalizálása nem történt meg az elmúlt években.
Számos cég végrehajtott önerős működéskorszerűsítési lépéseket, de ezen egyedi lépések hatékonysága, eredményessége értelemszerűen szűkebb körű maradt.

Felmérve a piaci lehetőségeiket és azok hatását a gazdálkodásukra, tapasztaltuk, hogy egyes társaságok csak a piac biztosításával tudnak fennmaradni. Fejezeti szinten a ruházati ellátás már képes biztosítani e társaságok működését. Ennek egyetlen akadálya a közbeszerzési törvény előírásainak teljesítése volt. Gazdasági társaságként csak a közbeszerzési törvénynek megfelelően vehetnek részt a pályázati folyamatban, időnként egymás konkurenciájaként.

A költségvetési szervek jogállásáról szóló 2008. évi CV. törvény (Státusz-törvény) lehetőséget teremtett olyan költségvetési szerv, a közüzem létrehozására, amely az elítéltek foglalkoztatása mellett a tárcaszintű belső ellátást is biztosíthatja a közbeszerzési törvény kizárásával.

Ennek megfelelően áttekintettük a fejezeti belső ellátást, és az ennek megfelelő költségvetési szerv létrehozásának lehetőségét. Ennek eredményei a következők:

Kiindulási alapok

1) A belső ellátás szerepe, fontossága: a ruházati és cipőipari cégek, illetve e tevékenységek túlélése a bv. szervezetben hozzávetőlegesen 920 fogvatartott foglalkoztatását jelenti.

2) A belső ellátás alapja a kiszámítható bevételi forrás, termelési feladat – a rendvédelmi szerveknél évente legalább 30 000 Ft/fő pénzbeli ellátás átalakítása természetbeni juttatássá (30 000 Ft/fő × 30 000 Ft = 900 mFt bevételi forrás, illetve ennek megfelelő kapacitás-lekötés a közüzem számára).

A belső ellátás adta lehetőségek kiaknázása

1) Tartós, azonos termékkört igénylő rendőrségi és bv. szervezeti beszerzés (piac): ruházati és cipőipari termékkör – érdemes a belső ellátásra specializált szervezetet kialakítani: közüzem.

2) Időszakosan jelentkező, a termékkör tekintetében változó bv. szervezeti és rendőrségi beszerzés (piac): bútorigipari és a vasipari termékkör – a bv. gazdasági társaságok „helyzetbe hozása”:

- a) kötelező megkeresés bevezetése a Fejezet intézményeinél;
- b) a fogvatartotti foglalkoztatás preferálása (szociális szerződéses feltétel);
- c) egyes termékkörökre mentesség biztosítása a Kbt. 29.§ (1) a) alapján.
(Szükséges a társaságok nemzetbiztonsági minősítése, amely jelenleg folyamatban van.)

A Státusz törvény előírta a közfeladat ellátásának értékelését is és annak vizsgálatát, hogy e feladat ellátható-e gazdálkodó szervvel. Az értékelés eredményét az alábbiakban foglalhatjuk össze:

1. *Költségvetési szervvé való átalakulási kényszer nem áll fenn, de a közüzemmé alakulás lehetősége adott.*

A bv. gazdasági társaságok nem végeznek, és nem is kell, hogy végezzenek közhatalmi feladatokat, hanem támogatják azok ellátását. A nemzetközi irányelvek (ILO egyezmény) alapján működhetnek társasági formában. Az elmúlt években bevételeik kétharmadát sohasem közelítette meg az államháztartási forrás {100/L. § (7)}. Egyéb tényezők sem indokolják a költségvetési szervvé való általános átalakulást {100/K. § (1)}. A törvény 16. §-a és 100/P. §-a alapján a fogvatartotti foglalkoztatás közfeladata a gazdasági társasági formából közüzemi formába átadható.

2. *Közvetett tulajdonlason vagy kettős irányításon alapuló irányítási modell nem lehetséges*

a 100/L. § (2) alapján: Költségvetési szerv gazdálkodó szervezete további gazdálkodó szervezetet nem alapíthat, és gazdálkodó szervezetben részese-dést nem szerezhethet. Tehát tulajdonviszonyon alapuló holding vagy törzsház konszern létrehozása nem lehetséges.

A Státusz törvény – az 1., a 2. és a 8. §-a alapján – nem teszi lehetővé, hogy központi költségvetési szervek – így a bv. szervezet és a rendőrség – közösen hozzanak létre, vagy irányítsanak további költségvetési szervet, esetünkben a belső ellátást biztosító közüzemet.

Ennek megfelelően az alábbi javaslatokat terjesztettük fel, és kezdtük meg a végrehajtást.

A tervezett szervezeti átalakítások

1. *A jelenlegi 4 mezőgazdasági társaságból jöjjön létre egy együttműködési megállapodás mentén működő agrár cégcsoport, a Pálhalmai Agrospeciál Kft. koordinálásával.*
 - Az 1994. évi LV. törvény, vagyis a Földtörvény hatályos rendelkezései miatt belföldi jogi személy (társaság) termőföld tulajdonjogát nem szerzheti meg. Ezért az egységes irányítás, szerződéses konszern formában és/vagy közös ügyvezető kijelölésével megvalósítható.
 - Az együttműködő cégek megőrzik jogi önállóságukat.
2. *A külső (verseny)piacokon megfelelő eredményességgel működtethető 4 vegyipari cég esetében:*
 - egyrészt maradjon meg önállóan a tököli Duna Papír Kft., s kerüljön részletesen megvizsgálásra az, hogy a hosszútávú kooperációs partner szerep vállalása miként erősíthető a jövőben a bv. kft. működtetésében, ideértve a Duna Papír Kft. – részbeni – magánosításának lehetőségét is. A Duna Papír Kft. a kooperációs partnerével szoros egységet képez, amelyet nem tartottunk célszerűnek megzavarni.
 - másrészt kerüljön kialakításra a váci, a budapesti és a márianosztrai vegyipari cégekből egy cégcsoport: az egységes vállalatá történő átalakulással. Ezt a hatékonyabb beszerzés, ellátás, szolgáltatás és értékesítés lehetősége indokolja.
3. *A külső (verseny)piacokon fenn nem tartható 3 ruházati és 1 cipőipari cég bázisán jöjjön létre egy közüzem (költségvetési szerv), amely a BVOP irányítása alatt áll, és a jövőben a bv. szervezet és a rendőrség ruházati és cipőipari belső ellátását biztosítja.*
 - A belső ellátás megfelelő teljesítése után a közüzem is kiléphet külső piacokra, növelheti ezáltal bevételeit.

Budai István

Az elítéltek költségvetési foglalkoztatása^{*}

Szöllősy Oszkár a Magyar börtönügy című könyvében 1930-ban ezt írta a munkáltatásról: „A munkához szoktatásban tehát, amivel szabadságának hasznos felhasználására neveljük az elítéltet, egybeolvad az erkölcsi és a szaknevelés. Figyelemmel kell lenni ezeken felül a rabmunkáltatás terén az államkincstár érdekére, vagyis arra is, hogy a büntetésvégrehajtás költségeit a lehető legnagyobb mérvben fedezze a rabmunka jövedelme. Igazságos ugyanis, hogy ezek a költségek nemcsak az adófizetőket, hanem azokat is terheljék, akik okozói voltak. A munkának tehát lukratívnak [hasznot hozónak] kell lennie... Sokan vannak a letartóztatottak között, akik munkához szoktatásra egyáltalában nem szorulnak. Ám a munkakényszert ezekkel szemben sem lehet mellőzni..., mert különben henyéléséhez szoktatnók azokat is, akik a börtönön kívül is szorgalmasak voltak... Tétlenség mellett, ami tiltott érintkezésre, a szabályok kijáratására irányuló összebeszélésekre, szökés előkészítésére stb. sarkalhatja a letartóztatottakat, a rabfegyelem is nehezebben tartható fenn; ebből a nézőpontból a munkáltatás egyszersmind biztonsági intézkedés is.”

A Bv. tvr. 25. §-ának (1) bekezdése értelmében a szabadságvesztés végrehajtása során meg kell teremteni a rendszeres munkavégzés feltételeit. A 36. § előírja, hogy az elítélt jogosult társadalmilag hasznos munka végzésére, a munka mennyiségének és minőségének megfelelő jövedelemre.

A jogalkotó a szabadságvesztés feladataként fogalmazza meg, hogy az tartsa fenn az elítélt önbecsülését, fejlessze a felelősségérzetét, és ezzel segítse elő, hogy felkészüljön a szabadulása utáni, a társadalom elvárásának megfelelő önálló életre. Ennek érdekében fel kell használni a szükséges gyógyító, oktató, erkölcsi és szellemi erőforrásokat, biztosítani kell a rendszeres munkavégzés feltételeit.

A foglalkoztatás keretében a bv. szervezet biztosítja:

„a) az alapfokú iskolai oktatást;

b) a szakirányú képzést;

c) a munkáltatást;

d) a terápiás foglalkoztatást;

e) a művelődési, a szabadidős, a sport, továbbá a személyiségfejlesztő és gyógyító, rehabilitációs programokon való részvétel lehetőségét.” [6/1996. (VII. 12.) IM rendelet].

A jogalkotó az elítéltek munkáltatását a szabadságvesztés végrehajtásának fontos részének tekinti. Célja az, hogy elősegítse az elítélt testi és szellemi erejének fenntartását, lehetőséget adjon a szakmai gyakorlottság megszerzésére és fejlesztésére, és ezáltal megkönnyítse, hogy a szabadulása után a társadalomba beilleszkedjenek.

^{*} A Kriminálexpón – 2009. május 6-án – elhangzott előadás szerkesztett változata.

Egyre több elítéltnak kellene a felszabaduló idejére tartalmas művelődési, oktatási, képzési programot biztosítani. De nem számolhatunk az igazságügyi és rendvédelmi tárca hirtelen meggazdagodásával, amely finanszírozni tudná ezeket a költséges programokat. A büntetés-végrehajtás így belekerült egy ördögi körbe, amelyben egyre növekvő számú elítélte a pénz hiányában egyre kevesebb személyzet és program jut.

Egyetlen büntetés-végrehajtási rendszer sem tudja függetleníteni magát a társadalom realitásaitól. Az adott ország gazdasági helyzete természetesen meghatározza az ott lévő börtönök állapotát, a fogvatartotti programokra fordítható összegek nagyságát.

Ma már a büntetés-végrehajtási intézetek többségének komoly nehézséget jelent a fogvatartottak foglalkoztatása.

A jogszabályban előírt munkavégzéshez való jog érvényesülésének objektív és szubjektív akadályai egyaránt vannak. Az objektív nehézségek közül meghatározó a fogvatartotti állomány létszámához igazodó megfelelő munka-lehetőség hiánya. A legnagyobb gondot a vállalkozások, intézmények megrendeléseinek csökkenése jelenti. A magánvállalkozások nem szívesen dolgoztatnak bv. intézetben fogva tartott munkaerőt, annak ellenére, hogy a foglalkoztatásnak lényegesen kedvezőbb költségvonzata lenne. A külső foglalkoztatásra szintén kevés a lehetőség, bár ez területileg eltérő. (Balassagyarmat környékén, ahol 17%-os a munkanélküliség, lehetetlen külső, de akár bedolgozói munkát találni.)

További problémát jelent a XIX. század végén épült büntetés-végrehajtási intézetek és a mellettük működő kft.-k elmaradott infrastruktúrája. Komoly nehézség forrása az intézeteknél tapasztalható telítettség is, amely miatt a relatíve több fogvatartottra kevesebb munkahely jut.

A foglalkoztatás szubjektív akadályai a fogvatartotti oldalon jelentkeznek. Az elítélteknek akkor van nagyobb esélyük a munkáltatásra, ha valamilyen szakképzettséggel, szakmai gyakorlattal rendelkeznek. A fogvatartottak jelentős része azonban iskolázatlan, szakképzetlen, legfeljebb segédmunkásként vagy mezőgazdasági idénymunkásként foglalkoztatható. További akadálya a munkáltatásnak az is, hogy a fogvatartottak egészségi állapota az átlagnépességnél rosszabb, így gyakran csak könnyű fizikai munkát végezhetnek. Külön gondot jelent a csökkent vagy megváltozott munkaképességűek foglalkoztatása, az állapotuknak megfelelő munka hiánya.

A jelenleg érvényben lévő szabályozás szintén a munkavégzés ellen hat: aki dolgozik, attól levonjuk a tartási költséget, amely ebben az évben kiugró mértékben emelkedett - 300 Ft/nap - ,ha valaki egész hónapban dolgozik, attól 9 000 Ft levonnak. Ha az illető munka mellett még oktatásban is részt vesz, tovább csökken a szabadon felhasználható keresete. Azt sújtjuk, aki dolgozik és tanul; a nem dolgozók között szép számmal akadnak olyan személyek, akik soha nem dolgoztak, nem is akarnak, anyagi téren nincsenek ráutalva az intézeti keresményre, költségvetési pénzből pedig ellátjuk őket tisztasági szerek-

kel. Az elítéltek belső munkanélküliségével, relatív elszegényedésük növekedésével nő az intézetek belső biztonságát veszélyeztető elégedetlenség.

Az elítéltet munkával az intézet vagy az e célra alapított gazdálkodó szervezet foglalkoztatja. A Balassagyarmati Fegyház és Börtönben a költségvetési munkáltatás klasszikusan az intézet fenntartásához szükséges munkavégzéshez kapcsolódik:

háziműhely	24 fő,
mosoda	7 fő,
fogvatartotti konyha	17 fő,
raktárak	3 fő,
improductív tevékenység	4 fő,
összesen:	55 fő.

Az intézet befogadóképessége 321 fő, jelenleg 380 fő fogvatartottat tartunk fogva, közülük 56 fő előzetesen letartóztatott. 150 fő dolgozik az Ipoly Cipőgyár Kft.-nél és 55 fő a költségvetés keretében. A jelenlegi létszámhoz viszonyítva ez a 205 fő dolgozó elítélt még egy viszonylag kedvező helyzetet feltételez, ugyanis a fennmaradó létszám 50–60%-a olyan egészségügyi korlátozásokkal rendelkezik, amelyek alapján nem lehet munkába állítani; az elítéltek egy része pedig soha nem végzett fizikai munkát, és bent az intézetben sem akar dolgozni; egy részüket viszont biztonsági okokból nem célszerű munkába állítani.

A költségvetési foglalkoztatásban elsősorban szakemberekre lenne szükség: szakácsra, kőművesre, vízvezeték-szerelőre, hegesztőre, szobafestőre; természetesen a végrehajtó intézetekben ezekből van a legkevesebb, illetve a szakmával rendelkezőkhöz mindenki ragaszkodik, úgy, mint az EVSZ hatálya alá helyezhető elítéltekhez.

A képzési programjainkat úgy állítottuk össze, hogy általában azokban a szakmákban képezzük az önként jelentkező elítélteket, amikre egy 165 éves intézetben szükség van; így a képzésben résztvevő fogvatartottak a gyakorlati oktatás során elvégezték a szükséges felújításokat, azt követően pedig biztosítottak voltak a szakemberek a háziműhely, illetve az Ipoly Cipőgyár Kft. részére. Így került sor kőműves, szobafestő-mázoló, vízvezeték-szerelő és burkoló szakképzésre.

Tudjuk, hogy a bv. intézet mint költségvetési szerv nem vállalkozhat, csak a szabad kapacitása terhére vállalhat el különböző tevékenységeket, amelyekkel növelni tudja a saját bevételeit is egyben; erre viszont minden intézet rá van kényszerítve.

A következő kérdéseket, problémákat csak gondolatébresztőnek vetem fel: Mennyiért vállalhatunk el egy munkát: az önköltségszámítás alapján kiszámított díjon, vagy ezt megnövelt, kvázi vállalkozói díjszabáson? A költségvetési foglalkoztatás keretében gondot jelent a fogvatartottak és a munkáltatók ösztönzése. A biztonsági szabályok merev, szigorú betartása szintén a munkáltatás, illetve a munkaidő-kihasználtság rovására megy.

Jelentős motiváló tényezőként jelentkezett intézetünkben az elítéltek oldaláról a pályázatok megvalósításában történő részvétel, amely látványos, eredményeket hozó, ráadásul ezek a munkák:

- az új autóbusz-pályaudvar környezetének kialakítása,
- a katonatemető rendbetétele,
- a Palóc Liget sétáló útjainak teljes felújítása,
- a műemlék börtönkáporna és könyvtár felújítása,
- a csecsemőotthon körüli munkák elvégzése – kint, a „szabad életben” végzett tevékenységek voltak.

Az elítéltek nagyon pozitív hozzáállása mellett ezek a projektek jelentősen növelték az intézet városon belüli elfogadottságát, csökkentették az elítéltekkel szembeni előítéletet, ezáltal hozzájárultak a sikeres reintegrációhoz.

Amit meg kellene oldani: a fogvatartottak foglalkoztatását a társadalomba történő visszavezetés, a beilleszkedés elősegítését szolgáló rehabilitációs programrendszer részévé kellene tenni. A fogvatartott díjazásakor nem csupán a munkavégzést, hanem az egyéb programokon való részvételt is értékelni kellene.

Végezetül egy külföldi példa. Kanadában az elítéltek által előállított termékek 90%-át a belső piacra, a kormányhivatalok, illetve az ún. NGO-k, az oktatási és egészségügyi szervezetek megrendelésére állítják elő. A rendszer sikeres működése abban rejlik, hogy el tudják érni a meghatározó nagyságú és folyamatos állami megrendelést. Az állami szerveket Kanadában sem kötelezik törvényben arra, hogy a büntetés-végrehajtás gazdasági társaságától vásároljanak, de ettől függetlenül ez minden intézménynél, állami gazdálkodó szervnél természetes dolog, „hagyomány”. Ezáltal több célt érnek el: egyrészt az erről a területről beszerzett termékeken keresztül közvetlenül segítik a fogvatartotti foglalkoztatás állami feladatának teljesítését, másrészt a források a költségvetési körön belül maradnak.

Cséri Zoltán – Hirják András Péter

A fogvatartottak foglalkoztatása és a kapcsolódó gyakorlati problémák a Közép-Dunántúli Országos Bv. Intézetben és az Annamajori Kft.-nél*

Az intézetnél folyó elítélt-munkáltatás sajátosságai

Az elítéltek munkáltatása a szabadságvesztés végrehajtásának fontos része. Célja az, hogy elősegítse az elítélt testi és szellemi erejének fenntartását, lehetőséget adjon a szakmai gyakorlottság megszerzésére és fejlesztésére, és ezáltal megkönnyítse, hogy a szabadulása után a társadalomba beilleszkedjék.

Az elítéltet a büntetés-végrehajtási intézet adottságainak megfelelően kell társadalmilag hasznos munkával foglalkoztatni. A munka kijelölésénél figyelembe kell venni az elítélt testi és szellemi képességeit, lehetőség szerint a szakmai képzettségét és érdeklődését is. Az elítéltnak a munkavégzéssel kapcsolatos jogaira és kötelezettségeire a munkajog általános rendelkezései az irányadók, a büntetés-végrehajtás sajátosságaiból fakadó eltérésekkel.

Munkáltatásnak minősül az elítélt szervezett foglalkoztatásának az a formája, amikor a munkavégzés rendszeresen, díjazás ellenében történik. A foglalkoztatás körébe tartozik – a munkáltatáson kívül – az iskolai oktatás, a díjazás nélküli munkavégzés, a terápiás foglalkoztatás, a művelődés, a sport-, a személyiségfejlesztő-, illetve a gyógyító-rehabilitációs programokon való részvétel.

A munkáltatás formái:

- Az elítéltet munkával az intézet, vagy az e célra alapított gazdálkodó szervezet (a továbbiakban: munkáltató) foglalkoztatja.
- A munkáltató szerződése alapján az elítélt más gazdálkodó szervezetnél is végezhet munkát.
- A költségvetési munkáltatás.

A Befogadási és Foglalkoztatási Bizottság tevékenysége

A fogvatartottak munkahelyre történő beosztását a Befogadási és Foglalkoztatási Bizottság (BFB) végzi. Az intézetünkben működő BFB folyamatosan törekszik a munkahelyek létszámigényének kielégítésére, azonban ez az utóbbi időben nem mindig sikerült. A probléma abból adódik, hogy a változó fogvatartotti állományból egyre nehezebb kiválogatni azokat a dolgozókat, akik megfelelnek az adott munkahely biztonsági követelményeinek, illetve rendelkeznek a munka végzéséhez szükséges szakképesítéssel.

Az elítéltet a BFB a fogvatartás biztonságára való veszélyesség növekvő mértéke szerint az I., II., III., IV. biztonsági csoportba sorolja. A foglalkoztatás egyik fő szempontja ez a besorolás, mivel a munkahelyek is különböző bizton-

* A Kriminálexpón – 2009. május 6-án – elhangzott előadás szerkesztett változata.

sági csoportba vannak sorolva. Megjegyzendő, hogy a fogvatartottak több mint fele a III-as biztonsági csoportba van sorolva. Ennek egyik fő oka, hogy folyamatban lévő büntetőeljárás van velük szemben.

Jelenleg 360 fő fogvatartottat foglalkoztatunk intézetünkben. 70 főt egészségügyi okok miatt nem lehet munkába állítani. Az intézetnél foglalkoztatott III-as biztonsági csoportba sorolt fogvatartottak közül 87 fő folytat általános iskolai tanulmányokat, őket más munkába beosztani nem lehet. Elmondható, hogy a munkára alkalmas fogvatartottak 68%-a jelenleg dolgozik. A nagyszámú III-as biztonsági csoportba sorolt fogvatartott teljes körű munkáltatása nem megoldott. Ha az általános iskolai létszámot levonjuk, látható: annak ellenére, hogy a fogvatartottak több mint fele a III-as biztonsági csoportba van sorolva, az ilyen munkahelyek létszámigénye a legkevesebb.

Az egészségügyi alkalmasság tekintetében további problémát jelent, hogy azoknál a fogvatartottaknál, akik képesek nehéz fizikai munkát végezni, is vannak további korlátozások (pl. 20 kg-ig emelhet, poros, füstös munkahelyen nem foglalkoztatható, tartós állást igénylő munkahelyen nem foglalkoztatható stb.), amelyeket a munkahelyre történő besorolásnál figyelembe kell venni.

Amennyiben a BFB a felmerülő létszámigényeket az adott hónapban nem tudja kielégíteni, akkor azt írásban jelezzük a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága Szállítási és Nyilvántartási Főosztályára, megjelölve, hogy milyen biztonsági csoportba sorolt, és milyen szakképesítéssel rendelkező fogvatartottra lenne szüksége intézetünknek.

A bevételek alakulása, szerződések

Intézetünk a költségvetési támogatás mellett a szabad kapacitás kihasználásával igyekszik növelni működési bevételeit. A működési bevételeken belül jelentős részt képvisel az intézet és más gazdálkodó szerv között a fogvatartottak foglalkoztatására létrejött szerződésekből származó bevétel.

A fogvatartotti foglalkoztatást szolgáló szerződéseink a következők:

- Az Elamen Kereskedelmi és Vendéglátó Zrt. a 2003-ban létrejött szerződés alapján 30 fő fogvatartottat foglalkoztat az általa bérelt intézeti főzőkonyhán.
- A Fővárosi Csatornázási Művek Zrt. a szintén 2003-ban létrejött szerződés alapján 40-50 főt foglalkoztat segéd- és betanított munkára, valamint 2005 óta szerződéssel – a megrendelő igénye szerint – 5-19 főt foglalkoztat festő-mázoló munkára.
- Az Eurobinia Hungary Kft. a 2006. évtől szerződéssel 15-40 főnek ad munkát külső munkahelyén, valamint ugyancsak 2006-tól 10-20 főt foglalkoztat faipari segédmunkára az intézet területén lévő telepén.

A fogvatartottak munkabére

A munkáltató – szabályzatában – az elítéltek által ellátható munkákat, illetve munkaköröket a szakképzettség és a munkafeltételek alapján minősíti, és kategóriákba sorolja, valamint az alaplunkadíj figyelembevételével megállapítja a besorolás szerinti munkadíjakat.

A besorolásról és munkadíjról a munkáltató az elítélteket a munka megkezdése előtt írásban tájékoztatja. A fogvatartottak munkabére – a jogszabályi előírások szerint – az előző év minimálbérének az 1/3-a. Ennek megfelelően az alapmunkabér a 2009. évben 23 000 Ft/fő/hó, a terápiás foglalkoztatásban

részesülők és a kényszergyógykezelték bére 7 667 Ft/fő/hó.

Az intézeti költségvetési munkáltatásban és a szerződés alapján külső cégnél foglalkoztatott fogvatartottak munkabérének az intézet számfejtési és egyenlíti ki, míg az Annamajori Mezőgazdasági és Kereskedelmi Kft.-nél munkát végző fogvatartottak munkabérének számfejtését és a letéti számlára történő utalást a Kft. végzi.

2006-tól – az azt megelőző évektől eltérően – a munkabérek kiegyenlítésében a Kft.-nek nincs elmaradása, a munkabérek minden hónapban átutalásra kerülnek a letéti számlákra.

Útkeresés a foglalkoztatás tekintetében

A fogvatartottak szabadulás utáni könnyebb beilleszkedése érdekében intézetünk több éve általános iskolai oktatást szervez. Néhány adat az elmúlt évek oktatásáról:

2005-2006. tanév:

Beiskolázott fogvatartotti létszám: 130 fő

Képző intézmény: Pannon Oktatási Központ, Dunaújváros

2006-2007. tanév:

Beiskolázott fogvatartotti létszám: 93 fő

Képző intézmény: Pannon Oktatási Központ, Dunaújváros

2007-2008. tanév:

Beiskolázott fogvatartotti létszám: 117 fő

Képző intézmény: Europa Educatio Non-profit Kft., Dunaújváros

2008-2009 tanév:

Beiskolázott fogvatartotti létszám: 117 fő

(A jelenlegi létszám: 94 fő)

Képző intézmény: Europa Educatio Non-profit Kft., Dunaújváros

A társadalmi reintegráció, a szabadultak könnyebb beilleszkedése, munkavállalása érdekében intézetünk a Kft.-vel közösen törekszik arra, hogy a fogvatartottak minél szélesebb körét ellássa szakmával a szabadulás idejére.

Tanfolyamok 2006-ban:

Számítógépező	17 fő	(Székesfehérvári Regionális Képző Kp.)
Nehézgépező	21 fő	(Székesfehérvári Regionális Képző Kp.)
Könnyűgépező	22 fő	(Székesfehérvári Regionális Képző Kp.)
Sütőipari munkás	19 fő	(Pécsi Regionális Képző Központ)
Könnyűgépező	20 fő	(Pécsi Regionális Képző Központ)
Összesen:	99 fő	

Tanfolyamok 2007-ben:

Nehézgépező	19 fő	(ALBASAFE KFT.)
Könnyűgépező	15 fő	(ALBASAFE KFT.)
Sütőipari munkás	34 fő	(Pécsi Regionális Képző Központ)
Állatgondozó	17 fő	(Pécsi Regionális Képző Központ)
Szobafestő-mázoló	12 fő	(Burgerlandi Felnőttképzési Intézmény)
Összesen:	97 fő	

Tanfolyamok 2008-ban:

Könnyűgépező	31 fő	(ALBASAFE KFT.)
Nehézgépező	25 fő	(ALBASAFE KFT.)
Sütőipari munkás	16 fő	(Pécsi Regionális Képző Központ)
Összesen:	72 fő	

A minél szélesebb körű képzés és foglalkoztatás céljából intézetünk elkészített egy pályázat-tervezetet, melynek a „Konstruktív életvezetésre ítéelve” címet adtuk. A dokumentum címe szerint is feladatunknak érezzük az egyéni- és a társadalmilag is hasznos életvezetési modell közvetítését a fogvatartottak számára.

A pályázat-tervezetben a Közép-Dunántúli Országos Bv. Intézet koordinálja a programot, ellenőrzi az egyes programszakaszok megvalósítását, lehetővé teszi a pedagógusok és az elítéltek részvételét, felel a pénzügyi terv megvalósításáért. Az Európa Educatio Non-profit Kft. és az általa fenntartott Mezőföld Gimnázium és Szakiskola felel az oktató-személyiségfejlesztő és a szakképző program végrehajtásáért, az oktatási feladatok megszervezéséért és elvégzéséért. Biztosítja az oktatás személyi feltételeit, folyamatosan ellenőrzi a pedagógiai munka hatékonyságát.

Az Annamajori Mezőgazdasági és Kereskedelmi Kft. – a tervek szerint – a kertészeti szakképzés gyakorlati ismereteinek átadásában vállalna szerepet.

A pályázat-tervezet felzárkóztató-oktató, személyiségfejlesztő programokra, valamint szakképzésre és szakmai képzésre oszlik. A projekt óraszámának közel 50%-át a szakmai képzés teszi ki. A következő OKJ-s szakmák képzését terveztük:

- asztalosipari munkás
- kertész, dísz- és gyógynövénytermesztő
- népi kézműves.

Az *asztalosipari szakma* a keresett szakmák közé tartozik. Ezt a szakmát azoknak ajánljuk, akik az általános iskolai oktatásban vesznek részt. Tanulóink megtanulják az asztalosipari gépek használatát, a gyártás- és anyagtechnológiákat, önállóan dolgozni tudó szakemberekké válnak.

A kertész, dísz- és gyógynövénytermesztő szakkkal kapcsolatban ki kell jelenteni, hogy – mivel az intézet mellett működő Kft.-nél mezőgazdasági termelés is folyik – fontosnak tartjuk a mezőgazdasági szakmák oktatását is. Tervezetünkben kiemelt figyelmet fordítottunk a gyógynövények termesztésére, feldolgozására és értékesítésére. Természetesen ehhez a szakképzéshez az Annamajori Mezőgazdasági és Kereskedelmi Kft. segítségére is szükség van.

A népi kézműves szakma elsajátítását azért tartjuk időszerűnek, mert a mai világban a tárgyak használati értéke mellett egyre nagyobb szerepet kap azok esztétikuma is. Tapasztalataink alapján elmondhatjuk, hogy a fogvatartottak nagy része kiváló kézügyességgel rendelkezik. Munkáik igényességet, kreativitást tükröznek. Ezen a szakmán belül a kosárfonó, a szövő, a fazekas, illetve a gyékény- szalma- csuhétárgy készítő rész-szakképzéseket lehetne megszervezni. A kosárfonás, a szövés, továbbá a gyékény, szalma, csuhé tárgyak készítése viszonylag könnyen megtanulható, és a kisebb tárgyak elkészítése nem igényel nagy kézügyességet és anyagköltséget. A fazekasságon belül préselessel, illetve öntéssel könnyen értékesíthető használati tárgyak is elkészíthetők minimális kézügyességgel. Terveztük kályhacsempe készítését is, ami szintén öntési technikával készül.

A csoportokat maximum 12-15 fősnek gondoltuk, összesen 7 csoport indítását terveztük, hat csoportot a baracscai objektumban, egy csoportot pedig a székesfehérvári objektumban szeretnénk indítani. A tervünk az, hogy a szakmai képzések OKJ-vizsgákkal záruljanak, amelyeken a szakmát felügyelő minisztérium biztosítja a vizsgabizottság elnökét. A fenti képzéseket a bv. intézet szakemberei, valamint a Mezőföld Gimnázium és Szakiskola oktatói végeznék, a termékek bemutatásában, értékesítésében Adony és Martonvásár önkormányzata vállalna szerepet. Ezekben a városokban lehetőséget kaptunk kiállítások és karitatív vásárok szervezésére.

A szakképzésekről

A fogvatartottak motiváltsága évről-évre nő a szakmai képzésekben való részvétel iránt. Sokan remélik, hogy az itt megszerzett szakma biztos megélhetést jelenthet a családnak.

A 2008-as sütőipari munkás tanfolyam – állami normatív támogatás igénybevételeivel – a Pécsi Regionális Képző Központ szervezésében zajlott le. Tavaly januárban könnyűgépezelő és nehézgépezelő tanfolyamot hirdettünk meg, azonban a program beindításához a Szociális és Munkaügyi Miniszté-

rium engedélye júliusban érkezett meg, így csak az év második felében tudtuk elindítani a tanfolyamokat. A gépkezelő tanfolyamokat – amelyek közül egy nehézgépkezelői, kettő pedig könnyűgépkezelői volt – az ALBASAFE Kft. lebonyolította le a „Lépj egyet előre” program keretében.

A „Lépj egyet előre” program a börtönbe került emberek „nagy lehetősége” a tisztességes munkához szükséges szakma megszerzésében. A tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy a programhoz való csatlakozással járó adminisztratív feladatok és a pályázatok elbírálásának hosszú átfutási ideje következtében elveszik a lehetőség. Nagy csalódás ez számunkra, a fogvatartottak számára és a képzést végző központok számára is. Sajnálatos továbbá, hogy a tavalyi év során indított tanfolyamok, amelyek a „Lépj egyet előre” program keretében kerültek lebonyolításra, nem kapták meg a támogatást a minisztériumtól. Ez a tény a fogvatartottak körében is felháborodást keltett, hiszen a tanfolyam sikeres elvégzéséért járó összességében közel 70 000 Ft-os támogatást nem kapták meg. Az ALBASAFE Kft. jelenleg is tárgyalásokat folytat a támogatás ügyében. Reméljük, hogy a tárgyalások eredményre vezetnek, és a képzések megkapják az ígért támogatást, s ezáltal a fogvatartottak is a nekik járó összeget.

A szakképzések visszatérő problémája a bizonyítványok, adószámok és személyi igazolvány számok beszerzése, amelyben nagy segítséget nyújtanak az intézetben dolgozó pártfogók.

A jövőre nézve sajnálatosan előrevetíthető, hogy az új Országos Képzési Jegyzék kiadása jelentősen megnehezíti majd a börtönökben a szakképzések lebonyolítását. A jegyzék sajnos olyan képzési előírásokat, illetve elemeket ír elő, amelyek tárgyi és gyakorlati feltételeit „börtönkeretek” között nehézkes a képzést végző intézményeknek megvalósítani. További hátrány, hogy a támogatások a régiókban kiemelt hiányszakmák estében járnának, így – tekintve Fejér megye jó munkaerő-piaci ellátottságát – ez olyan szakmai képzésekre adna lehetőséget, amelyekre a fogvatartottaknak vagy nincs igényük, vagy az intézet nem felel meg képzési helynek.

Sajnálatos, hogy a képzési jegyzék összeállításában nem emelik ki a büntetésüket töltő, később munkavállalóként a munkaerő-piacon megjelenő embereket, hiszen intézetünkben nem csak Fejér megyei bűnelkövetők vannak elhelyezve, valamint társadalmilag elvárható lenne az elítéltek támogatása egy tisztességes szakma megszerzésében.

Valószínűsíthető, hogy az új jegyzék előírásaként szerepel majd, hogy a képző intézmények csak a régiójukban képezhetnek majd szakembereket, így egy gyümölcsöző együttműködést leszünk kénytelenek feladni a Pécsi Regionális Képző Központtal, de reméljük, hogy ez nem fog megtörténni. Szerencsés lenne, ha az intézet – „országos” státuszára tekintettel – több, régió kívüli képzőközponttal tarthatná a kapcsolatot, hiszen szinte az egész ország területére szabadulnak tőlünk szakmai ismeretre vágyó emberek, akiknek a szakma-szerzés a sikeres újrakezdés eszköze lehet.

Az idei évre még csak az ALBASAFE KFT. tervezett velünk tanfolyamokat az előzetes igényfelmérés szintjén (az előző két évhez hasonlóan könnyűgép-

kezelő és nehézgépkészítő tanfolyamokról van szó), azonban a Foglalkoztatási Hivatal ez idáig még nem döntött a támogatások sorsáról.

Az Annamajori Mezőgazdasági és Kereskedelmi Kft. is tárgyalásokat folytatott egy debreceni képzőközponttal sütőipari munkás, kertész, szobafestő-mázoló, gépi-fejő szakmunkások képzésére, de az előzetes igényfelmérések óta az együttműködésről új információval nem rendelkezünk.

Az Intézet és a Kft. közös érdeke a fogvatartotti foglalkoztatás bővítése, így mindketten folyamatosan keresik a módját annak, hogy a foglalkoztatott elítéltek köre minél szélesebb legyen. Ennek érdekében törekszünk a külső kapcsolatok bővítésére, például közös tárgyalásokat folytatunk a Székesfehérvári Város-gondnoksággal. Az elképzelések szerint a Kft. tulajdonában lévő ipari csarnok területén – a Kft.-n keresztül – folyhatna munkáltatás szerződés keretében a Város-gondnokság üzemeltetésében lévő tárgyak karbantartására, felújítására.

Megjegyzendő, hogy továbbra is igyekszünk olyan lehetőségeket keresni, amelyek lehetővé teszik a nagyszámú III. biztonsági csoportba sorolt fogvatartott foglalkoztatását.

A Kft. helye és szerepe fogvatartottak munkáltatásában

A Kft.-nél munkát végzők létszáma az elmúlt három évben a következőképpen alakult:

- 2006-ban 230 fő,
- 2007-ben 275 fő,
- 2008-ban 203 fő volt az állományi létszám.

Mezőgazdasági cég lévén magas az idénymunkát végzők aránya. Az ilyen jellegű munkáltatás általában áprilisban kezdődik és októberig tart. Ebben az időszakban az állományi létszám felét meghaladó azon elítéltek száma, akik a növénytermesztésben dolgoznak. Az adatokat értékelve feltűnő az, hogy milyen drasztikusan csökken a szakmunkások száma:

- 2006-ban 73,
- 2007-ben 44,
- 2008-ban 13 fő volt a szakmunkások átlagos létszáma.

Ennek a folyamatnak köszönhető, hogy azokat a munkahelyeket, melyek képzett munkaerőt igényeltek, meg kellett szüntetni.

Ha biztonsági csoportba sorolás szerint vizsgáljuk az igényelt létszámot, megállapítható, hogy az I-es és II-es biztonsági csoportba sorolt elítélteknél a munkáltatott és az igényelt létszám között nagy eltérés nincs. Fontos felhívni a

figyelmet azonban arra, hogy például az I-es biztonsági csoportba sorolt elítélteknél az igényelt 18 fő és a munkáltatott 13 fő közötti 5 fős különbség közel 30%-os hiányt jelent. A III-as biztonsági csoportú elítélteknél az idénymunkák alkalmával jelentkező létszámgigény többszöröse az évközi igénynek, s ezt a létszámot az utóbbi időben már egyre nehezebb feltölteni. Ennek okai a fogvartartottak romló egészségügyi státusza, a lecsökkent intézeti létszám, illetve egy új jelenség, miszerint az elítélt nem is hajlandó dolgozni. Ez utóbbi azzal magyarázható, hogy felnőtt egy olyan nemzedék, melynek már a szülei is különböző segélyekből éltek, így egyáltalán nincs előtte példa: milyen az, ha valaki munkával keresi meg a pénzt a mindennapi betevőre.

A lecsökkent elítéltilétszám, illetve az Intézet által foglalkoztatottak magasabb száma miatt potenciálisan csökkent a Kft.-ben foglalkoztatható elítéltek száma. Ennek következtében több intézkedést kellett meghozni, hogy áthidaljuk ezen problémákat. Az intézkedések a következők voltak:

1. Azokat a munkahelyeket, ahol nem termelő tevékenység folyt, megszüntettük.
2. A megszüntetett munkahelyekről a létszámot átcsoportosítottuk a frekvenciáltabb helyekre.
3. A létszámhoz igazodó munkaidőrendet alakítottunk ki.
4. Ösztönzési rendszert dolgoztunk ki.

Az ösztönzési rendszer célja nem csupán a nagyobb teljesítmény ösztönzése, hanem, hogy egyáltalán az elítéltet munkára serkentsük. Az ösztönzési rendszer kidolgozásában a BVOP gazdasági társaságokat felügyelő főosztálya segített nekünk, segítségüket ezúton is köszönjük.

Külön foglalkozni kell a III-as biztonsági csoportba sorolt elítéltek munkáltatási lehetőségeivel. Társaságunknál a zöldségfeldolgozó üzemen kívül az ipari csarnokban van lehetőség különböző típusú betanított munkák végzésére. A gazdasági változások azonban nálunk is éreztették hatásukat. A betanított munka iránti igény nagymértékben csökkent, a hagyományos betanított munka helyett a nagyobb precizitást igénylő munkák iránt nőtt a kereslet. A gazdasági válság azonban ezt a lehetőséget gyakorlatilag megszüntette társaságunknál.

Néhány gondolat erejéig foglalkozni kell a munkahelyi specialitásokkal is. Vannak olyan munkahelyek, amelyek különleges igényt támasztanak az ott dolgozókkal szemben. Ilyen például a tehenészet fejőháza. A telep fizikai adottságai miatt II-es biztonsági csoportba sorolt elítéltek munkáltathatók itt. Azoknak, akik a fejőházban dolgoznak, nemcsak az egészségügyi alkalmasságnak kell, hogy megfeleljenek, de kívánalom, hogy az állatoktól ne féljenek, és az írással-olvasással se álljanak hadilábon, hiszen a tehének krotália számát, a fejőberendezés kijelzőjét le kell tudni olvasni.

A létszámproblémák enyhítése érdekében az Intézet és a Kft. közösen keresi a megoldást. Jelen pillanatban a legnagyobb vonzereje a különböző tanfolyamoknak van. Társaságunk az állattartáshoz kapcsolódó tanfolyamokat, valamint sütőipari tanfolyamot szokott szervezni. A tanfolyamot sikeresen elvégzők a munkalehetőség és a bér mellett bizonyítványt is szerezhetnek, amellyel a szabadulás után nagyobb eséllyel tudnak megjelenni a munkaerő-piacon.

Tikász Sándor

A PPP-munkáltatás tapasztalatai a Tiszalöki Országos Bv. Intézetben*

A Kormány a 2126/2004. (V. 28.) Korm. határozatban rendelkezett új büntetés-végrehajtási intézetek létesítéséről, valamint a beruházásokhoz kötődő forrásbevonásról. Ezt követően a BVOP szerződést kötött a Kész Kft.-vel a Tiszalöki PPP-konstrukcióban felépítendő 700 fős börtön kivitelezéséről. A magántőke bevonása a kivitelezésen túl az üzemeltetésre is kiterjedt. A hagyományos börtönöktől részben eltérően új szabályokat kellett kialakítani a vállalkozóval való „együttélésre”. Létrejött egy eddig ismeretlen és szokatlan együttműködés. Az intézet területén belül folyamatosan jelenlévő, ott különböző karbantartási, javítási és szolgáltatási feladatokat végrehajtó „külső” vállalkozó tevékenykedik. A szerződésben kikötésre került néhány alapszabály, mint például az, hogy a munkatevékenység, illetve annak végterméke nem veszélyeztetheti az intézet biztonságát. Ezen felül a munkáltató köteles betartani az ide vonatkozó szabályokat, intézkedéseket az elítéltek munkáltatásával, szakmai képzésével, valamint az intézet területén kívüli munkavégzéssel kapcsolatban.

Az új börtön birtokbavételére 2007. október 2-án került sor – a begyakorlás ideje 4 hónap volt. Az intézet személyi állománya 280 fős, közülük 60 fő dolgozott előzőleg a büntetés-végrehajtásnál. A betelepítést 2008. január 14-én kezdtük meg, az ünnepélyes átadásra pedig 2008. március 27-én került sor.

A bv. intézet üzemeltetését a Kész Kft. leányvállalata, a Szent Adorján Kft. látja el. Az üzemeltetés feladata a 700 férőhelyes intézet felszerelése és 15 évig történő működtetése az európai uniós normák szerint. A Szent Adorján Kft. gondoskodik az elítéltek ellátásáról, a börtön üzemeltetéséről, karbantartásáról, a fenntartási, oktatási és foglalkoztatási feladatok ellátásáról.

A fogvatartottak munkával történő foglalkoztatása – tekintettel a büntetés-végrehajtás céljára – a bv. szervezet alapvető érdeke és kötelessége. Fontos a fogvatartottak testi, szellemi erejének fenntartása a munkáltatás által. Köztudott, hogy a fogvatartottak értelmes foglalatossággal való lekötése csökkenti a biztonsági kockázatot, és a munkabér révén a fogvatartott önállóság-érzete is javul, továbbá az is, hogy az elítéltek foglalkoztatása, munkáltatása elősegíti a későbbiekben a társadalomba való visszailleszkedést.

A munkáltatást 2008. február 4-én indítottuk el 17 fővel, a Tiszapark Ingatlanfejlesztő és Foglalkoztató Kft. közreműködésével. Két üzemcsarnokkal rendelkezünk, melyek 500 és 800 négyzetmétereseek. Ezek szükség esetén 2 000

* A Kriminálexpón – 2009. május 6-án – elhangzott előadás szerkesztett változata.

négyszetméteresre bővíthetők. Jelenleg 170 főt foglalkoztatunk 2x2 műszakos, 6 órás munkarendben. Az átlag bruttó bér: 10 785 Ft.

Intézetünkben 7 különböző helyen folyik munkáltatás, ebből egy költségvetési, 6 munkahelyet viszont az üzemeltető tart fenn, és biztosít.

A nálunk folyó elítélt-munkáltatás fő profilja a szelektív hulladékválogatás, amely újrahasznosítható fóliák szétválogatását és újrabálázását jelenti. A létszám folyamatos fejlesztés alatt áll, amíg el nem éri a 300 főt. A 300 fő munkahellyel való ellátása meg fogja követelni egy harmadik műszak beállítását.

2008. június 1-től a fogvatartottak cipőt is varrhatnak – ez a későbbiekben egyike lehet azoknak a munkáknak, amelyek kiválthatják a nagy helyigényű, magasabb biztonsági kockázattal járó szelektív hulladékválogatást.

Fontos megjegyezni, hogy a munkáltatás szempontjából nehézségeket okoz a fogvatartottak összetétele, mivel közel 50%-uk szenved krónikus vagy mozgásszervi, illetve légzőszervi megbetegedésben. Jelentős a gyógyító-nevelő csoportba helyezett fogvatartottak száma, amely többször a 90 főt is meghaladta. A fogvatartottak egészségügyi alkalmasságát a Kft.-vel szerződésben lévő orvos vizsgálja. A befogadási és foglalkoztatási bizottság munkájában a munkáltató képviselője is részt vesz. A Kft. dolgozói a munkaköri leírásokat rendszeresen elkészítik a dolgozó fogvatartottak számára, valamint a szükséges tájékoztatást is megadják.

Tanulságos megemlíteni azokat a problémákat, amelyekkel a munkáltató szembesült a munkáltatás során. Kezdetben a Kft. néhány technikai kérdésre érzékenyen reagált, illetve túlbecsülte saját adottságait, lehetőségeit, képessé-

geit, mert jelentős jövedelem- és nyereségforrásnak tekintette a fogvatartotti munkáltatást. A Kft.-t érzékenyen érintette, hogy sok az egészségügyi alkalmatlanság, illetve az ideiglenes egészségügyi alkalmatlanság, amely miatt újabb orvosi vizsgálatok történtek, így ez a költség is az üzemeltetőt terhelte. Problémaként tekintettek az olyan esetekre, amikor a fogvatartottak ítéletéből csak néhány hónapja volt hátra, vagy az ítélet volt túl rövid tartamú ahhoz, a fogvatartottat érdemes legyen munkába állítani. Nehezen alkalmazkodtak az alacsonyan képzett munkaerőhöz. Panaszkodtak, hogy a fogvatartottak gyenge minőséget produkálnak, így nem mernek kötelezettséget vállalni komolyabb munkákra. Több probléma adódott biztonsági kérdések miatt is, amelyek nagy része a szelektív hulladékválogatás technológiájából fakadóan éleződött ki - ezek nagy részét sikerült orvosolni. A munkáltató többször tette szóvá, hogy a Kft. civil művezetői nem tudnak olyan hatékonysággal dolgozni a fogvatartottakkal, mint az egyenruhás testületi tagok.

Tovább folytatva az intézetben meglévő munkahelyek felsorolását esőként a házi-műhelyt kell megemlítenünk. Az ott dolgozó 5-5 fő villany-, illetve vízvezeték-szerelő feladata a kisebb hibák javítása, valamint a karbantartás ellátása. Ezek a munkák csak szakképzettséggel végezhetők. A takarítást 10 fő végzi az objektum azon részeiben, amely a szerződés szerint az üzemeltető feladata.

Az intézetben dolgozó két fodrász és két könyvtáros is a Kft. alkalmazásában áll.

Költségvetési munkahelyen 25 fő ételosztó dolgozik. Az intézetben eredetileg költségvetési munkáltatás nem volt tervezve, azonban a fogvatartottak ételosztására az intézet kért és kapott engedélyt 25 főre. A fogvatartottakat heti 40 órában alkalmazzuk a reggeli, az ebéd és a vacsora kiosztásának idejére; naponta 12 fő dolgozik meghatározott szervezés szerint. Az ételosztók átlagbére: 13 296 Ft.

Az intézet maga is tervezi a fogvatartotti munkáltatás szélesebb körűvé tételét. Terveink között szerepel hangoskönyv készítése, digitalizálás, amely jelenleg szakköri munka keretein belül zajlik látássérültek részére. A munkáltatások beindítása nagyrészt a benyújtott, illetve előkészítés alatt álló pályázatok sikerességétől függ. További tervezés, illetve előkészítés alatt áll a helyi önkormányzattal közös munkáltatás megvalósítása 10 fő enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása alá eső fogvatartott részére.

Az együttműködéshez szükséges alapvető iránymutatást a BVOP és a Kész Kft. között egy határozott idejű ingatlanbérlet és szolgáltatási szerződés biztosítja. Külön együttműködési megállapodások rögzítik a részletes feladatokat. A monitoring szabályzat, amely 2008. április 1-én lépett érvénybe, minősítő és ösztönző rendszert hozott létre. Ennek értelmében a különböző típusú hibákhoz pontszámok vannak rendelve, amit havi szinten összesítenek. A hibapontok forintosításra kerülnek, és az így keletkezett összeg levonásra kerül az aktuális havi bérleti díjból.

Munkánk fontos tanulsága, hogy folyamatos napi egyeztetés, kompromisszum-készség, az egymás érdekeinek maximális figyelembevétele nélkül nincs előrehaladás, fejlődés a PPP-üzemeltetésű intézetekben.

A cikkben szereplő fotók a Tiszalöki Országos Bv. Intézet képtárából valók.

Papp Gábor

A prizonizációs jelenség elméleti háttere – kritikai megközelítésben

A prizonizáció fogalma talán nem tűnik teljesen ismeretlennek e sorok olvasói számára. A magyar börtönkutatásban – a második világháborút követő történeti-társadalmi fejlődési irányvonal következtében – a fegyintézetekben végbemenő társadalmi folyamatok, így a prizonizáció vizsgálata, szinte egyáltalán nem voltak jelen. E fogalommal, illetve általában a börtönasszimiláció kérdéseivel csak kevés írás foglalkozott, illetve a fogvatartottak informális világa is a relatíve „alulkutatott” témának volt tekinthető, és ezek a munkák sem mentek túl általában a teoretikus háttér vázlatos ismertetésén (Boros 1995a, b; Boros – Csetneky 2002; Surin 1989). A magyar szakirodalomban is fellelhetők ugyanakkor olyan munkák, melyek empirikus vizsgálatokra alapozottan tárgyalták, ha nem is a prizonizációs jelenséget, hanem a rabtársadalommal kapcsolatos lényegi kérdéseket (Kövér 1993, Huszár 1995; 1997a, b; Póczik 2000). Ezen írás elsődleges célja, hogy áttekintést nyújtson a prizonizációs jelenség elméleti és empirikus hátterével kapcsolatos szakirodalomban fellelhető főbb irányzatokról, nézőpontokról.

Elsőként meg kell határozni, hogy mit is értünk prizonizáció alatt. A fogalmat Donald Clemmer amerikai börtönszociológus 1940-es „The Prison Community” (Börtönközösség) című munkájában definiálta elsőként. Meghatározása szerint a prizonizáció nem más, mint az a folyamat, melynek során az egyén „...többé-kevésbé átveszi a fegyintézet társadalmi gyakorlatait, erkölcsét, szokásait és általános kultúráját.” (Clemmer 1940/1958: 299.). A prizonizációt igyekezett elkülöníteni az asszimilációtól jelenségtől. Utóbbit egy lassabb és fokozatosabb folyamatnak tartotta, és a korabeli bevándorlási folyamatokkal hozta összefüggésbe. Clemmer fontos felismerése volt, hogy a fegyintézeteknek van egy sajátos „kultúrájuk”, amely egyének feletti és beleértendőik mindazon gondolatok, viselkedésmódok, amelyeket a rabok vallanak. Clemmer szerint mindenki, aki belép a fegyintézetbe, bizonyos értelemben keresztülmegy a prizonizációs folyamaton, amely együtt jár azzal, hogy elveszíti a szabad világban birtokolt státuszát, és egy alárendelt csoport névtelen figurájává válik, ruhájától és nevétől megfosztják, megtanulja a formális és informális rend szabályait, a börtönszlang aktív vagy passzív használójává válik, és kialakul benne a formális renddel való szembenállás. Prizonizációs „főszabályként” említi a folyamat gyors lefolyását, ugyanakkor megjegyzi, hogy az szabálytalan, ciklikus is lehet, sőt egyes raboknál egy adott börtönbüntetés ideje alatt is ingadozhat a börtönkultúra átvétele. A fogalom megalkotója szerint tehát nem létezik egy általános prizonizációs minta, nem minden fogvatartott esetében zajlik le a folyamat ugyanúgy. Clemmer leírta azokat a tényezőket is, amelyek a prizonizá-

ciós szintre hatást gyakorolhatnak. Ezeket – mivel azok valamilyen mértékben mindenkire hatást gyakorolnak – a prizonizáció „univerzális faktorainak” nevezte. Ezeket a magas és az alacsony szintű prizonizáció ellentétpárjával mutatja be:

Alacsony szintű prizonizáció	Magas szintű prizonizáció
Rövid ítélethossz, vagyis rövidtávú alávetettség a prizonizáció univerzális faktorainak	Többéves ítélet, vagyis hosszabb távú alávetettség a prizonizáció univerzális faktorainak
A büntetés megkezdése előtti pozitív és szocializált kapcsolatok révén kialakuló stabil személyiség	A büntetés előtti időszak nem megfelelően szocializált kapcsolatai révén kialakuló instabil személyiség
A börtön falain kívüli személyekkel a pozitív kapcsolatok fennmaradása	A börtön kívüli személyekkel a pozitív kapcsolatok hiánya
A rabcsoportokba való integráció elutasítása vagy az erre való képtelenség, miközben más személyekkel fenntart kapcsolatot	A rabcsoportokba való integráció
A rabok törvényei és dogmái esetében azok vak elfogadásának elutasítása, és hajlandóság arra, hogy bizonyos feltételek mellett segítse az öröket, tehát a szabad társadalommal azonosuljon	A rabcsoportok és a rabnépesség erkölcsének és dogmáinak vak vagy csaknem vak elfogadása
Olyan zárka- vagy munkatársak, akik nem rendelkeznek rabvezéri képességekkel, és akik nem teljesen integrálódnak a börtönkultúrába	Olyan zárka- vagy munkatársak, akik a rabhoz hasonló orientációkkal rendelkeznek
Az abnormális szexuális tevékenységek, a szerencsejátékok elutasítása, és hajlam arra, hogy komolyan végezze a munkáját, hogy részt vegyen a legális szabadidős tevékenységekben	Az illegális tevékenységekben való részvétel

Az előbbieken kívül még további, olyan tényezőket is megemlít, amelyek hatással vannak a prizonizációra. Így fontosnak tartotta kiemelni, hogy prizonizációs szempontból nem mindegy, hogy az illető először van-e börtönben, milyen a személyisége, életkora, lakókönyezete, intelligenciája, börtönbeli pozíciója, milyen nemzetiségi és faji jellemzőkkel bír, vallását mennyire gyakorolja. Clemmer saját megfigyelései alapján két csoport van védve a prizonizációtól. Az egyik az idősebb, házasság, „kevésbé bűnöző hajlamú” rabok, akik erős és pozitív kapcsolatot tartanak fenn a családjukkal, barátaikkal a kinti közösségben. Vagyis akiknek nem a benti rabközösséghez igazodik a viselkedése, akik nem érzik szükségét, hogy csatlakozzanak a rabtársadalomhoz. A másik csoport pedig olyanokból áll, akiket a rabtársadalom nem fogad el – személyiségük vagy idegesítő viselkedésük miatt.

Clemmer tehát számos olyan tényezőt felsorol, melyek a prizonizációt befolyásolhatják. Ideértve magából a börtönből származó, a börtön falain kívüli, illetve a szabadságvesztés időszakát megelőző faktorokat is. Ezzel bizonyos értelemben megelőzte a saját korát, hiszen az intézeten kívüli és belüli tényezőkkel kapcsolatos vitákat már azt megelőzően negligálta, mielőtt azok bekeverültek volna a tudományos diskurzusba.

Clemmer korai írása a rabközösség vonatkozásban más fontos megállapításokat is tartalmazott. Így felismerte azt, hogy a rabtársadalom is bizonyos szempontból tagolt. Ennek alapján bizonyos „rabosztályokat” különböztetett meg (elit, közép- és alsó osztály). Megállapította, hogy létezik egyfajta „rabtörvény”, amelyre az jellemző, hogy ideálként minden fogvatartott tudatában van a meglétének, bár nem mindenki követi ezt ugyanolyan mértékben. Leírásában a rabtársadalom egyszerre atomizált, individualizált, ugyanakkor a csoportformálódás tendenciája is érvényesül. Lényegi megállapítása továbbá, hogy a börtönkultúra nem egy zárt kultúra, hanem reflektál a társadalom általános kultúrájára. Ennek forrását abban látta, hogy a felnőtt fogvatartottak, amikor bekerülnek a börtönbe, számos tapasztalattal, kialakult attitűdrendszerrel és életfilozófiával rendelkeznek, így ezeket magukkal hozzák a fegyintézet falai közé. Clemmer szerint tehát az elítéltek börtönbeli kapcsolatainak fő determinánsát azon tapasztalatok összessége jelenti, amelyeket az egyén már azelőtt megszerzett, mielőtt bekerült volna a fegyintézetbe.

Clemmer egy másik munkájában (1951) azt állította, hogy a börtön szerepe a kriminalitásban korántsem determinisztikus. Feltevése szerint valószínűleg az egyén által a fegyintézetbe hozott kriminalitást a prizonizáció felerősíti, amely potenciálisan fennmarad a szabadulás után is. Emellett elképzelhetőnek tartja, hogy az az elítélt, aki nem integrálódik a börtönkultúrába, ugyanakkor még kriminálisabbá válhat a szabadulást követően, mint aki tökéletesen prizonizálódott. Vagyis a prizonizáció és a kriminalizáció jelenségét Clemmer elviekben különválasztotta, bár megjegyezte, hogy feltehetően a kettő között a szoros együttjárás a valószínűbb.

Mint a fenti rövid áttekintésből is látható, Clemmer számos börtönszociológiai alapkérdést vetett fel. Bár célja bevallottan elsősorban a „tipikus amerikai fegyintézet” bemutatása volt, számos okot, hatást bemutatott, ugyanakkor nem hipotéziseket tesztelt. Mások a későbbiek folyamán empirikus kutatásokban vizsgálták felismeréseit, illetve a neki tulajdonított megállapításokat.

Ebben az írásban arra teszünk kísérletet, hogy bemutassuk azokat a nézőpontokat és a hozzájuk kapcsolódó változókat, amelyek a prizonizáció empirikus kutatásában az elmúlt évtizedekben megjelentek. Ilyen változók: a prizonizáció, a börtönnel és annak céljaival kapcsolatos attitűdök, a társadalommal és jogrendjével kapcsolatos fogvatartotti vélekedések, a rabok elidegenedése, társas szerepei, a közöttük lévő társas kapcsolatok, az időtényező szerepe a prizonizációban, a kriminalizáció, a szervezeti háttér, valamint a börtön előtti és a börtönön kívüli tényezők szerepe a prizonizációban.

A prizonizáció mérési technikái és a „rabtörvény”

Wheeler (1959) a „rabkultúra” három aspektusát különítette el. Ezek közül az első a fogvatartottak viselkedése („nyílt kultúra”), a második az általuk vallott értékek és attitűdök összessége („zárt kultúra”), a harmadik pedig a raboknak a más rabok értékeire és attitűdjeire vonatkozó becslései („észlelt kultúra”).

A prizonizáció mérési technikái a Wheeler által említett hármas felosztásban érthetők meg. Az egyik mérési technika a rabkultúra viselkedési aspektusára fókuszál, vagyis a büntetőintézeteken belüli szabályszegések, vétségek alapján következtet arra, hogy a fogvatartottak mennyire igazodnak a rabkultúra antiszociális értékrendszeréhez. Barak-Glantz (1983), Ramirez (1984), Cao – Zhao – Van Dine (1997), Jiang – Fisher-Giorlando (2002) és Gillespie (2003) alkalmazták e mérési metódust. Ennek a módszernek a hátránya az attitudinális módszerhez képest abban áll, hogy mivel nem minden szabályszegés jut a börtönhatóságok tudomására, ezért – a kinti bűnözés méréséhez hasonlóan – bizonyos mértékű látenciával kell számolnunk. Ezen túlmenően az ilyen típusú adatgyűjtés személyiségi jogokat sérthet.

A legtöbb vizsgálat az előbbi csoportosítás alapján a másodikra, vagyis a rabkultúra látens aspektusára fókuszált az empirikus mérés során, amelyet összefoglaló néven „rabtörvénynek” vagy a rabok értékrendszerének szokás nevezni. De mi is ez a „rabtörvény”, és melyek a főbb jellemzői?

Már az első börtönkutatók is leírták azt, hogy létezik a fogvatartottak között egy viszonylag jól körülírható, szankcionált és kontrollált nézetrendszer, amely kifejezi a rabok értékrendjét (Reimer 1937; Hayner – Ash 1939, 1940; Clemmer 1940). E „rabtörvénynek” két fontos elemét azonosították: az egyik a fogvatartottak közötti szolidaritás, a másik pedig a konvencionális értékrendszerrel – illetve ennek fegyházi reprezentánsaival, az őrökkel – szembeni oppozíció. Ennek megfelelően a „rabtörvény” fő tétele, hogy tilt bármilyen, az őrökkel kapcsolatos támogató (vagy legalábbis nem az őrök kihasználását célzó) tevékenységet a rabok részéről, illetve a bentlakók közötti összetartást és a rabtársadalomhoz való lojalitást hangsúlyozza. Már a korai írásokban is felmerült az a kérdés, hogy vajon a „rabtörvény” jellemzői magukban a börtönfeltételekre vezethetők-e vissza, vagy inkább társadalmi eredetűek. Ohlin (1956) szerint például a „rabtörvény” mindazon értékeket, elképzeléseket vegyíti össze, amelyeket a fogvatartottak már bekerülésük előtt is vallottak, vagyis a „börtönkódex” lényegében a szabad világbeli bűnözői értékrendszer fegyházi viszonyok között módosult változatának tekinthető. Ohlin szerint ebben az értékrendszerben az erőszak, a fizikai erőfitogtatás, a pénz- és a tulajdon iránti vágy, illetve sajátos szexuális standardok dominálnak. Ohlin is kiemelte, hogy a „rabtörvény” normatív sajátosságai közül a rabcsoporton belüli szabálykövetés és szolidaritás kiemelt jelentőségű, amely összefügg a csoporton kívüliekkel szemben elvárt agresszív és kihasználó magatartással, viszonyulással.

Mások (Sykes 1958, Sykes – Messinger 1960) elsősorban a börtönön belüli frusztrációs tényezők szerepét emelték ki a „rabtörvény” kialakulásában. Ebben a szokásrendszerben – leírásuk szerint – rövid, tömör imperatívuszok szabályozzák a foglyok viselkedését, illetve a társaikhoz és a személyzethez fűződő viszonyát. A „rabtörvény” megsértése különböző szankciókkal járhat együtt, a kiközösítéstől egészen a nyílt fizikai erőszakig. Sykes – Messinger (1960) csoportokba szedték a „rabtörvény” főbb elemeit, amelyek a következők:

- Ne avatkozz bele mások dolgába! Törekedj arra, hogy a legtöbb haszonra és privilégiumra tegyél szert a börtönben töltött idő alatt! Ne áruld el a rabtársadat a személyzetnek! Légy lojális a rabtársaidhoz!
- Ne veszítsd el a fejed! Ne mutass érzelmeket! Marad mindig nyugodt!
- Ne használd ki rabtársaidat! Sem erővel, sem furfanggal ne húzz hasznót belőlük! Ne lopj rabtársaidtól! Ehelyett inkább oszd meg mindazt, amid van, és ne üzletelj velük!
- Ne légy balek! Az örökkel légy bizalmatlan és gyanakvó! Bármilyen örök-rab konfliktusban automatikusan az utóbbi oldalára kell állnod! Az örök által elvárt kemény munkát és tekintélyüket utasítsd el!

A Sykes által leírt „rabtörvény” elvárásai tehát egyrészt olyan maximákat tartalmaznak, melyek a rabok közötti összetartást, az egymás iránti lojalitást és reciprocitást [kölcönösséget] helyezik a középpontba, másrészt pedig a férfiaságot, illetve az érzelmek elfojtását és a keménységet várják el a raboktól, harmadrészt pedig a személyzet tagjaival és az általuk képviselt értékrendszerrel szembeni ellenállást fogalmazzák meg ideálként.

A „rabtörvény” oppozicionális elemének jelentőségét emelte ki Wellford (1967). Szerinte az örök és a rabok elvárásai párokba szedhetők és ezek között antagonisztikus ellentétek feszülnek.

Az örök elvárásai	A rabok elvárásai
1. A rab jelentse a társai által elkövetett szabályszegéseket, tájékoztasson a szökési tervekről és a csempészaruk birtoklásáról.	1. A rab ne adjon ki információt az öröknek.
2. A rab dolgozzon szorgalmasan minden munkakörben azért, hogy ezzel felkészüljön a szabadulás utáni sikeres munkába állásra.	2. A munka leértékelése a rabok részéről.
3. A rab támogassa az intézet rehabilitációs-rezocializációs programjait annak érdekében, hogy „megjavuljon”.	3. Az intézeti programokat a rab csak az örök hatására támogassa.
4. A rab fojtsa el szexuális késztetéseit.	4. A rab elégítse ki szexuális késztetéseit.
5. A rab tartsa távol magát a társaival való közeli kapcsolatoktól.	5. A csoporthoz tartozás kiemelt jelentőségű az örökkel és a többi rabbal szembeni védelem céljából.

A prizonizáció mérési technikái közül az örök (és rajtuk keresztül a társadalom) standardjaival való szembeszegülést állítja középpontba a Wheeler (1959, 1961a, b) által kifejlesztett módszer. Ez a fegyintézeti környezetben potenciálisan előforduló hipotetikus konfliktusokat vázolja fel, amelyekben a raboknak dönteniük kell két alternatíva: a legitim társadalom, vagy az illegitim rabtársadalom elvárásainak való megfelelés között. Ezt a mérési eljárást, illetve ennek különböző változatait később más kutatásokban is használták (Garabedian 1963b; Glaser 1964; Ward – Kassebaum 1964; Wellford 1967; Cline – Wheeler 1968, Schwartz 1971, 1973; Jensen – Jones 1976; Akers – Hayner – Gruninger 1977a, b; Alpert – Finney – Short 1978; Slosar 1978; Alpert 1978c, 1979; Garofalo – Clark 1985; Gillespie 2003).

Ehhez a módszerhez kapcsolható a „észlelt kultúrát” feltáró technika, mely lényegében a felvázolt konfliktushelyzetek esetében nem a rabok privát attitűdjeire kérdez rá, hanem azt méri fel, hogy az egyes bentlakók miként vélekednek arról, hogy rabtársaik miként döntenének az adott helyzetben. Ezen technikával kimutatták, hogy a fogvatartottak között létezik egyfajta „többszörös tudatlanság”, vagyis viselkedésüket a privát attitűdjeikhez képest a rabok jelentősen antiszociálisabbnak értékelik, mint amilyen az valójában (Wheeler 1959; Akers-Hayner-Gruninger 1977a, 1997b ; Grekul 1999).

A prizonizáció mérésével kapcsolatban a legelterjedtebb módszer a rabtársadalom normatív rendszerével kapcsolatos attitűdállítások sorával „mér”. Ebben az esetben ez úgy történik, hogy az elítéltektől azt kérdezik, hogy mennyire értenek a „rabtörvény” állításokban megfogalmazott tanításaival, előírásaival, tilalmaival, amelyek a fizikai erő, a keménység, az örökkel való manipulatív kapcsolatok, a rabokhoz való hűség és az összetartozás stb., már fentebb említett centrális értékei köré szerveződnek. Ezek a kérdőív-itekek tehát a rab érték-és normarendszerhez való konformitást mérik. Ezt több kutatás is alkalmazta (Tittle – Tittle 1964, 1965; Tittle 1969; Thomas 1971, 1973, 1977a, b; Thomas – Cage 1977; Thomas – Foster 1972, 1976; Thomas – Hyman – Winfree 1983; Thomas – Petersen – Cage 1981; Thomas – Petersen – Zingraff 1978; Thomas – Poole 1975; Thomas – Zingraff 1976; Zingraff 1975, 1980; Zingraff – Zingraff 1980; Paterline 1997; Paterline – Petersen 1999; Rhodes 1979; Grapendaal 1990; Bukstel 1980; Kennedy 1974; Alpert 1978a).

Jelen írásban a fentiek közül két módszerrel: a hipotetikus konfliktusszituációs és az attitűdinális mérési technikát alkalmazó írásokat tekintjük át. Mindkettő mögött az örökkel, a börtönnel és a társadalommal szembeni elutasítás, illetve a rabok közötti összetartozás-érzés logikája húzódik meg. Ez azonban bizonyos értelemben leegyszerűsítőnek tűnik.

Ramirez (1984) a prizonizációs elmélet egyik legproblematisabb aspektusaként tekint a börtönszemélyzet és a rabtársadalom közötti oppozícióra. Kritikáját arra alapozza, hogy az oppozíciós feltevés a két rendszernek az egyénre gyakorolt hatását úgy mutatja be, mint zéró-összegű játszmát az egyén identitása és világnézete felett. Ebben a játszmában a „jó oldalon” a moralitás proszociális őrje állnak, a „rossz oldalon” pedig az antiszociális és prizonizált rabok. Ha tehát a „jó” győzedelmeskedik, akkor az elítélt jogkövető állampolgárrá, ha a „rossz”, vagyis a rabszubbkultúra, akkor a bentlakó antiszociálissá válik.

Ezt a konfliktushelyzetet talán legexplicitebben Thomas (1973) fogalmazta meg, amikor a személyzet és a rabtársadalom inkonzisztens elvárásait elemezte. A személyzet céljai között említi a rend fenntartását, a rehabilitációs és „treatment” programok végrehajtását, a proszociális változások előmozdítását, valamint az attitűdök, értékek és viselkedés intézeti elvárásokhoz való hozzáigazítását. A rabok normatív rendszere által ezzel szemben leértékeli a hatalommal felruházott hatóságokat, és olyan világnézetet támogat, amely

szemben áll a börtönszeméllyezettel és tágabb értelemben a társadalom bűnözés-ellenes elvárásaival. Vagyis e kettő konfliktusa komoly dilemma elé állítja a rabot: választania kell, hogy a formális rend vagy az informális társadalom elvárásainak felel-e meg, vagy a kettő közötti veszélyes utat választja. Vagyis két szembenálló csoport versenyez a rabok engedelmességéért: ha a formális „rend” győz, akkor reszocializáció, ha az informális, akkor prizonizáció jön létre. Tehát a reszocializáció és a prizonizáció Thomas értelmezésében két konfliktusban lévő szocializációs folyamat, amelyben az egyik sikertelensége a másik sikerességét eredményezi, amely fordítva is igaz. Éppen a Thomas nevéhez fűződő írások (Thomas 1977, Thomas – Foster 1972, Thomas – Petersen – Zingraff 1981, Zingraff 1975) foglalkoztak részletesen a prizonizáció „következményeivel”, amelyek között megtalálhatók az olyan attitűdök is, amelyek a börtön formális céljaival és programjaival való szembenállást fejezik ki.

Ez a felfogás azonban problematikus, mert a „rabtörvény” *valamiért* (csoportszolidaritás) és a *valami ellen* (oppozíció) duális nézetrendszert artikulálja, amelyek nem elválaszthatók egymástól, sem elvi, sem gyakorlati szinten.

A prizonizációs jelenség deprivációs és importációs megközelítése

A prizonizációval kapcsolatos elméleti és empirikus irodalomban az egyik alapkérdés évtizedeken keresztül az volt, hogy vajon a börtönkörnyezetben fellelhető, vagy az azon kívüli faktorok befolyásolják-e a börtönkultúra átvételét. Kétféle megközelítésmód ütközött egymással. Az egyik szerint a rabtársadalom olyan kollektív szerveződés, amely a börtönön belül jelenik meg, ennek megfelelően „endogén” tényezők befolyásolják a kialakulását és fennmaradását. A másik nézet szerint viszont a rabkultúra gyökerei a szabad társadalomban keresendők, és az mintegy importálódik a fegyintézeti környezetbe.

Voltaképpen e két megközelítés tudományos artefaktumnak¹ tekinthető, hiszen már a korai teoretikusok is tisztában voltak azzal, hogy mindkettő nagy jelentőséggel bír a rabok érték- és normarendszere létrejöttében és működésében. Amikor tehát kétféle irányzatról beszélünk, akkor valójában két eltérő (bár nem feltétlenül egymásnak ellentmondó) érvrendszert tárgyalunk. Helyesebb tehát úgy fogalmazni, hogy az érvelés hangsúlyai térnek el az egyik vagy másik irányzathoz sorolt szerzőknél.

¹ A két csoport elkülönítése Wheeler (1961b) nevéhez fűződik, aki a rabszubkultúra kialakulását illetően „problémamegoldó” és „negatív szelekciós” magyarázattípusokat különböztetett meg. Előbbiek a szakirodalomban „deprivációs”, „endogén hatáselmélet” (Schwartz 1971), illetve „funkcionalista” (Akers et al 1974) néven is ismeretesek. Az utóbbiakat pedig „importációs” vagy „direkt importációs” (Cline – Wheeler 1968), „kulturális diffúzió” (Wheeler 1969), „kulturális áramlás” (Schwartz 1971) néven is jegyzi a szakirodalom. Hepburn – Stratton (1977) pedig az elsőt a „prizonizációs”, a másodikat „kriminalizációs” modellnek nevezi.

Deprivációs modell

A deprivációs modell logikája igen egyszerű. Főbb elemei: a börtön „zárt rendszer” felfogása, az e rendszer által előidézett frusztrációk és feszültségek, valamint az ezekre adott kollektív válaszreakció. A „zárt rendszer” felfogás a fegyintézetek homogenizáló jellemzőire helyezi a hangsúlyt. A zártság abból ered, hogy a különböző degradációs beléptetési eljárások során az egyént megfosztják a korábbi státuszaitól, tulajdonától, kinti életének fogódzóitól, és azokat valami mással helyettesítik. A zártintézeti felfogást jól példázza a Goffman (1961) által bevezetett „totális intézet” fogalom, amely a fegyintézeteket a fogalom egy sajátos típusaként írta le. A totális intézeteket egyfajta „behálózó tendencia” és a külvilággal való korlátozott fizikai és társadalmi kölcsönhatás jellemzi, amelyben az élet minden aspektusa ugyanazon helyen, ugyanazon autoritás alatt megy végbe, ezáltal az élet különböző „szférái” valamilyen módon összecúsúznak. Az intézeti tevékenységek nagyszámú, a formális rend szempontjából horizontálisan elhelyezkedő társ jelenlétében mennek végbe, a napi tevékenységek minden fázisát szigorúan beosztják, és ezek egy „racionális tervbe” rendezhetők, amelynek kizárólagos célja az, hogy az intézet által deklarált elvárások teljesüljenek. A totális intézetekben tehát a bentlakók a külvilágtól eltérő élettel szembesülnek, amelyhez valamilyen módon alkalmazkodniuk kell.

Ez a gondolat már Goffman idejében sem volt újnak tekinthető. Hayner – Ash (1939, 1940) már korábban felismerték, hogy a rabok közötti kooperáció az általuk megtapasztalt deprivációk és feszültségek közvetlen eredményének tekinthető. Állításuk szerint a börtön által generált deprivációk szintjének emelkedésével a rabok egymás közötti kooperációja is emelkedni fog. McCorkle – Korn (1954) is az informális rabszerveződés „problémamegoldó” szerepét emelte ki, amellyel elkerülhetik azokat a pszichés romboló hatásokat, amelyek abból adódnak, hogy a bentlakóknak a társadalom elutasításával kell szembesülniük a rájuk kiszabott büntetés révén. Ez a megoldási mód – az én-képük védelme érdekében – az önmaguk elutasítása helyett a társadalom elutasítását jelenti a rabok számára, vagyis „elutasítják az elutasítókat”.

Sykes (1958) és Sykes – Messinger (1960) hasonló okokkal magyarázták a rabtársadalmi rendszer létrejöttét, amikor a „bebörtönzés kínjait” tárgyalták. E „kínnak” öt csoportját különítették el. A szabadságtól, a javaktól és szolgáltatásuktól, a heteroszexuális kapcsolatuktól, az autonómiától, valamint a biztonságtól való megfosztottságot (deprivációkat) olyan problémaként mutatták be, amelyekre a rabok a helyzethez való adaptációval reagálnak. A bentlakók meg vannak fosztva a vagyoni helyzetüket megjelenítő javak és szolgáltatások birtoklásának jogától; képletesen kasztrálják őket, azáltal, hogy nem önként vállalt cölibátusba kényszerítik őket; valamint olyan személyekkel kényszerítik őket össze, akik kiterjedt erőszakos és agresszív múlttal rendelkeznek. Sykes-i értelemben tehát a – és ez a deprivációs modell kulcsgondolata – a

fejlesztés egy sor olyan problémát generál a rabok számára, amelyekkel valamilyen módon meg kell küzdeniük, és igazodniuk kell a megváltozott új helyzethez. Ez a válaszreakció kollektív rabszerveződést hoz létre. Utóbbi állítás leegyszerűsítésnek tekinthető, ugyanis nem csak egyféle adaptációs minta lehetséges. Ezeket a börtönbeli társas szerepeket tárgyaló fejezetben mutatjuk be részletesebben.

Importációs modell

Az importációs modell a „rabtörvény” kialakulásában más tényezők szerepét hangsúlyozza. Abból indul ki, hogy „rabtörvény” fő elemei már a bebörtönzést megelőzően is a bentlakók értékrendszeréhez tartoztak, és azok mintegy beáramlanak a fejtető falai közé. Hogy ez a gondolat sem új, azt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a legkorábbi börtönszociológiai munkákban is megtalálható. Reimer (1937) például a „bűnözői törvény” és a „rabtörvény” kifejezéseket felváltva használta munkájában, és azt állította, hogy a fogvatartottak értékrendszerében a személyzettel szembeni elutasítás a társadalmi renddel szembeni elutasítás továbbéléseként értelmezhető. Hayner – Ash (1940) hasonló álláspontot képviseltek, amikor azt állították, hogy a rab-őr szembenállás kiterjeszhető a korábbi bűnöző-rendőr konfliktusokra. Weinberg (1942) is úgy vélte, hogy azok az attitűdök, melyek a rab-egyőr, illetve a fogvatartottak egymás közötti kapcsolataiban megjelennek, a folytatását jelentik azoknak a konfliktusoknak, amelyek a bebörtönzést megelőzően már léteztek, és ezek beszivárognak a fejtetőbe. Mindezek mellett a két deprivációs modell-hívőnek tartott Sykes és Goffman munkáiban is találhatunk „behozatali” gondolatokat: szerintük a börtön személyi állománya (az őrök és a rabok is) a szabad világból származnak, és a tágabb környezetükből számos magatartásformát, meggyőződést és értéket magukkal hoznak.

Az előzőekből következik, hogy a behozatali gondolat lényegében a bűnözés és szegénység témakör szofisztikáltabb megfogalmazásának tekinthető, mivel két fontos tényre épít. Egyfelől megállapítja, hogy a rabok aránytalanul nagy részben tartoznak a társadalom alsóbb rétegeibe, másfelől olyan csoportok tagjai, akik már a bebörtönzést megelőző időszakban is jelentősen involválódtak a kriminális tevékenységekbe. E modell az igazságügyi folyamatokban érvényesülő szelektivitás eredményeképpen kialakuló, relatíve homogén társadalmi háttérű rabtársadalomban gondolkodik, és lényegében az alsóbb társadalmi rétegek érték- és normarendszere, illetve a „rabtörvények” tanításai közötti hasonlóságokat nagyítja fel, és ebből vonja le azt a következtetést, hogy az elítéltek már azelőtt „prizonizálódnak”, mielőtt bekerültek volna a fejtetőbe.

Az import gondolat hívei legtöbbször Miller (1958) munkájára hivatkoznak, amikor azt állítják, hogy az alsóbb társadalmi rétegek és a rabok értékrendszere hasonlóságokat mutat. Miller szerint az „alsó osztály” értékrendszerre következőképpen írható le:

1. Balhé (trouble)	Jogsértő viselkedés	Jogkövető viselkedés
2. Keménység (toughness)	Fizikai bátorság és ügyesség, maszkulinitás, félelemmentesség, bátorság, merészség	Gyengeség, puhányság, gyávaság, féltékenység, óvatosság
3. Ügyeskedés (smartness)	Ügyeskedés, furfanggal pénzt szerezni, ravaszság	Kemény munkával pénzt keresni, szellemi tompaság, kihasználhatóság, verbális ügyetlenség
4. Izgalom (excitement)	Izgalom, kockázatkeresés, veszély, változás, aktivitás	Unalom, biztonság, azonosság, passzivitás
5. Sors (fate)	A szerencse által kegyeltnek lenni, szerencsésnek lenni	Megbélyegzettség, szerencsétlenség
6. Autonómia (autonomy)	A külső kényszerektől való szabadság, illetve az autoritástól való függetlenség	A külső kényszerek jelenléte, erős autoritás, függőség, gondoskodás alatt lenni

Miller azt állítja, hogy az „alsóbb osztályok” „fokális témái” merőben különböznek a „középosztályétól”. Ebben központi szerepet játszik a „bajba kerülés”, amely egy olyan szituáció vagy valamilyen viselkedés, amely kellemetlenséget okozhat, vagy aggodalommal töltheti el az alsóbb osztályok tagjait a középosztály ágenseinek vagy hatóságainak közreműködése miatt. A „bajba kerülni” vagy „kimaradni a bajból” fokozott aggodalommal jár az alsó osztály tagjai számára, mivel folyamatos választási helyzetet jelent a jogkövető vagy jogsértő viselkedés között. Egy másik fokális téma a fizikai bátorság, az erő birtoklása, az állóképesség, a maszkulinitás hangsúlyozása (amelynek megjelenítése is központi helyen szerepel: tetoválások, érzelemmentesség, a művészetek és az irodalom elutasítása, a nők meghódítandó tárgyként kezelése stb.). Az „ügyeskedés”, a túljárni mások eszén, és elkerülni, hogy kihasználják, vagy átvágják az embert szintén központi eleme a Miller-i alsó osztályos értékrendszernek. Ezt a materiális javak és a személyes státusz megszerzése és megtartása motiválja, amelynek eszköze a szellemi képességek előtérbe helyezése és a fizikai tevékenység minimálisra szorítása. Az ügyeskedés képessége magasra értékelt az alsó osztály tagjai között. A szellemi képességek kiforrásának útjai is eltérőek a konvencionálistól: azokat nem az iskolai oktatásban, hanem az „életben” tanulják meg a társadalom alsó rétegeiben élők. Ez az értékrend az embereket két csoportra osztja: a „balekokra”, akik pénzért dolgoznak, illetve a kizsákmányolás legitim célpontjai, és az „ügyeskedőkre”, akik kihasználják a balekokat. Szintén központi elem az „izgalom”. Miller ezzel kapcsolatban azt állítja, hogy sok alsó osztálybeli számára az élet ritmusa a relatíve rutin, repetitív tevékenység és az érzelmi ingerek keresése között fluktuál. Az izgalom az alkoholfogyasztással, szerencsejátékokkal, szexuális kalandokkal, harcokkal stb. érhető el. A „sors” mint központi téma abban jelentkezik az alsóbb rétegekbéliek számára, hogy sokan úgy érzik, hogy életüket olyan erők alakítják, amelyekben nekik igen csekély szerepük van, és a dolgok csak úgy mennek „a maguk útján”. Végül az autonómia mint fokális téma kapcsán jegyzi meg Miller, hogy az alsóbb osztálybeliek másként viszonyulnak a viselkedésük feletti kontrollhoz. Köztük erős és gyakori a külső kontrollal szembeni elutasítás, a kontroll ágenseit gyakran igazságtalannak és önkényesnek tartják.

Miller az alsó osztálybeli bűnözői gengék esetében magas szintű csoport-szolidaritásról számolt be. A csoport tagjainak alá kell vetniük magukat a csoport érdekeinek, és folyamatos interakcióban kell lenniük egymással. Jellemző tehát körükben az „ingroup-outgroup” kategorizálás, vagyis normáik követése egyben a többi csoport elutasítását is jelenti. Miller munkája – bár nem a fegyintézeti társadalommal kapcsolatban fogalmazódott meg – mégis sok olyan elemet tartalmaz, mely akár a fogva tartott bűnelkövetőkre is igaznak mondható. Nem nehéz észrevenni ugyanis azt, hogy a „börtönkódex” és a Miller által ismertetett alsóbb osztályokra jellemző értékrend között igen jelentős hasonlóság van.

Szintén gyakran hivatkozott szerző a behozatali modell esetében Cohen (1955), aki a bűnözői szubkultúra kapcsán hasonló érvelést használ, mint azt Sykes tette deprivációs elméletében. Cohen szerint a bűnöző szubkultúrát a társadalmi struktúrában elfoglalt pozíciók által kirajzolt, hasonló helyzetben lévő egyének közötti kommunikációs folyamat révén kialakuló hitek és értékek rendszere határozza meg, amelynek létrejötte azon alapul, hogy a társadalom által kínált problémákra bizonyos megoldási lehetőségeket kínál tagjai számára. Következésképpen a bűnözői szubkultúrák egy alternatív státuszrendszert hoznak létre, amellyel védelmezik a benne résztvevőket, és ez együtt jár azzal, hogy ellenségesen és agresszióval viszonyulnak a frusztrációk forrása felé. Értékrendszerükben – Cohen szerint – a rosszhiszeműség és negativizmus, a flexibilitás, a rövidtávú hedonizmus, a csoportautonómia kapnak kiemelt szerepet. Vagyis a bűnözői kultúra a „domináns kultúra” antitézise, ezáltal tartalma a társadalommal szembeni elutasítás és negatív reakcióképpen formálódik. Az import modellek képviselői lényegében tehát azt állítják, hogy a rabok viselkedését nem teljes egészében a börtön világa határozza meg, hanem inkább az emberek magukkal hozott, már kialakult érték- és viselkedésmintái. Irwin – Cressey (1962) szerint a rabok viselkedése nem érthető meg egyszerűen a börtönkultúra vagy rabkultúra teljesen izolált rendszerén keresztül, hanem számolni kell azzal, hogy a szabad világbeli kriminális szubkultúra a rabtársadalom érintkezhetnek egymással, és sok esetben nehéz meghúzni a határvonalat a kettő között.

A deprivációs és importációs modell integrációja

A deprivációs és importációs modell integrációját több szerző is javasolta. (Thomas 1970, 1971; Schwartz 1971, 1973), de talán Wellford (1967) fogalmazta meg legszemléletesebben, amikor azt állította, hogy a rabok normatív rendszerét az általános kulturális elemek, a szabad társadalombeli kriminális szubkulturális elemek, a totális intézetekre jellemző sajátosságok és a speciális, a börtönre jellemző kulturális elemek egyaránt befolyásolják. Az integrációs törekvések megjelenése meglepő, hiszen – mint korábban utaltunk rá – a két modell sosem létezett, azok pusztán elméleti konstrukciók, és valójában egyik vagy másik irányzathoz sorolt szerző sem állította, hogy a kétféle érvrendszer

egyike is abszolút érvényű lenne. Sőt – visszautalva Clemmer-re – már a prizonizáció „ösmodellje” is tartalmazott a börtönön belüli és azon kívüli tényezőket magyarázatként.

A továbbiakban nem is a deprivációs–importációs keretben, hanem attól némileg „eltávolodva” tárgyaljuk azoknak a tényezőknek a szerepét, melyek kapcsolatba hozhatók a prizonizációval.

A prizonizáció és az elidegenedés kapcsolata

Az elidegenedés fogalom jól példázza azt a fogalmi zavart, amely a deprivációs–importációs polémiából adódik. A legtöbb kutatás a Seeman (1959) által kidolgozott többdimenziós elidegenedési fogalmi apparátust használta fel. Seeman az elidegenedés öt formáját különítette el. Ezek a következők: a *hatalomnélküliség* (amely az objektív feltételek által előidézett azon hatásra utal, melynek következtében az egyén úgy gondolja, hogy nem képes hatással lenni saját sorsának alakítására), a *normanélküliség* (amely annak következtében alakul ki, hogy a régi normák már nem, az újak pedig még nem szabályozzák az egyén viselkedését), a *jelentésnélküliség* (amikor az egyén számára döntéshozatal minimum standardjai hiányzanak), az *izoláció* (amikor az egyén leértékeli azokat a célok és meggyőződéseket, amelyeket a társadalom jellemzően nagyra értékel) és az *én-elidegenedés* (ha valaki nem önmagáért a cselekvésért, hanem mindig valamilyen cél elérése érdekében cselekszik).

A különböző elidegenedettségi dimenziókat egy kutatás keretében csak kevesen vizsgálták fegyintézeti környezetben. Ilyen volt például a Neal – Snyder – Balogh (1976) által végzett kutatás, mely kimutatta, hogy a rabok közötti elidegenedés jelentős mértékben a börtön előtti szociodemográfiai és kriminális előzmények függvényében változik. C. W. Thomas doktori disszertációjában (Thomas 1971) a hatalom- és a normanélküliséggel kapcsolatos változók és a prizonizáció együttjárását mutatta ki. A C. W. Thomas nevéhez köthető kutatások később már általában csak egy dimenzióra – a hatalomnélküliségre – fókuszáltak, és ennek leginkább a prizonizációra gyakorolt hatásával foglalkoztak (Thomas – Poole 1975, Thomas – Zingraff 1976, Hyman 1977, Zingraff 1980, Zingraff – Zingraff 1980, Thomas – Hyman – Winfree 1983), de kidolgoztak és teszteltek olyan modelleket is, amelyekben a prizonizációs elméleti keretbe helyezték az elidegenedést, a prizonizációt helyettesítő fogalomként (Thomas 1975, Thomas – Haen – Swain 1974). Ezt a hatalomnélküliség dimenziót egyfelől a büntetőintézet által generált elidegenedettség, másfelől a szélesebb társadalomtól való elidegenedettség fogalmakra bontották szét. Előbbit úgy konceptualizálták, mint egy specifikus választ a bebörtönzés által előidézett deprivációkra, amely közvetlenül függ össze az intézeti feltételekkel. Utóbbit pedig a tehetetlenség általános érzetéként, és az abban való hitként, hogy az egyénnek kevés beleszólása van a saját sorsa alakításába, határozták meg. A Thomas-féle prizonizációs modellekben az elidegenedés a pri-

zonizáció „előzményeként” vagy magyarázó változójaként jelenik meg, vagyis abból indultak ki, hogy az elidegenedés különösen jelentős szerepet játszik a rabtársadalom antiszociális értékrendszerének elsajátításában. Thomas és munkatársai úgy vélték, hogy az elidegenedés egy különösen jó indikátora az intézeti struktúra keltette válaszok egy típusának, illetve, hogy a szigorú fegyintézeti feltételek között az elidegenedés egyike a bebörtönzés kínjainak, azoknak a problémáknak és feszültségeknek, amelyekkel a fogvatartotti populációnak meg kell küzdenie. A börtön koerszív [kényszerítő] struktúrája ugyanis elidegeníti a bentlakókat azáltal, hogy megfosztja őket a saját viselkedésük feletti kontrol jogától, hiszen jellemzően elkülöníti egymástól a személyzetet és a rabokat, utóbbi csoportot a szervezeti struktúra aljára szorítva. Az elidegenedés azt fejezi ki tehát, hogy a börtön természetéből adódóan a bentlakók meg vannak fosztva az életüket befolyásoló döntési kompetenciától, amely más, a bebörtönzésből fakadó problémákkal együtt felerősíti a prizonizációt.

Thomas és munkatársai tehát egyértelműen a deprivációs modell mentén közelítik meg az elidegenedés és a prizonizáció kapcsolatát. Ugyanakkor mások (pl. Alpert 1978a) szerint az elidegenedés gyökerei a társadalomban kerecsendők, és ezek aktív részét képezik a fogvatartottak behozott ideológiájának. Azt, hogy a börtön által előidézett vagy már korábban kialakult „termék”-e a rabtársadalomban lévő magas szintű elidegenedés, nem tudjuk megválaszolni az eddigi kutatások alapján. A legvalószínűbb az, hogy – mivel a társadalomban is kimutathatók elidegenedettségi tendenciák, és ezek éppen az alacsonyabb szocioökonomiai státuszú rétegekben különösen elterjedtek – már a bebörtönzést megelőzően is az elítéltek gondolati struktúrájának részét képezte a társadalomtól való elidegenedés.

Az általános oppozíciós attitűd és a prizonizáció

Szintén a C. W. Thomas nevéhez köthető kutatásokban lelhető fel néhány olyan változó, melyek szorosan együtt mozognak a prizonizációval. Thomas és munkatársai a prizonizáció „következményeként” írják le a börtönszervezettel és annak személyzetével szembeni elutasító attitűdöt (Thomas – Foster 1972; Thomas – Poole 1976; Zingraff 1975, 1976; Thomas – Cage 1977; Thomas 1977a, 1977b; Thomas – Petersen – Cage 1981; Thomas – Hyman – Winfree 1983) és a jogrendszerrel szembeni oppozíciót (Thomas – Poole 1975, Thomas 1977a, Zingraff 1975, Thomas – Petersen – Cage 1981, Thomas – Hyman – Winfree 1983).

A börtön szervezetével és annak személyzetével való szembenállás két szempontból is problémás a C. W. Thomas által használt prizonizációs modellekben. Egyfelől – mint korábban jeleztük – magának a „rabtörvénynek” is az egyik fontos elemét jelenti a fegyintézet elutasítása, ezért ez a típusú modellalkotás a tautológia gyanúját keltheti a figyelmes olvasóban. Másfelől a prizonizáció „következményeként” való feltüntetés nem tűnik helytállónak, hiszen

ilyen időbeli rendezés egy keresztmetszeti mintán nem lehetséges, vagy legalábbis megkérdőjelezhető. Talán ennél is fontosabb kérdés az, hogy a prizonizáció szembenállást kifejező komponense milyen eredetű, hiszen okkal feltételezhető, hogy az része lehet egy általánosabb szembenálló/elutasító attitűdnek. Miller már fentebb tárgyalt írásából kitűnik, hogy az alsóbb osztályok „fokális témái” a társadalom („középosztályos”) értékrendszere mellett, sok esetben azzal szemben fogalmazódnak meg. Továbbá, hogy a két kulturális rendszer között feszülő ellentét egyik megnyilvánulási formája a társadalom bizonyos ágenseinek, szimbólumainak és értékrendszerének az elutasítása. Ebből logikusan következik, hogy a törvények és a jogrendszer, illetve ezek képviselői, az igazságügyi területen megjelenítői, az ügyészek, bírák, rendőrök és a büntetés-végrehajtás személyzete válnak az ellenszenv célpontjaivá.

Több fegyintézeti kutatás is igazolta, hogy a rabok körében mennyire elterjedt a társadalom és az igazságszolgáltatás elutasítását kifejező attitűd-együttes (Watt – Maher 1958, Hulin – Maher 1959, Maher – Stein 1968). Ezek a kutatások kimutatták, hogy az ellenszenv a társadalmi kontroll ágenseivel szemben korántsem statikus, hanem inkább dinamikus természetű (idővel változó), valamint a társadalmi kontroll különböző képviselői felé is jelentősen differenciált. Utóbbival kapcsolatban azt találták, hogy a raboknál az általános és a konkrét képzetek a fegyintézetbe kerüléskor elválnak egymástól: a rendőrséget és a bírákat általában pozitívabban ítélték meg, mint az ügyükben eljáró egyes rendőröket és bírákat. Maher és munkatársai ezt azzal magyarázták, hogy a fogvatartottak esetében (is) létezik egyfajta igazságszolgáltatási „ideál”, amely azért pozitívabb, mert kulturális csatornákon (oktatás, média, irodalom stb.) keresztül adódik át, míg a konkrét tapasztalatok ezt valamelyest felülírják. A börtönben töltött idő függvényében a korábban elkülönülő absztrakt és konkrét képek összezsúsznak Maher és munkatársai szerint, amelyet azzal magyaráztak, hogy a rabok társaiktól elsajátították ellenséges érzületeiket, és újraértékelik az igazságszolgáltatással és képviselőikkel a viszonyukat. Ez az érvelés úgy tűnik, hogy konzisztens a Clemmer-féle kultúra-átvétel prizonizációs fogalmával.

Mások (Alpert 1978a, 1979) az ideológiai import részeként tekintettek az oppozicionális attitűdökre is. Klasszikus importációs érvelést alkalmazva azt állítják, hogy a rabok olyan társadalmi csoportokhoz tartoznak, melynek tagjai hasonló tapasztalatokkal rendelkeznek a különböző politikai, társadalmi, gazdasági intézményekkel kapcsolatban, ők azok, akik a törvények és az igazságszolgáltatás „alanyai”. Alpert szerint ezek a negatív tapasztalatok egy olyan ideológiát formálnak ki, amelyek később a büntetőintézetben a börtön céljaival és az azokat képviselő személyekkel szembeni elutasításban öltenek testet. Alpert ezt a feltevését valódi panelfelvételes kutatásában igyekezett alátámasztani. Ebben a kutatásban kimutatta, hogy a rabok az igazságszolgáltatással és a rendőrökkel szembeni magas szintű elutasítással kerülnek a fegyintézetbe. A későbbi időpont adatai viszont azt mutatták, hogy ez a negatív attitűd nem

romlott, hanem javult, pozitívabbá vált. Ennek magyarázatát abban látta, hogy – bár az oppozicionális attitűd elterjedt a fogvatartottak között – annak célpontjai az idő és a kontextus függvényében változnak. Vagyis a rendőrség esetében a vele való kapcsolattól időben távolodva egyre inkább elhalványul az ellenségesség, melynek helyét az intézet céljainak és a személyzetnek az elutasítása veszi át.

Alpert az „ideológiai import” más elemeit is vizsgálta kutatásában. Így az iskolai szervezettől vagy a munkától való elidegenedés prizonizációval való összefüggését is kimutatta. Magyarázata szerint, akik kevésbé sikeresek az iskolában és a munkaerőpiacon, azok valamilyen módon szemben állnak a társadalmi standardokkal, ezért ellenségesen és megkeseredve figyelik a „rendszert” és annak kontrollmechanizmusait (így a törvényeket és annak végső eszközt a börtönbüntetést is).

Az Alpert-féle „ideológiai import” elgondolás alapján erőteljesen megkérdőjeleződik mind az oppozíció–elidegenedés, mind a prizonizáció–elidegenedés, mind pedig prizonizáció–oppozíció különbségtétel a prizonizációs modellekben. Az első esetben – anélkül, hogy nyelvészi babérokra törnénk – az elidegenedés a valamiből kivonulást, tehetetlenségérzést jelent, míg az oppozíció a valamivel szembenállást fejezi ki. Az előbbi egy passzívabb, utóbbi egy inkább aktív elutasító álláspontot jelöl. Ezek között nehéz határvonalat húzni, inkább hangsúlybeli eltérések vannak e két fogalom között. Feltevésünk szerint tehát az elidegenedés és az oppozíció nem külön jelenségek, hanem ugyanannak a fogalomnak az indikátorai.

Kriminalizáció, kriminális önkép

A börtönszociológia és általában a kriminológia egyik vissza-visszatérő alapkérdése, hogy vajon a zárt intézetek megerősítik-e a rabok kriminalitását vagy éppen ellenkezőleg: az ellen hatnak. Leegyszerűsítve úgy is feltehető a kérdés, hogy a börtön a „bűnözés iskolájaként” funkcionál-e, vagy sem. Ezt a kérdést kétféle módon próbálták megválaszolni a kutatók. Egyrészt a visszaesési rátákat vizsgálták – mint tette például Clemmer (1950) vagy Garrity (1961). Másrészt a kriminalizáció bizonyos indikátoraival igyekeztek mérni a bűnözési hajlandóságot. A prizonizáció itt tárgyalt megközelítésében az utóbbi tűnik a relevánsabbnak.

Ebben az esetben a kutatók többsége ismét a kriminológiai szakirodalom magyarázataihoz fordult. Leginkább a Sutherland-féle „differenciális asszociáció” elméletet használták fel elméleti iránymutatásként. E szerint a kriminális viselkedés alapvetően tanult folyamat, amely a különböző személyekkel folytatott interakciók révén sajátítódik el. A társakkal való kapcsolatokon keresztül egyfelől elsajátítható a bűnelkövetés technikája, másfelől pedig a bűnelkövetés iránti elkötelezettség, a cselekvés motivációja és a törvényszegést támogató attitűdök is. E folyamat eredményeképpen a személy akkor válik de-

viánszá, ha olyan nézeteket sajátít el, amelyek a törvénysértéseket támogatják. Glaser (1956) ezt az elméletet „differenciális identifikáció” néven újrafogalmazta, és kiegészítette olyan fogalmakkal, mint a „szerepátvétel” vagy a „referenciacsoport”.

Stratton (1967) fegyintézeti kutatásában a kriminális referenciacsoport két típusát – a szabad világbeli bűnözőkkel és a rabokkal való azonosulást – különítette el, és ezek szerepét vizsgálta a jogsértésekkel kapcsolatos attitűdökre nézve. A szabad világbeli referenciacsoportot két indexszel operacionalizálta: egyfelől arra volt kíváncsi, hogy a válaszadó mennyire tartja magát hasonlóknak az „általános kriminális másikhoz” („kriminális identifikációs index”), másfelől arra, hogy milyen mértékben preferálja a jogsértőkkel való kapcsolatokat („asszociációs preferencia index”). A fegyintézeten belüli, vagyis a rabreferencia-csoportot úgy mérte, hogy a válaszadó mennyire bízik a rabtársaiban, mennyire osztja meg velük a javait, mennyire hoz áldozatot értük („rablojalitás index”). Ez utóbbi a prizonizáció egyik komponensét, a rabszolidaritást mérte. Stratton eredményei azt mutatták, hogy az általa vizsgált elítélti populációban jól elkülönült egymástól a kinti és benti referenciacsoport. Az éppen intézetbe kerülők között igen nagy mértékű volt a kinti kriminális referenciacsoportokkal való azonosulás, és ugyanez jellemezte az ítéletük későbbi fázisában lévőket is. Stratton igen jelentős szintű rabszolidaritást mutatott ki az elítéltek között, azonban nem talált kapcsolatot ezen index és a jogsértéseknek kedvező attitűdöket mérő index között. Ebből arra a következtetésre jutott, hogy a rabtársadalom inkább a büntetőintézethez való igazodás problémáira fókuszál, és nem a börtönön kívüli viselkedésre. Vagyis a kriminalitásnak kedvező nézetek preferálásában nem a rabcsoport, hanem a kinti kriminális kötelek a döntő jelentőségűek.

Thomas és munkatársai a Stratton által a kriminális referenciacsoport indexekben alkalmazottakhoz hasonló itemekkel mérték a kriminalizációt vagy kriminális identifikációt (Thomas 1971, 1977a, 1977b; Thomas – Foster 1972; Thomas – Poole 1975; Thomas – Hyman – Winfree 1983). Ezt úgy határozták meg, mint a rab arra való hajlandóságát, hogy elfogadja a társadalom által rá kirótt negatív, bűnözői címkét, illetve a szabad társadalombeli bűnözőkkel való azonosulás mértékét. A Thomas által használt modellekben a kriminalizációt a prizonizáció egyik lehetséges (hosszú távú) következményeként építették be modelljeikbe. Ezt a következmény-felfogást arra alapozták, hogy – feltevésük szerint – a prizonizáció olyan attitűdöket erősít meg a rabokban, amelyek valószínűsítik azt, hogy az illető fogvatartott a szabadulását követően újabb büntetést követ el. Bár azt, hogy valóban a prizonizáció következménye-e a kriminális önkép kialakulása, Thomas-nak nem sikerült igazolnia, viszont azt, hogy a két változó között szoros együttjárás van, azt vizsgálati eredményeivel bizonyította.

A referenciacsoport és a prizonizáció összefüggését mások is vizsgálták. Faine (1973) és Rhodes (1979) a társadalmi gyökerek (social anchorage) kifejezést használták a referenciacsoport helyett. Kutatásaikban kimutatták, hogy a legitim és illegitim kötődésűek esetében mind a prizonizáció szintje, mind annak időbeli változása eltéréseket mutat. Faine eredményei szerint a fegyintézetbe való belépéskor (a korai karrierfázisban) minimális különbség van a legitim és illegitim referenciacsoportot használó rabok között a prizonizációban, amely az első csoportnál nem is változik döntően a későbbi karrierfázisokban, viszont az illegitim kötődésűeknél idővel nőtt a börtönkultúra tanításainak hatása. Rhodes – hasonló módszertani apparátust felhasználva – ettől eltérő eredményekre jutott. A deviáns társadalmi gyökerekkel rendelkezők esetében már a belépéskor magasabb volt a prizonizáció, amely idővel nem is változott; míg a legitim referenciacsoport orientációval rendelkezők között kezdetben kisebb, később nagyobb mértékű volt a prizonizáció. Az eredmények tehát meglehetősen ellentmondásosak.

A fegyintézeti adaptáció formái, a társas típusok

C. W. Thomas és D. M. Petersen a prizonizációval foglalkozó elméleti munkájukban (Thomas – Petersen 1977) a deprivációs modell egyik kritikájaként fogalmazták meg, hogy az nem tud egyértelmű magyarázattal szolgálni a rabtársadalom oppozicionális jellegét illetően. Állításuk szerint a zártintézeti feltételek önmagukban nem adnak választ a szembenállást magában foglaló „rabtörvény” elsajátítására és követésére. Meglátásuk szerint a börtönszituációban más válaszminták hasonlóan adaptívak és funkcionálisak lehetnek. Példaként említik a bűnösség elfogadását, a személyzethez való eltérő viszonyulást, a rehabilitációban való aktív részvételt, a tiltott tevékenységek elkerülését, a szervezeti célok elfogadását. Thomas és Petersen megjegyzése jogos, de meg kell jegyezni, hogy nem a deprivációs modell kritikájaként, hiszen éppen az általuk klasszikusan endogén modell-hívőnek tartott szerzők foglalkoztak leginkább az eltérő adaptációs formákkal. Clemmer (1938, 1950) például a rabtársadalmat atomizált, individualizált csoportként mutatja be, amelyben léteznek szokások, hagyományok, de ezek elsősorban a „közös megélt szituációk kollektív definíciói”. Úgy vélte, hogy a fogvatartottak elsősorban egyénileg próbálnak megbirkózni a börtön keltette feszültségekkel, és ezzel sok esetben meg is sérthetik az „ideálként” megjelenő „rabtörvény” tanításait.

Sykes (1958) elkülönítette egymástól a fegyintézet deprivációkkal terhelt környezetéhez való alkalmazkodás *individuális* és *kollektív* mintáit. Előbbihez az adott mezőből való kivonulást sorolta, amely fizikai (pl. szökés vagy öngyilkosság) vagy pszichés formát ölthet (pl. apátia vagy transzcendens tanok követése). Szintén az egyéni stratégiák közé tartozik Sykes szerint a „mindenki mindenki ellen” vívott küzdelemben való bekapcsolódás. Sykes az alkalmazkodás kollektív formái között említi a lázadást, az újítást és a racionalizálást.

Utóbbi alatt a rabtársak között kialakuló társas interakciókat, a kölcsönös segítségnyújtást és megbecsülést, a hűség és kötődés elvein alapuló rabszolidaritást értette. Sykes a racionalizálást és az egyéni alkalmazkodási forma „mindenki mindenki ellen” módját tekinti a leginkább elterjedteknek a rabtársadalmon belül. Az egyéni igazodási mód lényegében a kollektív forma antitézise, amelyre a saját érdekek másokéval szembeni előtérbe helyezése és a többi elítélt kihasználása jellemző. Maga Sykes is megállapítja ugyanakkor, hogy a valóságban ezen két elméleti szélsőség közötti mezőben helyezhetők el a fogvatartottak jellemző társas érintkezési formái, hiszen – mint megjegyzi – a rabok társadalma nem a tökéletes szolidaritás jelképe, de az sem mondható, hogy a rabtársadalom az egymással folyamatosan hadban álló embercsoport lenne, hanem inkább a kettő keverékéről van szó.

Goffman – mint a szintén egyik leggyakrabban hivatkozott „deprivációs modell” klasszikus – sem állítja, hogy a zártintézeti körülmények csupán egy választípust hívhatnak elő a bentlakókból. Ehelyett legalább két fő igazodási módot különböztet meg: az elsődleges és a másodlagos alkalmazkodást. Az előbbi alatt a formális rend elvárásainak való megfelelést, az intézeti boldogulás intézményesített formáinak és standardjainak, az intézet által kínált ösztönzők és a konvencionális értékeknek az elfogadását érti. Ennek alternatívájaként a másodlagos alkalmazkodás a bentlakók részéről létrehozott informális szerveződést eredményez, amelyet a formális szempontból nem engedélyezett (sok esetben tiltott) célok elérése motivál. Goffman ezen két fő típus mellett az igazodás egyéb módjait is említi, így a „szituacionális visszavonulást”, a „kolonizációt”, a „konverziót”, valamint a „hajthatatlanságot”. Ezen alkalmazkodási módok kombinálódását tartja jellemzőnek Goffman, amellyel a rabok a saját pszichés védelmük maximalizálását kívánják biztosítani.

Hogy a bebörtönzés körülményei mennyire nem egységes, kollektív válaszreakciót váltanak ki a fogvatartottakból, azt jól példázza a rabszerepekkel és társas típusokkal kapcsolatos kutatási irány is. A börtönkutatások egyik legkorábbi felismerése volt, hogy a rabtársadalom nem egy egységes, monolit szerveződés, hanem az informális rendszerben is létezik egyfajta differenciálódás, amely például a vezérszerephez, a különböző szexuális szerepekhez, illetve agresszív és manipulatív jellegű szerepekhez kapcsolódik (Fishman 1934; Reimer 1937; Hayner – Ash 1939, 1940; Clemmer 1940, Schrag 1954). A rabszerepekkel foglalkozó kutatási irányzatot Schrag (1944) szervezte tudományos értelemben vett rendszerre szakdolgozatában, illetve jelentős részben az érkező épülő későbbi munkáiban (1959, 1961a, b). Schrag szerint a rabszerepek, illetve az egymást kiegészítő szerepalternatívák bizonyos „fokális témák” köré szerveződnek (mint például az ítélet hossza, a szabadidő, az étkezés, a szexualitás, a rabok közötti társas interakciók, az örökkel való kapcsolatok, a külső kapcsolatok stb.). Elgondolása szerint a fogvatartottak informális rendszere – a formális rendszerrel szemben – nem követeli meg az uniformizált viselkedést a

bentlakóktól, hanem alternatív szerepeket ismer el, amelyeket a rabok az egyes „fokális témákban” betölthetnek. Schrag empirikus alapú tipológiáját arra alapozta, hogy létezik az egyes fokális témákat átmetsző szerepalternatívák rendszere, amelyek között bizonyos szabályszerűségek mutathatók ki. Ezen szabályszerűségek alapján kirajzolódó típusokat nevezte „szerepkonfigurációknak” vagy „társas típusoknak”. Négy ilyen típust különített el, amelyeket a rabtársadalom bizonyos argócímekkel is jelöl: a „square john”, a „right guy”, a „con politician” és az outlaw” típust. Schrag ezeket a típusokat a társadalomhoz való viszonyulás alapján (sorrendben) proszociális, antiszociális, pszeudoszociális és aszociális jelzőkkel illette. A „proszociális” rabtípushoz tartozók – leírása szerint – a fegyintézet hivatalos társadalmi rendszerének elvárásait követik, ennek megfelelően az örökkel azonosulnak, így szemben állnak a bűnözőkkel, és szoros kötelekeket tartanak fenn a börtönön kívüli világ nem-kriminális elemeivel. Az előbbi ellentétét jelenti az „antiszociális” típusú fogvatartott, aki a rabtársadalom illegitim elvárásaihoz igazodik viselkedésében, amelynek egyben megjelenítője, reprezentánsa is. A „pszeudoszociális” típusba tartozók a legitim és illegitim kötelekeiket aszerint értelmezik, hogy az adott pillanatban milyen hasznuk származik abból, vagyis bizonyos kiváltságaik révén az örök és a rabok kihasználásával és manipulációjával a saját előnyük biztosítására törekuszenek. Az „aszociális” típusba pedig olyanok tartoznak, akik sem a formális, sem az informális rendszerrel nem tudnak azonosulni. Schrag szerint a proszociális és az antiszociális típus a börtönkörnyezetben megjelenő kollektív, a lojalitást, a kölcsönös segítséget és a csoportszolidaritást megjelenítő igazodási formákként értelmezte, amelyek a referenciapontjaikban térnek el egymástól. Míg a pszeudoszociális és az aszociális típust az egyéni alkalmazkodás formái közé sorolta. Továbbá ezeket a társas típusokat a társadalmi és a kriminális háttérrel is összefüggésbe hozta, amellyel bizonyos szempontból megalapozta a deprivációs modell alternatívájaként csak később megfogalmazott importációs modellt.

A rabszerepekkel később is több munka foglalkozott (pl. Caldwell 1956; Sykes 1956, 1958; Sykes – Messinger 1960; Hayner 1961; Mann 1964, 1967; Edwards 1970). Továbbá voltak olyanok is, akik empirikusan vizsgálták ezen rabszerepeket, illetve ezek más tényezőkkel (pl. a prizonizációval) kapcsolatos összefüggéseit (Garrity 1961; Garabedian 1963, 1964; Glaser 1964; Guenther 1974; Hansel 1974; Leger 1978; Goodstein 1979; Thomas – Foster 1972, 1973; Thomas 1971, 1977a; Zingraff 1975; Poole – Regoli – Thomas 1980; Akers – Hayner – Gruninger 1977b). Ezen túlmenően olyan kutatások is voltak, melyek nemzetközi összehasonlításban is vizsgálták a rabok társas szerepeit (Gruninger 1974, Akers – Hayner – Gruninger 1976).

C. W. Thomas és S. C. Foster azt állították (Thomas – Foster 1972), hogy a rabtársadalmi rendszernek van egy strukturális dimenziója (amelyeket a lazán összefüggő összefüggő pozíciók, a társas szerepek készlete határoz meg) és szociálpszichológiai dimenziója (amely a rabtársadalom elvárásait, értékeit,

normáit és attitűdjeit jelenti). Feltevésük szerint a prizonizációs folyamat magában foglalja a mindkettőhöz – vagyis a rabtársadalom pozíció-networkjéhez és a normatív rendszerhez – történő asszimilációt is. Mindemellett azt is megfogalmazzák, hogy a két dimenzió szorosan összefügg, sőt felcserélhető egymással. Ennek megfelelően igazolták azt a feltevést, hogy minél inkább elfogadja valaki a rabtársadalom normatív rendszerét, annál antiszociálisabb a társas szerepadaptációja, amelynek a fordítottja is igaz: minél antiszociálisabb a társas szerepadaptáció, annál nagyobb a normatív rendszer elfogadottsága.

A fogvatartottak tipologizálásra a magyar szakirodalomban is találtunk példát. Surin (1989) az elítéltek börtönszituációhoz való alkalmazkodása kapcsán megkülönböztette az „együttműködők”, a „szembenállók”, a „kétlakiak”, valamint a „fékezhetetlenek” csoportjait. Ez lényegében a Schrag-féle rabtipológia hazai megfelelője. Ezen kívül a börtönargóval kapcsolatos hazai kutatások is afelé mutatnak, hogy a rabszerepek a börtönnyelvben valamilyen formában fellelhetők (Szabó 1994, 2001, 2005).

Rabkötelékek, a fogvatartottak közötti kapcsolatok

Clemmer a prizonizációt elősegítő egyik fontos tényezőként említette a rabok „primér” és „félprimér” csoportjaiba való integrációt. A prizonizáció és a bentlakók körében kialakuló közeli kapcsolatok összefüggését szintén több kutatás is vizsgálta.

Wheeler (1959, 1961b) kimutatta, hogy az involváltság (amelyet a börtönbeli barátok számával és a társas szabadidős tevékenységek preferálásával mért) és a rabtársadalom értékrendszerének elfogadása között kapcsolat van. Ezt azzal magyarázza, hogy a „domináns rend” a rabok között alapvetően személyzetellenes, így az, aki barátkozni szeretne társaival, ugyanakkor az örök elvárásaihoz szeretne igazodni, komoly szerepkonfliktussal szembesül. Wheeler szerint ez kétféle módon oldható fel: az elítélt vagy megszakítja baráti kötelékeit, vagy pedig megváltoztatja attitűdjeit. Ennek következtében polarizálódás jön létre a rabtársadalmon belül, amelyben a két pólust a „nem involvált konformisták” és az „involvált non-konformisták” jelentik. Ezen kívül még egy csoportot említ Wheeler: a „nem involvált non-konformistákat”, akik nem kapcsolódnak a rabcsoportokhoz, ám mégis elfogadják a rabtársadalmi rendszer tanításait. Logikailag a rabcsoportokba integrált, de az örök elvárásait követő csoport is létezne a börtönben, de ennek hiányát Wheeler azzal indokolja, hogy ez annyira ellentétes a fogvatartottak és az örök érdekeivel, hogy meggátolja olyan rabcsoportok létrejöttét, amelyek a legitim standardokat követnek.

Egy más típusú, a rabtársadalmi csoportokba való integráltságot mérő változó is fellelhető a szakirodalomban. (Thomas 1971, Thomas – Foster 1972, Zingraff 1975, Zingraff 1980, Zingraff – Zingraff 1980). Ebben az esetben olyan kérdéseket tettek fel a rab válaszadóknak, amelyekkel az „interperszonális

kapcsolatos prioritását” mérték. Konkrétan arra voltak kíváncsiak, hogy mennyire tartja magára nézve követendőnek a rabcsoporthoz való tartozást az illető. Thomas kimutatta, hogy azok, akik a rabtársakkal való kapcsolataikat fontosnak tartják, magasabb szinten prizonizálódnak és állnak szemben a börtön formális szervezetével. Thomas ezen elemzésében és máshol (Thomas – Foster 1972) a prizonizáció egyik lehetséges „következményeként” tárgyalja azon attitűdöket, amelyek nagy jelentőséget tulajdonítanak a többi fogvatartottal való személyes kapcsolatnak. Ez szintén tautologikusnak tűnik, hiszen a „rabtörvény” egyik „látens faktora” a rablojalitás. Az sem tisztázott kellőképpen, hogy vajon belső vagy külső tényezők befolyásolják-e jobban a csoporthoz tartozást. Hiszen nem szabad kizárnunk annak lehetőségét, hogy létezhet egy általános szociabilitás változó, mely a börtönkörnyezettől függetlenül hat az elítéltekre is.

Szervezeti jellemzők

Az eddigiekben a prizonizációt általában a szolidáris opposzió – „rabtörvényben” megfogalmazott – elvárásain keresztül mutattuk be. A szervezeti szempont börtönszociológiába való beemelése azonban azzal a felismeréssel járt, hogy bizonyos intézményi típusokban sem a rabok közötti szolidaritás, sem a társadalommal és annak reprezentánsaival szembeni opposzió nem érvényesül egyértelműen. A szervezeti háttér és a rabtársadalom jellege közötti összefüggést részben az amerikai büntetőintézetek összevetésével, részben pedig nemzetközi kutatások segítségével mutatták ki.

A fegyintézetek különböző típusainak kialakulása a „tradicionális fegyintézet” és egy új típusú, a korábbiaktól eltérő intézeti célokat megfogalmazó börtönmodell körül körvonalazódott. Az előbbi talán a már ismertetett Goffman-i totális intézet ideáltípusához áll a legközelebb, amely fő célként a rabok társadalmi izolációját és ezzel kapcsolatban a felettük gyakorolt kontroll elvárásait fogalmazza meg (kontrollcélok). A másik típusban pedig a fogvatartottak valamilyen szintű átformálása, az értékeiket és céljaikat érintő proszociális változások előidézése az elsődleges. Az első típusú intézeteket „custody” (felügyeleti), a másik típust pedig „treatment” (kezelési) típusú intézetnek nevezi a szakirodalom. A szervezeti kutatók feltevése az volt, hogy a különböző szervezetekben a változás irányába ható és a kontrollcélok eltérő hangsúlyai különböző szervezeti klímát alakíthatnak ki, amelyek potenciális hatást gyakorolnak a fegyőr-rab, a rab-rab és a rab-civil kapcsolatokra. Hogy ez a feltevés mennyire igaz, azt több kutatás is egybehangzóan bizonyította. A treatment típusú fegyintézetek esetében kimutatták, hogy a bentlakók informális szerveződése kevésbé elutasító a börtönnel és annak személyzetével kapcsolatban, sőt bizonyos esetekben ez a „szolidáris kooperáció” jelent meg domináns típusként (pl. Grusky 1959; Berk 1961, 1966; Street 1965; Street – Vinter – Perrow 1966; Slosar 1978).

A szervezeti különbségeknek a börtönbeli informális szerveződésre gyakorolt hatását ezen kívül nemzetközi kutatások is bizonyították. Cline – Wheeler (1968) és Wheeler (1969) skandináv országokban végzett kutatásukban kimutatták, hogy az általuk vizsgált intézetekben nem lelhető fel az erős rabkohézió, nem mutatható ki jól körvonalazható „rabtörvény”, nincs az őrökkel szembeni szervezett opposzió, ehelyett inkább egy atomizáltság jellemzi rabtársadalmat. Az amerikai és a skandináv országokbeli eredmények eltéréseit részben a büntetőpolitika eltérő hangsúlyaival (rövidebb ítéletek, alternatív büntetési formák előnyben részesítése), másfelől az eltérő társadalmi közeggel magyarázták. Utóbbi alatt a „kisebb” társadalmat, az alacsonyabb kriminalitási szintet, az erőszak és a bűnözői szubkultúrák hiányát értették. Egy másik – norvég intézetben végzett – kutatás szintén a szolidáris opposzió hiányát mutatta ki, ehelyett egyfajta „kritikusságot” talált a rabok között, melyet a bentlakók részéről az őrök felé a formális célok betartásával kapcsolatos folyamatos elvárások hangoztatása jellemez (Mathiesen 1965, 1968).

Ezen kívül több országra kiterjedő, nemzetközi összehasonlító kutatások is igazolták, hogy országonként eltérő lehet a fogvatartottak informális társadalmának szervezettsége és jellege (Akers – Gruninger – Hayner 1976, Akers – Hayner – Gruninger 1977a, b).

A kezdeti treatment–custody változót pusztán a szervezeti célok alapján konstruálták meg, később már többdimenziós megközelítést alkalmaztak. Cline – Wheeler (1968) a fegyintézet rabokat érintő deprivációs tényezőit vette tekintetbe a szervezeti változó kialakításánál, úgy, mint a látogatással, a levélküldéssel és -fogadással, az eltávozással kapcsolatos, a rabok közötti kapcsolatokra vonatkozó intézeti szabályozást. Mások pedig az adminisztratív célok és struktúra, a rehabilitációs és intézeti programok, a biztonsági rendelkezések, a személyzet összetétele, valamint a külső kapcsolatokra vonatkozó szabályozás alapján alakították ki a szervezeti változót (Akers 1977; Akers – Hayner – Gruninger 1974; 1877a, b; Akers – Gruninger – Hayner 1976; Slosar 1978; Gillespie 2003).

A prizonizáció temporális aspektusa, a börtönön kívüli tényezők szerepe

A prizonizációs jelenség és a fegyintézetben eltöltött idő összefüggésének vizsgálata évtizedeken keresztül az egyik meghatározó téma volt a börtönszociológiában. Mint sok tudományos kérdést, ezt is egy félreértés hívta életre. Clemmer a prizonizáció fentebb már említett univerzális faktorai közül kiemelten fontosnak tartotta az ítélet „hosszúságát”. A hosszabb ítélet – megfogalmazása szerint – olyan mértékben rombolja le az elítélt személyiségét, hogy az ellehetetleníti a társadalomba való sikeres visszatérését, rövid ítélet esetén pedig feltehetően a szabadulást követően képes lesz új módon igazodni a társadalomhoz. Mindebből nem következik logikusan az, amelyet Wheeler (1961)

Clemmer munkájával kapcsolatban állított, hogy a prizonizáció szintje a fegyintézetben eltöltött idővel lineárisan növekszik. Wheeler vizsgálata a prizonizáció időbeli változásával kapcsolatban két fontos eredményt hozott. Egyfelől igazolta azt, hogy összességében a prizonizáció mértéke a fegyintézetben eltöltött idő függvényében növekszik, másfelől pedig, hogy a prizonizáció az intézeti „karrierfázisok” alapján bizonyos ciklikusságot mutat. Wheeler az „intézeti karriert” három fázisra bontotta (korai, közbenső és kései fázisra)².

A legnagyobb mértékű prizonizáció a közbenső fázist jellemezte, a korai és kései fázisok esetében pedig ez a szint alacsonyabb volt. Vagyis U-alakú kapcsolatot mutatott ki a prizonizáció és az intézeti karrierfázis között. Wheeler ezt azzal magyarázta, hogy a korai fázisban a rabok még a külvilághoz kötődnek, referenciacsoportjuk a szabad társadalom, ezáltal a fogvatartott még nem a rabtársadalom részeként tekint magára, így annak törvényeit sem fogadja el teljes egészében. A közbenső fázisban viszont a külső kötelek erősen meggyengülnek, és a rabok egyre inkább a „rabtörvények” hatása alá kerülnek. Az utolsó fázisban – a szabadulás közeledtével – a rab megint a külvilág részeként identifikálja magát, és az elítéltek szerveződése kezdenek veszíteni korábbi jelentőségükből.

Wheeler a prizonizáció szintjének karrierfázisok szerinti változásaira kidolgozott egy tipológiát is. A „+” jelöli a társadalmi standardokkal és a személyzet elvárásaival kapcsolatos konformitást (adaptációs minta), a „-” pedig az attól való eltérést (prizonizációs minta)

	Mintázat	Korai karrierfázis	Középső karrierfázis	Kései karrierfázis
1.	prizonizáció és adaptáció együtt 1.	+	-	-
2.	prizonizáció és adaptáció együtt 2.	+	-	+
3.	stabil konformitás	+	+	+
4.	stabil deviancia	-	-	-
5.	megkéssett prizonizáció	+	+	-
6.	rehabilitáció	-	+	+
7.	megkéssett rehabilitáció	-	-	+
8.	ellenadaptív minta	-	+	-

Wheeler megfigyelései arra mutatnak, hogy mindegyik elméleti mintázat elfordulhat, de a prizonizáció és adaptáció együttes előfordulása, ciklikus változása a leggyakoribb, vagyis hogy a fegyintézetben egy komplex szocializációs és reszocializációs folyamat megy végbe.

A Wheeler által javasolt „temporális keret” megközelítés komoly tudományos vitákat váltott ki. Garabedian (1963) kutatási eredményei alátámasztották, hogy valóban kimutatható az U-görbe eloszlás a rabok adaptációs mintáit

² Korai fázis: a kiszabott ítéletből még nem telt el 6 hónap. Kései fázis: a kiszabott ítéletből már kevesebb, mint 6 hónap van hátra. Középső karrierfázis: a két előbbi kategóriába nem tartozók.

illetően összességében. Ugyanakkor a prizonizációs és adaptációs mintákban a már említett négy fő társas típus alapján jelentős eltéréseket talált. Rabtípusok szerint az U-görbe mintázat a „square john” és a „right guy” típusokra jellemző, előbbinél a proszociális beállítódások miatt értelemszerűen jóval magasabb szintű a társadalom és az örök elvárásaihoz való konformitás, mint az utóbbinál. Az „outlaw” típus esetében a fokozatosan prizonizáció a meghatározó trend, a „politician” típushoz tartozóknál pedig a stabil konformitás volt a jellemző.

Az U-alakú eloszlással kapcsolatos későbbi kutatások ellentmondó eredményeket hoztak, egyesek – a Wheeler-i metodológiát alkalmazva – cáfolták (Ward – Kassebaum 1965, Atchley – McCabe 1968, Heffernan 1972) mások újfent igazolták (Stratton 1963; Glaser 1964; Tittle 1969, 1972a, 1972b; Jensen-Jones 1976; Leger 1978) a karrierfázisok prizonizációs jelenségben betöltött szerepét. Megint más kutatások igazolták az idő hagyományos (vagyis a letöltött idővel mért) megközelítése és a prizonizáció közötti összefüggést (Tittle – Tittle 1964).

Thomas a Wheeler-i U-alakú összefüggésre hivatkozva a prizonizációs modell kiegészítését javasolta (pl. Thomas 1970, Thomas – Petersen 1977) a börtönön kívüli („extraprizon”) és a börtön utáni („posztprizon”) tényezőkkel. Előtte már mások is felismerték, hogy a rabok külvilággal fenntartott kapcsolatai hatást gyakorolhatnak a börtönkörülményekhez való igazodásban. Clemmer (1951) ezt csak elvi síkon fogalmazta meg, mások azonban empirikusan is igazolták (Tittle – Tittle 1964). Thomas és munkatársai prizonizációs modelljeikben a múltbeli („preprizon”) és a közvetlen jelenen („intraprizon”) kívül még két tényezőt vizsgáltak. Az egyiket azok jelentik, amelyek „egyidejűek” a szabadságvesztés büntetéssel, de közvetlenül nem függenek össze a börtönkontextussal. A másikat pedig azok a tényezők jelentik, amelyek azt fejezik ki, hogy az elítéltek miként vélekednek az életük jövőbeli alakulásáról, illetve a különböző lehetőségekről, melyek megnyílhatnak, vagy bezáródhatnak előttük az ítélet letöltését követően. Thomas szerint e két tényező összekapcsolódva a „bebörtönzés kínjaival” még jobban elmélyítheti a rabok rabkultúrához való asszimilációját. Ugyanakkor ezek a tényezők nem csak a prizonizációt, hanem a proszociális kötelékek megerősödését is eredményezhetik. A „külső” tényezőket a kapott és fogadott levelek számával és a látogatások gyakoriságával mérték, a „börtön utáni” dimenziót pedig a szabadulás utáni életesélyekkel kapcsolatos percepciókkal. Az „extra” és a „posztprizon” tényezők prizonizációs szerepét Thomas és mások több kutatásban is igazolták (Thomas – Zingraff 1976; Thomas 1971, 1973, 1975, 1977; Zingraff – Zingraff 1980; Thomas – Hyman – Winfree 1983; Zingraff 1980; Thomas – Foster 1972, 1973). Eredményeik azt mutatták, hogy minél erősebbek a külvilági kapcsolatok a börtönbüntetés alatt, és ezzel összefüggésben a fogvatartott minél pozitívabban ítéli meg a szabadulás utáni életesélyeit, annál alacsonyabb lesz a prizonizációs szint.

Más kutatások az étellel való elégedettség dinamikus aspektusát vizsgálták úgy, hogy a válaszadó elítéltektől azt kérték, hogy különböző dimenziókban (egészségi állapot, gazdasági biztonság, családi kapcsolatok, barátságok stb.) értékeljék a múltbeli helyzetüket és a jövőt illető várakozásaikat. Az így képzett mutatót felhasználva arra az eredményre jutottak, hogy a negatív irányú változás a prizonizáció magasabb, a pozitív irányú változás pedig annak alacsonyabb szintjével járt együtt (Thomas – Petersen – Zingraff 1978, Paterline 1997, Paterline – Petersen 1999).

Befejezés: a múlt és a jövő magyar viszonylatban

Eddig egyetlen olyan hazai vizsgálat történt hazánkban, amely a prizonizációval kapcsolatos kérdéseket is tartalmazott. Ez a Huszár László nevéhez (1997) köthető kutatás a Thomas által vélelmezett három prizonizációs „következményt”: a kriminális identitást, a börtön formális szervezetéhez és céljaihoz való viszonyt, valamint a rabok közötti kapcsolatok prioritását használta fel. Ezeket elsősorban az idő függvényében vizsgálta (börtönkarrier hossza, a szabadulásig hátralévő idő, hányszor volt börtönben az illető, mióta van az intézetben). Ezen kívül a szervezeti háttér prizonizációra gyakorolt hatását, és a rabok jövőre vonatkozó elvárásait is elemezte. Mérőeszközét ugyanakkor nem elsősorban az amerikai prizonizációs kutatásokban alkalmazott, sztenderd eljárások alapján alakította ki, ezért eredményei kevésbé lennének összevethetők a fentebb említett kutatásokéval. Jellemzően nem attitűdskálákat használt, illetve ezekből nem képzett összevont indexeket, ehelyett inkább az egyes elemi változók kapcsolatainak bemutatására helyezte a hangsúlyt. Bizonyos eredményei arra utalnak, hogy a magyar fogvatartottak esetében a börtön céljaival és az örökkel szembeni ellenérzések kisebbek lehetnek az amerikai kutatásokban feltártakénál. Pl. a magyar rabok 71%-a vallotta azt, hogy feljelentené azt a társát, aki egy harmadik társuktól lopna. Nem talált különbséget két eltérő jellegű intézet (Szeged és Pálhalma) bentlakóinak börtönasszimilációs mintáiban, továbbá eredményei nem támasztották alá az idő és a prizonizációt mérő különböző változók közötti összefüggést sem.

Egy jövőbeli magyar prizonizációs kutatásnak e cikk szerzője szerint a már meglévő elméleti és empirikus tapasztalatokra kell építenie, természetesen kritikával illetni, ami kritikát érdemel és elfogadni, ami helyes vagy megváltoztathatatlan. A Huszár László által felhasznált Thomas-féle „prizonizációs következmények” indikátorokként való felhasználása a jelenség kutatása során minden bizonnyal megszívlelendő. Egy jövőben tervezett prizonizációs kutatás – reményeink szerint – országos reprezentatív rabmintán fogja tesztelni a fentebb bemutatott elméletek vázát jelentő hipotéziseket³.

³ Erről lásd bővebben Papp (2008).

Irodalom

- AKERS, R. L. [1977]: *Type of leadership in prison: a structural approach to testing the functional and importation models*. Sociological Quarterly. 3: 378-383.
- AKERS, R. L.- HAYNER, N. S. - GRUNINGER, W. [1974]: *Homosexual and drug behavior in prison: A test of the functional and importation models of the inmate system*. Social Problems. 3: 410-422.
- AKERS, R. L. - GRUNINGER, W. - HAYNER, N. S. [1976]: *Prison inmate roles: Inter-organizational and cross-cultural comparisons*. International Journal of Criminology and Penology. 4: 365-381.
- AKERS, R. L. - HAYNER, N. S. - GRUNINGER, W. [1977a]: *Prisonization in five countries*. Criminology. 4: 527-554.
- AKERS, R. L. - HAYNER, N. S. - GRUNINGER, W. [1977b]: *Time served, career phase, and prisonization from five countries*. In: Leger, R. G. - Stratton, J. R. (szerk.): *The sociology of corrections*. New York: John Wiley & Sons. 216-226.
- ALPERT, G. P. [1978a]: *A comparative study of the effects of ideology on prisonization: A research note*. LAE Journal of the American Criminal Justice Association. 1: 77-86.
- ALPERT, G. P. [1978b]: *Patterns of change and adaptation in prisons*. Social Science Quarterly. 1: 37-50.
- ALPERT, G. P. [1978c]: *Prisons as formal organizations: Compliance theory in action*. Sociology and Social Research. 63: 112-130.
- ALPERT, G. P. [1979]: *Patterns of change in prisonization. A longitudinal analysis*. Criminal Justice and Behavior. 2: 159-174.
- ALPERT, G. P. - FINNEY, J. M. - SHORT, J. F. [1978]: *Legal services, prisoners' attitudes and „rehabilitation”*. Journal of Criminal Law and Criminology. 4. 616-626.
- ALPERT, G. P. - HICKS, D. A. [1977]: *Prisoners' attitudes toward components of the legal and judicial systems*. Criminology. 4: 461-482.
- ATCHLEY R. C. - McCABE, P. [1968]: *Socialization in correctional communities: A replication*. American Sociological Review. 5: 774-785.
- BARAK-GLANTZ, I. L. [1983]: *Patterns of prisoner misconduct: Toward a behavioral test of prisonization*. Sociological Focus. 2: 129-146.
- BERK, B. B. [1966]: *Organizational goals and inmate organization*. American Journal of Sociology. 5: 522-534.
- BOROS J. [1995a]: *Rab-hierarchia. Erőszak és informális státusz a visszaeső elítélteknél*. Börtönügyi Szemle. 2: 16-20.
- BOROS J. [1995b]: *Börtönhatás. A visszaeső elítéltek kérdőíves vizsgálata*. Börtönügyi Szemle. 4: 72-82.
- BOROS J. - CSETNEKY L. (2002): *Börtönpszichológia*. Budapest: Rejtjel Kiadó - Rendőrtiszti Főiskola.

- CALDWELL, M. G. [1956]: *Group Dynamics in the Prison Community*. Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science, 5: 648-657.
- CAO, L. - ZHAO, J.- VAN DINE, S. [1997]: *Prison disciplinary tickets: A test of the deprivation and importation models*. Journal of Criminal Justice. 2: 103-113.
- CLEMMER, D. [1938]: *Leadership phenomena in a prison community*. Journal of Criminal Law and Criminology 6: 862-871.
- CLEMMER, D. [1950]: *Observations on imprisonment as a source of criminality*. Journal of Criminal Law and Criminology 3: 311-319.
- CLEMMER, D. [1958]: *The prison community*. 2. kiadás. New York: Holt, Rinehart and Winston. 340 p.
- CLEMMER, D. [1959]: *The Prisoners' Pre-Release Expectations of the Free Community*. In: Proceedings of the Eighty-Ninth Annual Congress of the American Correctional Association. p. 244-248.
- CLINE, H. F. - WHEELER, S. [1968]: *The determinants of normative patterns in correctional institutions*. In: Christie, N. (szerk.): Scandinavian studies in criminology. 2. kiadás. Oslo: Universitetsforlaget. p. 173-184.
- COHEN, A. K. [1955]: *Delinquent boys: The culture of the gangs*. New York: Free Press.
- EDWARDS, A. R. [1970]: *Inmate adaptations and socialization in the prison*. Sociology. 4: 213-225.
- FAINE, J. R. [1973]: *A self-consistency approach to prisonization*. Sociological Quarterly. Autumn: 576-588.
- FISHMAN, J. F. [1934]: *Sex in prison*. New York: National Library Press.
- GARABEDIAN, P. G. [1963]: *Social Roles and Processes of Socialization in the Prison Community*. Social Problems. 2: 139-152.
- GARABEDIAN, P. G. [1964]: *Social Roles in a Correctional Community*. Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science. 3: 338-347.
- GAROFALO, J. - CLARK, R. D. [1985]: *The inmate subculture in jails*. Criminal Justice and Behavior. 4: 415-434.
- GARRITY, D. L. [1961]: *The prison as a rehabilitation agency*. In: Cressey, D. R. (szerk.): The prison. Studies in institutional organization and change. p. 358-380.
- GILLESPIE, W. [2003]: *Prisonization. Individual and institutional factors affecting inmate conduct*. New York: LFB Scholarly Publishing. 173. p.
- GLASER, D. [1964]: *The effectiveness of a prison and prison system*. Indianapolis: Bobbs-Merrill. 583. p.
- GOFFMAN, E. [1961]: *On the characteristics of total institutions: The inmate world*. In: Cressey, D. R. (szerk.): The prison. Studies in institutional organization and change. p. 15-67.
- GOODSTEIN, L. [1979]: *Inmate adjustment to prison and the transition to community life*. Journal of Research in Crime and Delinquency. 16: 246-272.
- GRAPENDAAL, M. [1990]: *The inmate subculture in Dutch prisons*. British Journal of Criminology. 3: 341-357.

- GREKUL, J. [1999]: *Pluralistic ignorance in a prison community*. Canadian Journal of Criminology. Oct.: 513-534.
- GRUNINGER, W. [1974]: *Criminalization, prison roles and normative alienation: A cross-cultural study*. (Doktori disszertáció.) University of Washington.
- GRUSKY, O. [1985]: *Organizational goals and the behavior of informal leaders*. American Journal of Sociology. 1: 59-67.
- HAYNER, N. S.- ASH, E. [1939]: *The prisoner community as a social group*. American Sociological Review 3: 362-369.
- HAYNER, N. S. - ASH, E. [1940]: *The prison as a community*. American Sociological Review 4: 577-583.
- HEPBURN, J. R.- STRATTON, J. R. [1977]: *Total institutions and inmate self-esteem*. British Journal of Criminology. 3: 237-250.
- HULIN, C. L. - MAHER, B. A. [1959]: *Changes in attitudes toward law concomitant with imprisonment*. Journal of Criminal Law and Criminology. 245-248.
- HUSZÁR L. [1997a]: *Az 1995-ös fogsátartotti felmérés a börtönön kívüli szociális helyzetre és az intézeten belüli életminőségre vonatkozó adatai*. In: Deák F. (szerk.): *A büntetés-végrehajtás néhány problémája a kutatások tükrében*. Budapest: BVOP Módszertani Igazgatóság. p. 1-21.
- HUSZÁR L. [1997b]: *...és bűnhődés: A magyar börtönlakók szociológiai vizsgálata*. Kandidátusi értekezés. Budapest: ELTE. 176. p.
- HUSZÁR L. [1995]: *Alkalmazkodás. Hosszúidős elítéltek börtön-adaptációja*. Börtönügyi Szemle. 2: 21-34.
- HYMAN, J. M. [1977]: *Alienation and prisonization*. Criminology. 2: 263-265.
- IRWIN, J. - CRESSEY, D. R. [1962]: *Thieves, convicts and the inmate culture*. Social Problems. 2: 142-155.
- JENSEN, G. F. - JONES, D. [1976]: *Perspectives on inmate culture. A study of woman in prison*. Social Forces. 3: 590-603.
- JIANG, S. - FISHER-GIORLANDO, M. [2002]: *Inmate misconduct: A test of the deprivation, importation, and situational models*. The Prison Journal. 82: 335-358.
- KENNEDY, C. W. [1974]: *Prisonization and self conception: A study of a medium security prison*. Ph.D-disszertáció. Los Angeles: University of California. 211. p.
- KÖVÉR Á. [1993]: *Az elítéltek és a börtönszemélyzet viszonya*. In: *Kriminológiai és kriminológiai évkönyv*. Budapest: IKVA. p. 191-235.
- KROHN, M.-STRATTON, J. [1980]: *A sense of injustice?: Attitudes Toward the Criminal Justice System and Institutional Adaptations*. Criminology. 4: 495-504.
- LEGER, R. G. [1978]: *Socialization patterns and social roles: A replication*. Journal of Criminal Law & Criminology. 4: 627-634.
- MAHER, B. - STEIN, E. [1968]: *The delinquent's perceptions of the law and the community*. In: Wheeler, S. (szerk.): *Controlling delinquents*. New York: John Wiley & Sons. p. 187-221.

- MANN, W. E. [1964]: *Socialization in a medium-security reformatory*. Canadian Review of Sociology and Anthropology. 3: 138-155.
- MATHIESEN, T. [1968]: *A functional equivalent to inmate cohesion*. Human Organization. 2: 117-124.
- MATHIESEN, T. [1965]: *The defences of the weak: A sociological study of a Norwegian Correctional Institution*. London: Tavistock.
- McCORKLE, L. W. – KORN, R. [1954]: *Resocialization within walls*. In: The Annals of the American Academy of Political and Social Science. p. 88-98.
- MILLER, W. B. [1958]: *Lower class culture as a generating milieu of gang delinquency*. Journal of Social Issues. 14: 5-19.
- NEAL, A. G. – SNYDER, E. E. – BALOGH, J. K. [1976]: *Changing alienations as consequences of imprisonment*. Criminal Justice Review. 2: 93-105.
- OHLIN, L. E. [1956]: *Sociology and the field of corrections*. New York: Russell Sage Foundation. 58. p.
- PAPP GÁBOR [2008]: *A prizonizációs jelenség vizsgálata a hazai büntetés-végrehajtási intézetekben*. Kézirat.
- PATERLINE, B. A. [1997]: *Structural and social psychological determinants of prisonization*. Ph.D.-disszertáció. Georgia State University. 86. p.
- PATERLINE, B. A. – PETERSEN, D. M. [1999]: *Structural and social psychological determinants of prisonization*. Journal of Criminal Justice. 5: 427-441.
- PÓCZIK Sz. [2000]: *Magyar és cigány bűnelkövetők a börtönben*. Magyar Tudomány. 4: 426-435.
- POOLE, E. D. – REGOLI, R. M. – THOMAS, C. W. [1980]: *The measurement of inmate social role types: An assessment*. Journal of Criminal Law & Criminology. 3: 317-324.
- RAMIREZ, J. [1984]: *Prisonization, staff, and inmates: Is it really about Us versus them?* Criminal Justice and Behavior. 4: 423-460.
- REIMER, H. [1937]: *Socialization in the prison community*. In: Proceedings of the American Prison Association. New York: American Prison Association. p. 151-155.
- RHODES, M. L. [1979]: *The impact of social anchorage on prisonization*. Doktori disszertáció. Texas A & M University.
- SCHRAG, C. [1944]: *Social types in prison a community*. Szakdolgozat. Seattle: University of Washington.
- SCHRAG, C. [1954]: *Leadership among Prison Inmates*. American Sociological Review. 1: 37-42.
- SCHRAG, C. [1959]: *Social role, social position, and prison social structure*. In: Proceedings of the Eighty-Ninth Annual Congress of the American Correctional Association. p. 178-188.
- SCHRAG, C. [1961a]: *A preliminary criminal typology*. Pacific Sociological Review. 1: 11-16.
- SCHRAG, C. [1961b]: *Some foundations for a theory of correction*. In: Cressey, D. R. (szerk.): *The prison. Studies in institutional organization and change*. p. 309-357.

- SCHWARTZ, B. [1973]: *Peer versus authority effects in a correctional community*. Criminology. 2: 233-257.
- SCHWARTZ, B. [1971]: *Pre-institutional vs. situational influence in a correctional community*. Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science. 4: 532-542.
- SLOSAR, J. A. [1978]: *Prisonization, friendship, leadership*. Toronto: Lexington Books. 143. p.
- STREET, D. [1965]: *The Inmate Group in Custodial and Treatment Settings*. American Sociological Review. 1: 40-55.
- STREET, D. - VINTER, A. D. - PERROW, C. [1966]: *Organization for treatment. A comparative study of institutions for delinquents*. New York: Free Press.
- SURIN A. [1989]: *A deprivációk megélése a börtönben*. Módszertani Füzetek. Budapest: BVOP. 21-29.
- SYKES, G. M: [1958]: *The society of captives. A study of a maximum security prison*. Princeton: Princeton University Press. 144. p.
- SYKES, G. M. - MESSINGER, S. L. [1960]: *The inmate social system*. In: Theoretical studies in social organization of the prison. New York: Social Science Research Council. p. 5-19.
- SZABÓ K. [1994]: *A börtönnyelv jellegzetességei szociolingvisztikai szempontból*. Szociális Munka. 2: 111-121.
- SZABÓ E. [2005]: *A mai magyar börtönszlang. 1996-2005*. Doktori disszertáció. Debreceni Egyetem. 298. p.
- SZABÓ E. [2001]: *A Sopronkőhidai fegyház és börtön szlengszókincsének változása az 1960-as évektől napjainkig*. In: Magyar Nyelvjárások. Debrecen. p. 115-126.
- THOMAS, C. W. [1970]: *Toward a more inclusive model of the inmate contraculture*. Criminology. 8: 251-263
- THOMAS, C. W. [1971]: *Determinants of prisonization: A test of two analytical perspectives on adult resocialization in total institutions*. Ph.D-disszertáció. University of Kentucky. 145. p.
- THOMAS, C. W. [1973]: *Prisonization or resocialization?: A study of external factors associated with the impact of confinement*. Journal of Research in Crime and Delinquency. Jan: 13-21.
- THOMAS, C. W. [1975]: *Theoretical perspectives on alienation in the prison society: An empirical test*. Pacific Sociological Review. 4: 483-499.
- THOMAS, C. W. [1977a]: *Prisonization and its consequences: An examination of socialization in a coercive setting*. Sociological Focus. 1: 53-68.
- THOMAS, C. W. [1977b]: *Theoretical perspectives on prisonization: A comparison of the importation and deprivation models*. Journal of Criminal Law & Criminology. 1: 135-145.
- THOMAS, C. W. - CAGE, R. J. [1977]: *Correlates of prison drug use: An evaluation of two conceptual models*. Criminology. 2: 193-210.

- THOMAS, C. W. – FOSTER, S. C. [1972]: Prisonization in the inmate contraculture. *Social Problems* 2: 229-239.
- THOMAS, C. W. – FOSTER, S. C. [1973]: *The importation model perspective on inmate social roles: an empirical test*. Sociological Quarterly. Spring: 226-234.
- THOMAS, C. W. – FOSTER, S. C. [1976]: *On the measurement of social roles adaptations in the prison community*. Criminal Justice Review. 1: 11-21.
- THOMAS, C. W. – HAEN, J. – SWAIN, B. [1974]: *An examination of non-structural determinants of alienation in the prison community*. Williamsburg, Virginia, Metropolitan Criminal Justice Centre. (Kézirat.)
- THOMAS, C. W. – HYMAN, J. – WINFREE, L. T. [1983]: *The impact of confinement of juveniles*. Youth & Society. 3: 301-319.
- THOMAS, C. W. – PETERSEN, D. M. [1977]: *Prison organization and inmate subcultures*. Indianapolis: Bobbs-Merrill Company. 73. p.
- THOMAS, C. W. – PETERSEN, D. M. – CAGE, R. J. [1981]: *A comparative organizational analysis of prisonization*. Criminal Justice Review. 6: 36-43.
- THOMAS, C. W. – PETERSEN, D. M. – ZINGRAFF, R. M. [1978]: *Structural and social psychological correlates of prisonization*. Criminology. 3: 383-393.
- THOMAS, C. W. – POOLE, E. D. [1975]: *The consequences of incompatible goal structures in correctional settings*. International Journal of Criminology and Penology. 3: 27-42.
- THOMAS, C. W. – ZINGRAFF, M. T. [1976]: *Organizational structure as a determinant of prisonization: An analysis of the consequences of alienation*. Pacific Sociological Review. 1: 98-116.
- TITTLE, C. R. [1969]: *Inmate organization: Sex differentiation and the influence of criminal subcultures*. American Sociological Review. 4: 492-505.
- TITTLE, C. R. [1972a]: *Institutional living and rehabilitation*. Journal of Health and Social Behavior. 3: 263-275.
- TITTLE, C. R. [1972b]: *Institutional living and self-esteem*. Social Problems. 1: 65-77.
- TITTLE, C. R.- TITTLE, D. P. [1964]: *Social organization of prisoners: An empirical test*. Social Forces. 2: 216-221.
- TITTLE, C. R.- TITTLE, D. P. [1965]: *Structural handicaps to therapeutic participation: a case study*. Social Problems. 1: 75-82.
- WARD, D. A. – KASSEBAUM, G. G. [1964]: *A mode of adaptation in a prison for woman*. Social Problems. 2: 159-177.
- WARD, D. A. – KASSEBAUM, G. G. [1965]: *Woman's prison: Sex and the social structure*. Chicago: Aldine.
- WATT, N. – MAHER, B. [1958]: *Prisoners' attitudes toward home and the judicial system*. Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science. 327-330.
- WELLFORD, C. [1967]: *Factors associated with adoption of the inmate code: A study of normative socialization*. Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science. 2: 197-203.

- WHEELER, S. [1959]: *Social organization and inmate values in correctional communities*. In: Proceedings of the American Prison Association. New York: American Correctional Association. p. 100-109.
- WHEELER, S. [1961b]: *Socialization in correctional communities*. American Sociological Review. 5: 697-712.
- WHEELER, S. [1961a]: *Role conflict in correctional communities*. In: Cressey, D. R. (szerk.): The prison. Studies in institutional organization and change. p. 229-259.
- WHEELER, S. [1969]: *Socialization in correctional institutions*. In: Goslin, D. A.: Handbook of socialization theory and research. Chicago: Rand McNally and Company. p. 1005-1023.
- ZINGRAFF, M. T. [1975]: *Prisonization as an inhibitor of effective resocialization*. Criminology. 3: 366-388.
- ZINGRAFF, M. T. [1980]: *Inmate assimilation: A comparison of male and female delinquents*. Criminal Justice and Behavior. 3: 275-292.
- ZINGRAFF, M. T. – ZINGRAFF, R. M. [1980]: *Adaptation Patterns of incarcerated female delinquents*. Juvenile and Family Court Journal. May: 35-47.

Hagymási Kornélia

Végtelen idő a rácsok mögött

– avagy mennyiben van ma létjogosultsága Magyarországon a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésnek¹

A kérdés hazánk börtönnépességének kis csoportját érinti, azonban a rendszerváltozást, valamint a halálbüntetés kiiktatását követően mégis a Btk. egyik legtöbbször módosított rendelkezése az életfogytig tartó szabadságvesztés és az ebből történő feltételes szabadságra bocsátás.

Büntetőjogi szankciórendszerünk egyik, pusztán létezésében is vitatott intézménye az életfogytig tartó szabadságvesztés, melynek egyértelmű bizonyítékát adja az, hogy minden időben és korban máshogy vélekedtek e büntetési nemről, az érvek és ellenérvek évszázadok óta harcot vívnak egymással, melynek eredményeként a XVIII. században történő megjelenésétől kezdve a törvényhozás egyik sarkalatos kérdésévé vált.

Az életfogytig tartó szabadságvesztés szó szerinti értelemben az adott büntetettel szemben az élete végéig tartó szabadságvesztést jelenti. Ettől az értelemről eltér a jogi, szaknyelvi szóhasználat, és ennek megfelelően a törvényi szabályozás és a gyakorlati jogalkalmazás. Vagyis az életfogytig tartó szabadságvesztés nem kell, hogy az elítélt élete végéig tartson, mert a törvényben rögzített meghatározott időtartam kiállása után lehetőség nyílik az elítélt feltételes szabadon bocsátására², szemben a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel, mely esetében az elítélt végleges és utolsó élettervévé válik a büntetés-végrehajtási intézet.

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel összefüggésben számos kétely fogalmazódott meg mintegy tíz évvel ezelőtti hatálybalépése óta, főleg a rendelkezés emberiségét illetően. Az európai államok jogrendszerei ugyanis többségében már nem alkalmazzák a büntetés e formáját, s általánosságban 15 évi szabadságvesztés után megnyílik a lehetőség a feltételes szabadulásra. Ugyanakkor elfogadható azon álláspont is, hogy a tényleges életfogytiglan jogintézménye a kiemelkedően kegyetlen, a társadalom rendjét alapjaiban veszélyeztető, illetőleg sértő cselekmények okán indokolt lehet.

¹ A 2008. november 6–7-én Balatonlellén megrendezett 19. ügyészségi szakmai-tudományos konferencián „A büntetés-végrehajtás európai uniós reformjának kérdései és az ügyészi tapasztalatok az egyes szankciók, eljárásjogi kényszerintézkedések érvényesüléséről” című szekcióülésen elhangzott előadás szerkesztett és javított változata.

² Nagy Ferenc: Gondolatok a hatályos magyar büntetőjog főbüntetési nemeiről. In: Tanulmányok dr. Bérczi Imre egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára. Szeged, 2000. 385. old.

Szabályozási előzmények

Maga a szabadságvesztés-büntetés alkalmazása nem vált korán elfogadottá, annak ellenére, hogy a büntetések különböző nemei közül a szabadságvesztés felel meg leginkább a büntetés fogalmi kellékeinek, ez a büntetési nem csak a XIX. században lett általánossá és uralkodóvá. Az ókorban és a középkorban a büntetések ártalmatlanná tétele, elrettentése célkitűzését követve a halál, a testi és megszégyenítő büntetések megfelelően védték a társadalmat a bűnisméltés veszélyétől, melyre tekintettel Európában csupán a nagy francia forradalom után vált a szabadságvesztés uralkodó büntetési nemmé, mint pl. a francia 1791. évi, majd az 1810. évi büntető kódexben (Code Pénal) is.³

A szabadságvesztés széleskörű kiterjesztésének fő indokát az adta, hogy jól lehetett arányosítani a bűncselekmény súlyával, az elkövető bűnösségének fokával, illetve a végrehajtás különböző módozatai szintén nagy spektrumú differenciálást tettek lehetővé. Elterjesztésének szükségességét támasztotta alá annak felismerése, hogy a halál- és a testi büntetés széleskörű alkalmazása és tömeges végrehajtása helyett hasznosabb és célszerűbb az elítéltek munkára kényszerítése, ugyanis halálbüntetés folytán szükségtelenül veszíti el egy polgárát az állam, viszont ha közmunkával egybekötött szabadságvesztésre ítélik, ily módon jóvátehető azon kár, melyet a közösségnek okozott.⁴

Hazánkban a XVII. század környékén jelentkezett igény a büntetőjogi szabályok kodifikációja iránt, azonban ekkor még nem esett szó az életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozásáról. Általános büntetési intézménnyé a XVIII. század második fele után vált, ekkor ugyanis a halálbüntetést már át lehetett változtatni életfogytig tartó szabadságvesztéssé.⁵ A jogintézményt ismerte Mária Terézia büntető törvénykönyve (Constitutio Criminalis Theresiana 1768), míg a soron következő büntető törvénykönyv, a Sanctio Criminalis Josephina (1787) már precízebben szabályozta az életfogytig tartó szabadságvesztést, azonban II. József halála után az 1790-91. évi országgyűlés hatályon kívül helyezte a kódeket, és hat kodifikációs bizottságot állított fel a büntetőjog és a büntetőeljárás jog szabályainak kidolgozására. Az 1795-ös büntetőkódex-javaslat kizárta az életfogytig tartó elzáratást, csupán egy esetben engedélyezte alkalmazását, akkor, ha a pénzhamisító továbbra is veszélyezteti az államot; ugyanakkor a javaslat haszonelvű volt: az elítélt számára közmunka végzését írták elő súlyosabb esetekben.⁶

³ Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. Bp. Korona Kiadó, 2001. 342., 344. old.

⁴ Hajdu Lajos: Büntett és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában. Magvető, Budapest 1985, 134. old.

⁵ Magyarországon szabadságvesztés-büntetést elsőként III. Károly 1723. évi dekrétuma írt elő vérfertőzés büntetése, míg az első fenyítő- és dologháznak nevezett büntetőintézet is csak 1772-ben – gróf Eszterházy Ferenc magánkezdeményezésére – nyílt meg Szempcen. Nagy Ferenc i. m. 344. old.

⁶ László Zsuzsanna: Örökké tartó rabság. Az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés hazai szabályozásának egyes momentumai. Börtönügyi Szemle, 2008. 3. 57. old.

Csak határozott tartamú szabadságvesztést alkalmazott, nem ismerte az életfogytig tartó büntetést az 1827. évi javaslat, melyet az 1843. évi büntetőjogi javaslat követett. A javaslat a halálbüntetést megfosztotta abszolút jellegétől, és indítványozta az életfogytig tartó szabadságvesztés bevezetését.⁷

Az anyagi büntetőjog részletes vitájában nemcsak a halálbüntetést illetően bontakozott ki hosszú vita, hanem kérdéses volt, hogy meghatározzák-e a szabadságvesztés maximumát, amelynél nagyobb büntetés, így életfogytig tartó szabadságvesztés sem szabható ki. A halálbüntetés eltörlése folytán azonban mégis felvették a büntetések sorába az életfogytig tartó szabadságvesztést, arra hivatkozva, hogy a húszévi maximum egy fiatalabb elkövető esetében nem elegendő.⁸

Az 1878. évi V. törvénycikk – közismert nevén a *Csemegi kódex* – volt az első kodifikált büntető törvénykönyv, amely szabályozta az életfogytig tartó szabadságvesztést⁹, és bővítette az ezen büntetéssel büntetendő bűncselekmények körét¹⁰. A Csemegi-kódex szankciórendszerének középpontjában a szabadságvesztés-büntetés állt, amelynek öt nemét szabályozta: a fegyház, az államfogház, a börtönt, a fogházat és – kihágás esetén – az elzárást.¹¹

A századfordulót követő évtizedben az ország gazdasága hanyatlásnak indult, csökkent a támogatottság, amely kiélezte a büntetés-végrehajtási rendszer rejtett szervezeti hibáit, illetve a személyi állomány minőségi javítására sem hatott kedvezően. Az első világháborút követően az ország egész területét lefedő, jól kiépített börtönhálózat összeomlott, a két világháború között a börtönügy az igazságszolgáltatás perifériájára szorult, anyagi és szellemi támogatottsága a korábbi évtizedekhez képest visszaesett. Ebben a köztes korszakban az életfogytig tartó szabadságvesztés szempontjából nem történt lényeges változás, továbbra is a Csemegi-kódex rendelkezései vonatkoztak a legsúlyosabb esetekre.¹²

⁷ A törvényjavaslat a szabadságvesztés-büntetésnek két alakját különböztette meg: az életfogytig (holtig), vagy a határozott ideig tartó rabságot, valamint a fogságot.

⁸ László Zsuzsanna i. m. 58. old.

⁹ A jogalkotó azért vezette be ezt a szankciót, mert az életfogytig tartó fegyházbüntetés valamennyi büntetés között az egyedüli, melyet a fokozatosság némi fenntartása mellett a halálbüntetés helyett lehet alkalmazni – állapította meg Nagy Ferenc professzor a Csemegi-kódex indoklására hivatkozva. – Nagy Ferenc: Az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetésről In: Emlékkönyv Cséka Ervin egyetemi tanár születésének és oktatói munkásságának 25. évfordulójára. Szeged, 1992. 377. old.

¹⁰ A gyilkosság, a gyújtogatás súlyosabb esetei, a ragályos betegséggel szándékos terjesztésének legsúlyosabb esete, az erőszakos nemi közönség mellett ezzel a szankcióval fenyegették a felségsértést, a rablást, a hűtlenséget. A korabeli börtönrendszerek közül az angol és az ír fokozatos rendszert honosította meg, és a magánelzárást illetően külön rendelkezett az életfogytig tartó fegyházra ítéletekről. A törvény lehetővé tette az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazását életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt esetekben is. – László Zsuzsanna i. m. 58. old.

¹¹ Nagy Ferenc i. m. 344. old.

¹² Lórinz József – Nagy Ferenc: Börtönügy Magyarország. Bp. BVOP, 1997. 34-35. old.

A II. világháború után, 1947-től az igazságügyi kormányzat azt képviselte, hogy a büntetés ne legyen veszteséges az államnak, így az őrzés-centrikusságot az '50-es évek elején a termelés-centrikussággal elegyítették, a fogvatartás mibenléte kizárólag a munkateljesítményre épült, szemben az elítélt megjavításával, nevelésével.¹³

Az 1950. évi II. törvénynek (Btá.) az volt a jellegzetessége, hogy csak általános részi rendelkezéseket tartalmazott – a halálbüntetés mellett bevezette az egységes (nemek és fokozatok nélküli) börtönnek nevezett szabadságvesztést, amely életfogytig vagy határozott ideig tarthatott. A központi helyet elfoglaló büntetési nem vonatkozásában jelentős állomás volt az 1955-ös *Büntetés-végrehajtási Szabályzat*, amely ugyan továbbra is a munkáltatásra helyezte a hangsúlyt, ám a végrehajtás során megjelent a biztonságos őrzés – mint elsőrendű feladat és cél.

Az 1961. évi V. törvény megalkotását megelőző jogirodalmi vita egyik fő kérdése az volt, hogy mi legyen a sorsa a Btá. által fenntartott életfogytig tartó szabadságvesztésnek. A többségi vélemény szerint ez a jogintézmény betöltötte hivatását, s egy „szocialista büntető kódexben” nem kaphat helyet. Ezen megállapításra figyelemmel a Btk. az életfogytig tartó szabadságvesztést nem vette át. A későbbiekben sokat vitatott indokolás szerint: „...ha a társadalom védelme nem követeli meg a halálbüntetés alkalmazását, akkor megvalósulhat a büntetés nevelés célja. Az elítélt átnevelése végett pedig nincs szükség életfogytig tartó szabadságvesztésre.”¹⁴

A büntető törvénykönyv kodifikációja során kialakult és uralkodóvá vált vélemény egy évtizeden át kiiktatta a szabályozás köréből az életfogytig tartó szabadságvesztés jogintézményét. A gyakorlatban előforduló kiemelkedő tárgyi súlyú bűncselekmények azonban hamarosan ráirányították a figyelmet a kiszorult életfogytig tartó szabadságvesztésre, s e büntetés törvényből való száműzése azt eredményezte, hogy a maximális időtartamban kiszabott határozott időn át tartó szabadságvesztés a társadalomvédelem igényeit tekintve sem lehetett alternatívája a halálbüntetésnek. Az életfogytig tartó szabadságvesztés hiányában viszont nem kínálkozott törvényes lehetőség a bíróságok számára az élet és a halál áthidalására.

Az 1971. évi 28. törvényerejű rendelet tehát újra visszaállította az életfogytig tartó szabadságvesztést abból a célból, hogy a halálbüntetés és a határozott tartamú szabadságvesztés közötti híd szerepét betöltse azon elkövetői körre nézve, ahol az átnevelésre, a megjavulásra még volt lehetőség, és ahol a törvény a bűncselekményi körön belül a halálbüntetés kiszabását is lehetővé tette.¹⁵ A tvr. indokolása szerint az életfogytig tartó szabadságvesztés visszaállítását az magyarázta, hogy a kivételes jellegű halálbüntetés és a tíz évtől tizenöt

¹³ Lőrincz József – Nagy Ferenc i. m. 37-38. old.

¹⁴ Sárkány István: Gondolatok az életfogytig tartó szabadságvesztésről. Főiskolai Figyelő [RTF], 1993. 3-4. 373. old.

¹⁵ Földvári József: Magyar büntetőjog – Általános Rész. 7. átdolg. kiad. Bp. Osiris Kiadó, 2003. 256. old.

évig terjedő határozott tartamú szabadságvesztés között indokolatlanul nagy a távolság, ami a bíróság számára nagyon megnehezíti az alternatív büntetések közötti választást. E jogintézmény alkalmazása mellett másik érv a társadalom védelme, illetve az általános visszatartó hatás követelménye volt.

Az 1978. évi IV. törvény (Btk.) hatályba lépésekor – a halálbüntetés után – a második legsúlyosabb büntetésként szabályozta a fegyházban végrehajtandó, életfogytig tartó szabadságvesztést. A törvény összesen 25 – 8 állam elleni, 1 béke elleni, 3 háborús, 3 köztörvényes, 10 katonai – bűncselekményt rendelt büntetni életfogytig tartó szabadságvesztéssel.

1990-ben az Alkotmánybíróság 23/1990. (X. 31.) AB határozatában megállapította a halálbüntetés alkotmányellenességét, melyre figyelemmel az életfogytig tartó szabadságvesztés lépett az első helyre, mint legsúlyosabb büntetési nem, kifejezve azt, hogy az állam büntető hatalmának nincs joga életet elvenni, de joga van az alkotmányos jogállamnak a jogépségi büntetésre, a megtorló, arányos büntetésre.¹⁶

Az 1993-as Btk-módosítás¹⁷ – témánk szempontjából – lényeges eleme volt, hogy egyetlen esetben ugyan, de először zárta ki a szabadságvesztésre ítélt feltételes szabadulását, nevezetesen ha az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéltet ismételten életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélik; ugyanakkor az elkövetkező évek bűnözési struktúrájának változásával, az elkövetett bűncselekmények súlyának növekedésével felmerült az igény az életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazási lehetőségeinek kiterjesztésére.

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés jelene

Az Országgyűlés az 1998. évi LXXXVII. törvénnyel több ponton módosította a Btk-t. A novella megreformálta az életfogytig tartó szabadságvesztésre vonatkozó rendelkezéseket is, melyre figyelemmel a magyar büntető anyagi jogban bevezetésre került a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés. A törvénymódosítás során a folyamatosan szigorodó büntetőpolitika érvényesült, mely részben abban mutatkozik meg, hogy a Btk. 46. § (3) bekezdése kizárja, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték eggyel enyhébb fokozatba kerülhessenek a végrehajtás során; az eggyel szigorúbb fokozatnak sincs jelentősége, mivel nem létezik a fegyháznál súlyosabb fokozat. Másrészt a feltételes szabadságra bocsátás intézménye szintén szigorodott: ha a bíróság életfogytig tartó szabadságvesztést szab ki az elkövetővel szemben, úgy az azt kiszabó ítéletben vagy meghatározza a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját, vagy kizárja azt.

A hatályos Btk. 40. § (1) bekezdése szerint a szabadságvesztés életfogytig tartó vagy határozott tartamú. A jelenlegi legsúlyosabb főbüntetés korhatár feltétel – az 1990-ben kiiktatott halálbüntetéshez hasonlóan – 20 évben határozták

¹⁶ Szabó András professzor alkotmánybíró párhuzamos véleménye.

¹⁷ 1993. évi XVII. törvény 6. § (4) bek.

meg, így csak olyan személlyel szemben szabható ki, aki a bűncselekmény elkövetésekor a 20. életévét betöltötte. Az életfogytig tartó szabadságvesztés sohasem abszolút, hanem minden esetben vagylagos büntetés a 10 évtől 15 évig, illetőleg az 5 évtől 15 évig terjedő szabadságvesztés mellett, s jelenleg 30 bűncselekmény elkövetése fenyegetett ezzel a szankcióval.¹⁸ A vagylagos büntetés-kénti meghatározásból következően kivételes jellegű büntetésnek tekinthető, bár ezt büntető törvénykönyvünk nem mondja ki.¹⁹ A hatályos Btk. miniszteri indokolása az életfogytig tartó szabadságvesztést határozatlan tartamúnak nevezi. Ez a büntetésforma tartalmaz ugyan határozatlansági mozzanatot, mégsem minősíthető valódi értelemben vett határozatlan tartamú szabadságvesztésnek, és a szankciók rendszerében sem ezt a szerepet tölti be.

Az életfogytiglan tartamát illetően – ha a bíróság a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét jogerős ítéletében nem zárja ki – a Btk. 47/A. § (2) bekezdése kétféle lehetőséget kínál: *legalább 20 év a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontja, ha az adott bűncselekmény büntethetősége elévül* (például egyes katonai bűncselekmények), illetve *legalább 30 év, ha olyan bűncselekmény miatt szab ki a bíróság életfogytiglani büntetést, amelynek büntethetősége nem évül el* (például az emberölés minősített esetei). Mivel azonban a bírói gyakorlat az életfogytig tartó szabadságvesztést csak a legsúlyosabb élet elleni bűncselekményeknél alkalmazza – amelyeknek a büntethetősége nem évül el –, így a legsúlyosabb büntetésből történő feltételes szabadságra bocsátás gyakorlatilag főszabályként legalább harminc év kiállása után lehetséges.

A legalább 20, illetve legalább 30 év meghatározás nem pontosan meghatározott fogalmazású. Jelentheti egyrészt, hogy ténylegesen 20, illetőleg 30 évet kell kitölteni, másrészt jelentheti azt is, hogy legalább 20, illetőleg 30 év, azaz lehet, hogy ezt követően akár 35 vagy 40 év letöltése után nyílik lehetőség az elítélt szabadulására, mely szabályozás ebben a formában, illetve törvényi felső határ hiányában alkotmányossági aggályokat is kelthet.²⁰

Egyes vélemények szerint a Btk. 48. § (1) bekezdése alapján, az életfogytig tartó szabadságvesztés esetén a feltételes szabadság tartama indokolatlanul hosszú, 15 év – véglegesen csak ezt követően szabadulhat az érintett a szabadságvesztés végrehajtásának terhe alól, melyre megoldást jelent az új Btk-tervezet azon rendelkezése, mely tíz évben állapítja meg az életfogytig tartó szabadságvesztés esetén a feltételes szabadság tartamát. A hatályos szabályozás szerinti tizenöt éves tartam csökkentésének az az oka, hogy a 15 év a gyakorlatban indokolatlanul és túlzottan szigorúnak bizonyult.

¹⁸ Nagy Ferenc: Az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetéséről. In: Tanulmányok a Btk. Általános Részének kodifikációjához. Bp. HVG-ORAC, 2005. 176. old.

¹⁹ Megjegyzendő, hogy nálunk csak a szándékos emberölés minősített esetei körében alkalmazzák, így más, életfogytiglannal is fenyegetett különös részi tényállásoknak jóformán nincs gyakorlati relevanciája.

²⁰ Nagy Ferenc i. m. 349. old.

Véleményem szerint ezen időtartam nem tekinthető eltúlzottnak, különös tekintettel arra, hogy ezen elkövetőket kiemelten kegyetlen, a társadalom rendjét alapjaiban sértő cselekmények miatt ítélte a bíróság életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésre, ugyanakkor a büntetés-végrehajtás falai között eltöltött hosszú időtartam az elkövető személyiségében torzulásokat okozhat, melyre figyelemmel társadalomba történő visszailleszkedésének folyamata mindenképpen kiemelt figyelmet és nyomon követést igényel.

Az előbbieken kifejtettek alapján megállapíthatjuk, hogy a tárgyalt jogintézmény léte és jogi természete egyaránt viták forrása, azonban *a legnagyobb dilemmát a feltételes szabadságra bocsátásból való kizárás, más néven a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés jelenti.* Megközelíthető a kérdés problematikája arról az oldalról, hogy a szankció megalkotásánál a legalapvetőbb alkotmányi rangú követelményt, a nulla poena sine lege elvét figyelmen kívül hagyták, ugyanis a törvény nem határozza meg a feltételeket, amelyek fennforgása esetén kizárható a feltételes szabadságra bocsátás.²¹ A büntetés áttöri az Alkotmányban foglalt emberi méltóság elvét, és nem tartja be az embertelen, kegyetlen, megalázó büntetés tilalmát sem, amelyet több, Magyarország által is elfogadott egyezmény (például a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya²², az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságjogok Európai Egyezménye) tartalmaz.²³

Kétségtelen tény, hogy a szabadságvesztés-büntetés már önmagában is számos alapjog sérelmével jár az elítéltre nézve. Ezek az alapjogsérelmek azonban megfelelnek az alkotmányos büntetőjog azon elvének, hogy legitim cél érdekében történnek, valamint eleget tesznek a szükségességi-arányossági tesztből származó követelményeknek, mivel a személyi szabadság korlátozása a jogerős, határozott idejű szabadságvesztés-büntetést kiszabó bírósági ítélet alapján arányban áll az elérni kívánt cél fontosságával és az ennek érdekében okozott alapjogsérellemmel.²⁴ Alkotmányossági követelmény ugyanakkor az is a korlátozás tekintetében, hogy nem érintheti az alapjog lényeges tartalmát.

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés nemcsak egyszerűen korlátozza az elítélt személyes szabadságát, hanem teljes mértékben megszünteti azt, ezért megalapozottan feltehető, hogy *az alapvető jog lényeges tartalmát érinti*²⁵, ugyanakkor már *önmagában azzal is sérti az alkotmány 2. § (1) bekezdésében elismert jogállamiságot, hogy megbontotta a büntető anyagi és a büntetés-végrehajtási jog közötti összhangot.*

²¹ „Az emberi méltóság alkotmányos elvével összeegyeztethetetlen, ha az embert – ideértve a büntettest is – az elítélését követő magatartásától, helyzetétől stb. teljesen függetlenül az állami hatósági beavatkozás pusztá tárgyává, eszközévé degradálják a büntetőeljárásban és a végrehajtás során is. Márpedig ez történne az élet végéig tartó büntetés-végrehajtás esetén.” Nagy Ferenc i. m. 210. old.

²² Az 1966. évi ENSZ Egyezmény 10. cikke szerint a szabadságuktól megfosztott személyekkel emberségesen és az emberiség veleszületett méltóságának tiszteletben tartásával kell bánni.

²³ Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog Általános Része. Korona, Budapest, 2004. 338. old.

²⁴ 26/1999. (IX. 8.) AB határozat

²⁵ 30/1992. (V. 26.) AB határozat

A büntetés-végrehajtás többletfeladatai a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés végrehajtása során

A tényleges életfogytiglani szabadságvesztés végrehajtásának kérdései tekintetében sem kerülhetők el a viták, hiszen ezen büntetés a legsúlyosabb szankció. *Végrehajtási célja és a büntetés-végrehajtás feladata alapvető változtatást kíván azon a filozófián, amelyet a büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. tvr. 19. §-a fogalmaz meg, azaz „A szabadságvesztés végrehajtásának célja az, hogy a törvényben meghatározott joghátrány érvényesítése során elősegítse az elítéltnak szabadulása után a társadalomba történő beilleszkedését és azt, hogy tartózkodjék újabb bűncselekmények elkövetésétől”, tekintettel arra, hogy a büntetés a büntetés-végrehajtási rendszer alapvető célját kérdőjelezi meg, mivel a büntetés reszocializációs célja ebben az esetben teljes mértékben hiányzik.*²⁶

Az elítéltnak a társadalomtól való teljes és végleges izolációja feleslegessé teszi a büntetés-végrehajtási rendszernek a bv. tvr. 38. § (1) bekezdésében meghatározott feladatait is, mely szerint „a szabadságvesztés végrehajtásának feladata, hogy fenntartsa az elítélt önbecsülését, fejlessze felelősségérzetét, és ezzel elősegítse, hogy felkészüljön a szabadulás utáni, a társadalom elvárásának megfelelő önálló életre”. Valamint értelmetlenné válik a törvénynek az elítélt munkáltatásával kapcsolatban kitűzött célja, vagyis hogy „elősegítse az elítélt testi és szellemi erejének fenntartását, lehetőséget adjon a szakmai gyakorlat megszerzésére és fejlesztésére, és ezáltal megkönnyítse, hogy a szabadulás után a társadalomba beilleszkedjék”.²⁷

Ezek a megfogalmazások egyértelműen a szabadulásra orientálva határozzák meg a büntetés-végrehajtás cél-és feladatrendszerét, azonban a tényleges életfogytiglanra ítéltknél alapvetően másból kell kiindulni, hiszen a szabadulásuk elvileg nem lehetséges²⁸, ezen elítéltek életét a fegyház magas és kemény falai között kell megszervezni, mely a büntetés-végrehajtás számára kiemelt és igen nehéz feladatot jelent.

Tehetjük azon megállapítást, mely szerint *a fogvatartás célja maga a fogvatartás*. Nehezíti ugyanakkor a tervezést, hogy *20-30 évre kell előrelátónak lenni*, miközben nem ismerhetjük az akkori társadalmi, gazdasági helyzetet, a büntetés-végrehajtás majdani állapotát. *Kiindulási alapként a jelenlegi életfogytiglanra ítélték jellemzőivel lehet számolni*. Nagy a valószínűsége, hogy a későbbiekben is a hasonló jellegű, élet elleni bűncselekmények, különös tekintettel az emberölés minősített esetei elkövetése miatt kerül sor tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabására.

²⁶ Garami Lajos: *Élő halottak? A tényleges életfogytiglani szabadságvesztés végrehajtásának fő problémái*. Börtönügyi Szemle 1999. 2. 56. old.

²⁷ Juhász Zoltán: *Jog a reményhez*. Fundamentum 2005. 2. 89. oldal

²⁸ Garami Lajos i.m. 56. old.

A pszichológiai jellemzőket tekintve mindenképpen hangsúlyozandó, hogy minden elítélt más személyiség, aki másképpen viseli el a büntetést, és egyedi módon reagál az őt érintő hatásokra. Lényeges különbség más elítéltekkel szemben a kilátástalanság, „az idő végtelensége”, társulva azzal, hogy az elítélt súlyosabb és újabb büntetést már nem kaphat, semmit nem veszíthet, mely felveti a kérdést, hogy ez milyen reakciókat eredményez.

A büntetés súlyának nyilvánvaló következménye lehet a depresszió, melynek elsősorban nehezen megközelíthetőség, öngyilkossági kísérlet lehet a kísérője, illetőleg következménye. A hosszan tartó börtönbüntetés jelentősen átalakítja az elítéltek személyiségét, a kutatók szerint ezek az emberek kiábrándultak az emberi kapcsolatokból, csendesebbé, visszafogottá váltak, melyre figyelemmel a család, a szeretet és az emberi kapcsolatok hiánya az egyik legerősebb büntető eleme a fegyházaknak.

Az előzmények alapján azonban leginkább várható reakció az agresszivitás, figyelemmel arra is, hogy az elítéltek életük során már bizonyíthatóan követtek el szélsőségesen agresszív cselekményt, hiszen ezért részesültek büntetésben. Erre tekintettel számítani lehet arra, hogy túszt ejtenek, mely az elítélt társakon kívül irányulhat a személyzetre is. Ezen túlmenően a magányosság érzése is reális veszély, és nagy az esélye annak, hogy az elítéltek egy része elmebetegségre utaló tüneteket mutat, s könnyen pszichotikussá válhat.

A tényleges életfogytiglanra ítélt fogvatartását az eddigiekből következően is speciális módon kell megszervezni, így különösen személyre szólóan kell alkalmazni a minimális őrzés elvét, ki kell alakítani a felelősségérzetet, lehetővé kell tenni, hogy ki-ki a saját börtönbeli életének jobbá tételéért cselekedhessen, és ennek valóban legyen érzékelhető eredménye. Arra kell törekedni, hogy már a büntetés kezdetén az elítélten kialakuljon egy elképzelés arról, hogy mi lehet vele, mit és hogyan érhet el.²⁹

Az igazán nagy kérdés a büntetés-végrehajtás számára nyilvánvalóan az, hogy ki tud-e alakítani olyan végrehajtási módot, amely nem ütközik a kínzás és embertelen bánásmód tilalmába, megfelelő biztonsági garanciákat nyújt, és megélhető, elfogadható, bár korlátozott perspektívát rajzol a tényleges életfogytiglanra ítélt ember előtt.³⁰

„A magyar büntetés-végrehajtás számára teljesen új kategória, ezért új kihívás, hogy a jogalkotó bevezette a tényleges életfogytiglani börtönbüntetést” – hangzott a véleményében Csapó József tábornok, a Szegedi Fegyház és Börtön volt parancsnoka a De Jure körkérdésére válaszolva, majd hozzátette – „A legsúlyosabb büntetéssel sújtott elítéltek esetében a büntetés-végrehajtás számára az adja a legnagyobb biztonsági kockázatot, hogy ezeknek az embereknek nincs vesztenivalójuk. Magatartásukkal ugyan veszélyeztethetik egyes börtönbeli kedvezményeiket, ám büntetőjogilag gyakorlatilag már nem vonhatók felelőségre semmiért... a jövőt nem láthatjuk előre: nem tudjuk, hogy mi lesz há-

²⁹ Garami Lajos i. m. 59. old.

³⁰ Garami Lajos i. m. 60. old.

rom, öt vagy tíz év múlva, amikor az elítéltek személyiségváltozása révén tudatosulhat bennük a kilátástalanság... A végleges szabadságvesztésre ítélt emberek esetében a legnagyobb szakmai feladat a végtelen idő munkával, értelmes elfoglaltságok lehetőségével való strukturálása, hogy motivációt adjunk a büntetés-végrehajtással való együttműködésre.”³¹

Kétségtelen tény, hogy a büntetés-végrehajtás területén tevékenykedő szakemberek keresik a módját annak, hogy a szabadságuktól ténylegesen és végérvényesen megfosztott elítéltek fogvatartását miként szervezzék úgy, hogy az értelmes – vagy legalábbis annak látszó – perspektívát nyújtson az elítélteknek, az elkerülhetetlennek tetsző biztonsági rendszabályok pedig ne ütközzenek a kínzást és az embertelen bánásmódot tiltó egyezményekbe.

Érvek és ellenérvek – a tényleges életfogytiglan jövője

Az új büntető törvénykönyv tervezetének elkészítése során az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium jogászhai körében komolyan felvetődött, hogy megszüntetik a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést, melyre figyelemmel a Btk. tervezett módosításában először nem szerepelt a legsúlyosabb bűncselekményeket, a szinte kivétel nélkül több emberi életet kioltó elkövetőket büntető jogintézmény. Az újabb Btk-tervezet bár a hatályos Btk. életfogytig tartó szabadságvesztésre vonatkozó szabályozását több ponton is megváltoztatja, azonban a tervezet rendszerében az ítéldbíró ítéletében továbbra is kizárhatja az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt feltételes szabadságra bocsátásának a lehetőségét azzal, hogy a tervezet az elkövető huszadik életéve helyett a huszonegyedik életévében határozza meg azt az életkort, amely felett helye lehet életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés kiszabásának³². Ugyanakkor újraszabályozza az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt, de a feltételes szabadság kedvezményéből ki nem zárt elítéltek feltételes szabadságra bocsátásának rendszerét³³.

³¹ Mindörökké rács mögött. Szükség van-e a tényleges életfogytiglani szabadságvesztésre? Összeállította B. Papp László. De Jure 2007. 2. 25. oldal.

³² A tervezet a fiatal felnőtt elkövetői kategória bevezetésére figyelemmel emeli fel az életkori határt. Fiatal felnőtt az, aki a bűncselekmény elkövetésekor a 18. életévét betöltötte, de a 21. életévét még nem töltötte be. Az elmúlt évtizedek fejlődés-lélektani és szociológiai kutatásai eredményei szerint a 18. életév nem jelent pontos cezúrát a fiatalkor és felnőttkor határán. A személyiségfejlődés időben elhúzódhat, a fiatalok egyre később válnak mind személyükben, mind anyagilag önállóvá. A fiatal felnőtt korosztály esetében – a fiatalkorú elkövetőkhöz hasonlóan – a büntetőjogi jogkövetkezmény elsődleges célja a társadalmi reintegráció, ezért nem szabható ki a fiatal felnőttekkel szemben alapvetően izoláló, kizárólag a társadalom védelmét szolgáló büntetés.

³³ Az egyik legjelentősebb módosítás, hogy a tervezet az életfogytig tartó szabadságvesztésből történő feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének a legkorábbi időpontját egységesen húsz évben határozza meg, legkésőbbi időpontját egységesen negyven évben határozza meg. Ezzel megszünteti a hatályos Btk. azon rendelkezését, amely a feltételes szabadság legkorábbi időpontjának meghatározásánál különbséget tesz az elvülő és el nem évülő bűncselekmények között. Ennek a megkülönböztetésnek a gyakorlatban igazából nincs jelentősége, hiszen a bíróság leggyakrabban az emberölés minősített eseteiért szab ki életfogytiglani szabadságvesztést.

Egyesek vitatják a büntetés jogosságát, mások célszerűségét, de a társadalmi érdekeket figyelmen kívül hagyni nem lehet. Célszerűségével szemben a javító elmélet hívei állnak, azonban a javítás a büntetésnek csak az egyik, és nem az egyedüli és feltétlenül fő célja. Bár több külföldi állam alkotmánybírósága elvi élel mondta ki, hogy az elítélt csak akkor őrizheti meg emberi méltóságát, ha van reménye a szabadulásra, ugyanakkor a tényleges életfogytiglani büntetés kiszabása a kiemelkedően kegyetlen, a társadalom rendjével szemben álló, azt alapjaiban veszélyeztető cselekmények okán szükséges lehet.

Tudományos és jogalkalmazói körökben egyaránt már régóta vita zajlik arról, hogy szükség van-e Magyarországon tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés büntetésre. A kérdés megválaszolása korántsem egyszerű, melyet tükröznek a következőkben ismertetett vélemények.³⁴

Nagy Ferenc, a Szegedi Tudományegyetem Büntetőjogi és Büntető eljárásjogi Tanszékének vezetője szerint „A társadalom, pontosabban az emberi közösségek biztonságát kellően védeni kell a veszélyes és nagyon súlyos bűnesetek elkövetőitől, ám ennek aránytalan, az emberi méltóságot sértő, kegyetlen, ebből következően alkotmányosan is aggályos formája az életfogytiglani tartó szabadságvesztés... azt kellene lehetővé tenni, hogy a büntetés-végrehajtási bírák meghatározott időintervallum letelte után megvizsgálhassák a kérdést, és akár egy többlépcsős procedúra után dönthessenek a feltételes szabadlábra helyezésről vagy annak megtagadásáról.”

Herczog Mária szociológus ezen kérdéstről úgy vélekedik, hogy „a tényleges életfogytiglani tartó szabadságvesztés bevezetésének alapvető társadalmi funkciója feltehetően az, hogy biztosítsa a társadalom védelmét: az elítéltektől meg kell védeni a többséget. A jogalkotó szerint ennek megfelelő módja lehet a társadalmi közösségből való végleges kirekesztés. Az elzárásnak ugyanis csak egyik funkciója a büntetés, a másik, hogy valakiket azért tartunk fogva, mert nem merjük kiengedni őket a közösségbe... A közösség szempontjából védhető álláspont, hogy a többszörösen visszaeső vagy különös kegyetlenséggel, előre megfontoltan több embertársát meggyilkoló embertől meg kell óvni a potenciális áldozatokat, azaz valamennyiünket... A börtönbüntetés értelmét az adná, ha a bent lévők olyan mintákat kapnának, amelyeket a kinti életükben is kamatoztatni tudnának. A tanulás és a munka biztosítása közismerten jó módszer, ám a tapasztalatok mégis azt mutatják, hogy a szabadulók jelentős része nem képes a korábbi devianciához vezető tulajdonságokat, késztetéseket, körülményeket megváltoztatni, illetve ehhez nem kap érdemi segítséget.”

Már a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés bevezetése idején is vita folyt arról, hogy a büntetés milyen hatással lesz a bűnözésre, az elítéltek személyiségére, illetve a büntetés-végrehajtásra. Kriminálstatisztikusok szerint ez a büntetés – akárcsak a halálbüntetés – nem hat mérhetően a bűnözés alakulására, vagyis nem csökken miatta a főbenjáró bűncselekmények száma.

³⁴ Mindörökké rács mögött. Szükség van-e a tényleges életfogytiglani szabadságvesztésre? Összeállította B. Papp László. De Jure 2007. 2. 22-25. oldal.

Kerezi Klára kriminológus a kérdésre kérdéssel válaszolt: „Csodálkozhatunk-e a visszaeső bűnözők nagy számán akkor, amikor éppen mi zártuk össze olyanokkal őket, akik hozzájuk hasonlóan jogsértő életvitelt folytattak? El kell ismerni azt, hogy az emberek változnak, a börtönöket tehát nem tekinthetjük kizárólag az ártalmatlanná tétel eszközének. Olyan közegnek kell lennie, amely a bűnökkel való szembenézésre, a megbánásra és a változásra ösztönöz... – ugyanakkor kifejezte szakmai kifogásait – A ténylegesen halálig tartó börtönbüntetés beleütközik az embertelen és kegyetlen büntetés tilalmába, hisz esélyt sem ad az elítéltnak a szabadulásra, a társadalomba való visszailleszkedésre... Nem kétséges, hogy a súlyos, életellenes bünteteket kegyetlen módon elkövetett bűnözőknek rács mögött a helyük. Az viszont már vita tárgya, hogy mennyi ideig tartson az a büntetés, amelytől egyrészt elrettentés várható, másrészt arányossá teszi a bűnhődést... Számos ország példája bizonyította már, hogy a halálbüntetés léte vagy nem léte nem befolyásolja az élet elleni bűncselekmények számának alakulását. A prevenció szempontjából valószínűleg éppen ennyire közömbös az is, hogy van tényleges életfogytiglani büntetés egy országban vagy nincs. A büntetések időtartamán túl más tényezők sokkal meghatározóbbak, például a büntetés elkerülhetetlensége, amely az egyik leghatásosabb visszatartó erő.”

Tóth Mihály büntetőjogász, egyetemi tanár hangsúlyozta, hogy „miközben indokolt lenne a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés rendszerének megváltoztatása, ezzel párhuzamosan szükséges a feltételes szabadlábra bocsátás feltételeinek szigorítása.” Szerinte a halálbüntetés megszüntetése után több érv is szólt a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés mint a legszigorúbb büntetés mellett. Ilyen érv volt, hogy vannak olyan – rendszerint élet elleni cselekményeket elkövető, visszaeső – bűnözők, akik ismét emberöléseket követnek el, őket pedig nem lenne szabad a társadalomba visszaengedni. Az utóbbi években viszont nyilvánvalóvá vált, hogy ugyanazok az érvek, amelyek a halálbüntetéssel szemben felhozhatók – vagyis hogy sérti az emberi méltóságot és emberi jogi szempontból is aggályos –, megállnak egy olyan büntetéssel szemben is, ami nem ad tényleges esélyt a szabadulás reményére.

*Megjegyzendő ugyanakkor, hogy e szankció sem jelent mindig végleges szabadság-
elvonást, hiszen a köztársasági elnök kegyelmezési jogköre kiterjedhet ilyen esetekre is, ilyenre azonban a rendszerváltás óta még nem volt példa.*

Felmerül ugyanakkor a kérdés a vélemények ismeretében, hogy amennyiben ténylegesen alkotmányellenes lenne a rendelkezés, úgy a tíz év alatt valószínűleg az Alkotmánybíróság megvizsgálta volna.

Ehhez kapcsolódóan említendő meg az, hogy *elhangzott Bán Tamás nemzetközi jogász részéről: komoly esélye lenne annak, aki a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés miatt a strasbourgi bírósághoz fordulna. Az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés kiszabását nemzetközi dokumentumok nem tiltják ugyan, ám például az Európa Tanács Miniszterek Bizottsága leszögezte: minden elítéltnak biztosítani kell a jogot arra, hogy bizonyos idő eltelte után felülvizsgálják a feltételes szabadlábra bocsátás lehetőségét. Az ET egyik má-*

sik bizottsága pedig kimondta, hogy „valakit a szabadulás reménye nélkül bebörtönözni embertelen büntetés”.³⁵

Az emberi jogok és szabadságok védelméről szóló európai egyezmény *tételesen tiltja a kegyetlen vagy embertelen büntetések alkalmazását*, bár a strasbourgi bírósághoz eddig az életfogytig tartó szabadságvesztéssel kapcsolatban kifejezetten erre hivatkozással nem érkezett panasz. A szakértő azonban – az eddigi ítélkezési gyakorlat alapján – úgy véli, egy alaposan indokolt beadvány alapján valószínűleg elmarasztalnák Magyarországot. A tényleges életfogytig nem egyeztethető össze ugyanis az államnak az emberi jogi egyezményből eredő kötelezettségeivel.

A német és az olasz alkotmánybíróság már a hetvenes évek derekán elvetette ezt a büntetési nemet. Nem tartották ugyan az alkotmánnyal ellentétesnek, ha valakit életfogytig tartó büntetésre ítélnék, ám ilyen büntetés alkotmányosságának feltétele a szabadulás jogi – vagy legalább elméleti – lehetőségének biztosítása. Kérdéses, hogy a magyar Alkotmánybíróság miként vélekedne erről.

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés ügyében az Alkotmánybírósághoz két indítvány benyújtására került sor. 2004. március 4-én két budapesti ügyvéd, Juhász Zoltán Tamás és Kussinszky Péter fordult beadvánnyal³⁶ az Alkotmánybírósághoz, hogy semmisítsék meg a Btk. azon rendelkezését, amely lehetővé teszi a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés kiszabását. A beadvány a Btk. 47/A. § (1) bekezdésének második fordulatát támadja, amely lehetőséget biztosít a bíróságnak, hogy életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés kiszabása esetén kizárja a feltételes szabadlábra bocsátás lehetőségét. A két ügyvéd 2004. október 29-én kiegészítette indítványát, amely így az érintett Btk. rendelkezésen túl a Be. 355. § „illetőleg a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének kizárását” szövegrészének, valamint a Bv. tvr. 28/A. § (2) bekezdés c) pontjának „vagy a bíróság határozata folytán” szövegrészének, illetve a szabadságvesztés kezdő és utolsó napjának megállapításáról szóló 17/1997. (V. 9.) IM rendelet 7/C. § (2) bekezdésének felülvizsgálatára is kiterjedt.

³⁵ Bán Tamás: A tényleges életfogytiglani büntetés és a nemzetközi emberi jogi egyezmények. *Fundamentum* 1998. 4. 119-127. oldal.

³⁶ Kérelmükben kifejtettük, hogy álláspontjuk szerint a valóban életfogytig tartó szabadságvesztés az emberi méltósághoz és a személyes szabadsághoz való alapvető jogok lényeges tartalmának alkotmányellenes korlátozását jelenti, mert a korlátozás súlya az elérni kívánt célhoz képest (a társadalom védelme és a bűnmegelőzés) aránytalan. Megítélésük szerint ugyanis nincs alkotmányosan igazolható indoka annak, hogy egy büntetési forma ilyen radikális mértékben korlátozza az elítélt személyes szabadságát, hanem teljes mértékben, megváltoztathatatlanul megszünteti azt – érveltek a beadvány szerzői, hangsúlyozva, hogy meg kell húzni egy olyan határt, amelyet a szabadságvesztés nem léphet túl. Juhász Zoltán Tamás szerint az lenne a helyes, ha visszaállna az 1999. március 1-je előtti állapot, azaz ne lehessen kiszabni tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetést. Kussinszky Péter szerint nem olyan helyzetet akarnak előidézni, amely kizárja annak lehetőségét, hogy valaki akár élete végéig is rács mögött maradjon, hanem az a céljuk, hogy a büntett súlyától függő idő elteltével a bíróság megvizsgálhassa, teljesült-e a büntetés célja, vagy továbbra is maradjon az elítélt börtönben. – Sereg András: Elhúzódó kivégzés. *Vita a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésről.* *De Jure* 2007. 9. 35. oldal

2006. január 9-én az Alkotmánybíróság újabb indítványt kapott, amely ugyancsak a Be. 355. §-ának megsemmisítését kezdeményezte, ugyanakkor azonban az Alkotmánybíróság munkatársa 2009. február 10-én egy fórumon kijelentette, hogy az Alkotmánybíróság nem fog ebben a kérdésben döntenit, azt a törvényhozó kötelességének tekinti.

Az újabb tervezet továbbra sem iktatja ki a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés intézményét a Btk. rendszeréből, azonban a vita a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés létjogosultságáról, annak a Btk-ból történő kiiktatásáról, illetőleg fenntartásáról addig is folytatódik.

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésüket Magyarországon jelenleg tizenhatan töltik³⁷ az ország különböző büntetés-végrehajtási intézeteiben. Mindannyiukat emberölésért ítélték el, a tényleges életfogytiglan eltörlése számukra is esély lehetne a szabadulásra, mivel a feltételes szabadlábra helyezés megfontolása rájuk is vonatkozna, azonban figyelemmel a tervezett módosításokra, ennek megvalósulására előreláthatóan az elkövetkezendőkben nincs lehetőség.

Természetesen a büntetés-végrehajtás nemzetközi kontrollja is működik, mely ajánlásokat, megfontolandó és követendő elveket határoz meg hazánk számára. Az erőszakos és embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés megelőzéséről szóló Európai Egyezmény 7. cikkének végrehajtására a CPT³⁸ delegációja 2007. január 30-a és 2007. február 1-je között helyszíni látogatást tett Magyarországon. Ez volt a CPT 5. helyszíni látogatása hazánkban. A helyszíni látogatás fő célja a szegedi börtön speciális egységének, a hosszú távú büntetések letöltésére szolgáló HSR részleg helyzetének vizsgálata volt. A 2005-ös (március, április) magyarországi helyszíni látogatást követő jelentésben a CPT számos ajánlást és észrevételt tett az életfogytig tartó szabadságvesztést töltők számára nyitandó speciális részleg nyitásának tervére, vagyis azon elítéltek számára, akik életfogytig tartó szabadságvesztést töltenek és nem bocsáthatók szabadlábra, csak kegyelem útján, kivételes körülmények esetén. A Bizottság kiemelten hangsúlyozta, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélteknek a hosszú időtartamú szabadságvesztést töltőktől való elkülönítése nem látszik indokoltnak, melyre figyelemmel a magyar hatóságok felállították a HSR részleget.³⁹

³⁷ Magyarországon elsőként 1999-ben szabtak ki tényleges életfogytiglan tartó fegyházbüntetést.

³⁸ A „Kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről szóló Egyezmény” 1. Cikke alapján jött létre a kínzás vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzésére alakult Európai Bizottság, melyet rendszerint „Kínzás Elleni Bizottságnak”, vagy közismertebb nevén CPT-ként emlegetnek. A CPT munkásságának lényege a fogvatartottak védelmének megszilárdítása a kínzás, a kegyetlen és embertelen bánásmód ellen. Céljának elérése érdekében rendszeres látogatásokat szervez a büntetés-végrehajtási intézetekben, valamint egy konstans dialógust tart fenn a látogatási jelentései, valamint a vizsgált állam részéről érkezett válaszjelentések révén. A Bizottság a látogatások során megvizsgálja a szabadságuktól megfosztott személyekkel szemben tanúsított bánásmódot annak érdekében, hogy amennyiben ez szükséges, erősítse védelmüket a kínzással, az embertelen vagy megalázó büntetésekkel vagy bánásmóddal szemben.

³⁹ Jelentés a Magyar Kormány számára a CPT által 2007. január 30. és 2007. február 1. napja között tartott helyszíni vizsgálatról.

Ami a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéleteket illeti, a CPT-nek komoly fenntartásai vannak azzal a koncepcióval kapcsolatban, amely szerint az olyan fogvatartottakat, akiket egyszer elítéltek, egyszer és mindenkorra úgy tekintik, hogy veszélyt jelentenek a társadalomra nézve, és megfosztják a feltételes szabadságra bocsátás reményétől is. E vonatkozásban a Bizottság hivatkozik a Miniszteri Bizottság Európai Börtönszabályzatáról szóló, 2006. január 11-i, Rec (2006) 2. számú ajánlására és a feltételes szabadságra bocsátásról szóló 2003. szeptember 24-án elfogadott Rec (2003) 22. számú ajánlás 4. paragrafusára, amelyek egyértelműen jelzik, hogy a jogszabályoknak minden elítélt számára biztosítaniuk kell a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét, ideértve az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéleteket is. Az utóbbi ajánláshoz fűzött magyarázat hangsúlyozza azt, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottakat nem lehet megfosztani a feltételes szabadságra bocsátás engedélyezésének lehetőségétől. *Először is:* senki sem állíthatja azt, hogy minden életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt mindvégig veszélyes marad a társadalomra. *Másodsorban:* azok a fogva tartott személyek, akiknek nincs reményük a feltételes szabadságra bocsátásra, súlyos problémákat eredményeznek a parancsnokság számára az együttműködésre és a bomlasztó magatartás kezelésére való ösztönzés, az egyéni nevelési tervek készítése, az ítélet végrehajtási tervek összeállítása és a biztonság szempontjából.⁴⁰

A fentiek tükrében a CPT a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt társadalomra veszélyességének rendszeres felülvizsgálatának bevezetésére ösztönzi a magyar hatóságokat, a személyes kockázatelemzés alapján, annak megállapítása végett, hogy a büntetésük hátralévő részét képesek-e a társadalomban eltölteni, és milyen feltételek, illetve felügyeleti intézkedések mellett.

Renate Kicker, a CPT elnökhelyettese a Magyar Helsinki Bizottság által 2009. február 9–10-én szervezett konferencián kijelentette, hogy a 2007. januárban és februárban Magyarországon tett látogatás alkalmával súlyos problémával nem találkozott, azonban komoly szakmai és emberi jogi fenntartások fogalmazhatók meg a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés intézményével szemben, mely tekintetben előrelépés ezen a területen mindeddig nem történt. Ennek ellenére az Európában szinte egyedülálló szankciót az új büntetőkódex-tervezet továbbra is tartalmazza⁴¹.

⁴⁰ Jelentés a Magyar Kormány számára a CPT által 2007. január 30. és 2007. február 1. napja között tartott helyszíni vizsgálatról.

⁴¹ Európában jelenleg három ország alkalmazza ezt a büntetési formát, így Magyarország, Ausztria és Svájc, illetőleg a nemzetközi büntetőbíróság is ismeri a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetést, a népirtás és az emberiség elleni bűncselekmények elkövetése esetén szabhatja ki.

Összefoglaló gondolatok

Maga a CPT, illetőleg a nemzetközi dokumentumok által megfogalmazott ajánlások nem kötelező érvényűek, azok megfontolandók a jogalkotás során. Összegezve a gondolatokat, a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozását felül kell vizsgálnia a magyar jogalkotóknak, és meg kell kísérelnie egy alkotmányos jogállam elvárásainak megfelelő törvényi szabályozást kialakítani. Ugyanakkor ezzel szemben áll az, hogy a magyar társadalom és demokrácia még nem érett meg arra, hogy kövesse az európai tendenciát, s mindösszesen 15 évben határozza meg a legsúlyosabb büntetést, hiszen a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabására a legsúlyosabb, kiemelten kegyetlen bűnöket elkövetőkkel szemben kerül sor, esetükben pedig indokolt lehet a közösségből való kizárásuk, és a lehetőség elvetése, hogy visszatérjenek a szabad társadalomba, különös figyelemmel arra, hogy ezen elkövetők esetében a legkritikább esetben találkozni sikeres reszocializációs példával.

A kérdés eldöntése nem egyszerű, és a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés büntető törvénykönyvben történő további fenntartása, annak következményei további szakmai vitára adhatnak okot, különös figyelemmel az életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozásában megmutatkozó változtatásokra, módosításokra, a jogintézménnyel kapcsolatban megfogalmazódott véleményekre.

Solt Ágnes

Az életfogytig tartó szabadságvesztés empirikus vizsgálata

Az Országos Kriminológiai Intézet – a Legfőbb Ügyészség kezdeményezésére – 2007-ben indította el, és 2008-ban fejezte be az életfogytig tartó szabadságvesztés kutatását. A kutatásban részt vettek dr. Antal Szilvia és dr. Nagy László kollégáim is. Jelen tanulmányban a kutatási eredményeknek az általam megfogalmazott szeletét mutatom be röviden.

Az empirikus vizsgálat módszere az elítéltekkel végzett kérdőíves adatfelvétel volt. A kérdőív – amely 84 kérdést és néhány alkérdést tartalmazott – módot adott az interjúalany kérdező által minősített viselkedésének jellemzésére, valamint a beszélgetés eredményességének értékelésére is. A 231 életfogytig tartó szabadságvesztés büntetésre ítélt fogvatartott 65%-ával, 149 fővel, köztük 9 tényleges életfogytiglanra ítélttel sikerült kérdőívet felvennünk összesen 9 büntetés-végrehajtási intézetben.

1. Az elítéltek demográfiai adatai

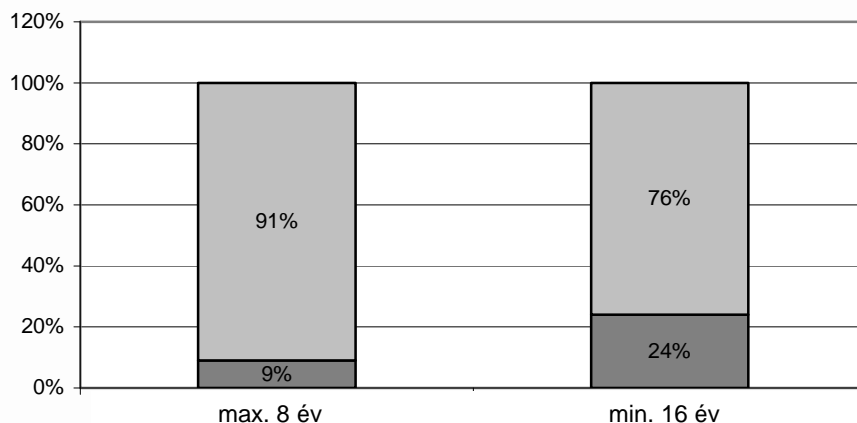
- *Életkor*
- *Iskolai végzettség*
- *Bekerülés előtti lakóhely*
- *Etnikai hovatartozás*
- *Életkor a bekerülés időpontjában*
- *Áldozat és elkövető közötti kapcsolat*

Az életfogytig szabadságvesztésre ítélték több mint fele 30 és 40 év közötti.

A legmagasabb iskolai végzettségük jellemzően a 8 osztály (34%), illetve a szakmunkásképző (csaknem 40%), de csaknem ötödük (18%) rendelkezik legalább érettségivel. Az iskolai végzettség a vizsgált populáció körében magasabb, mint a teljes fogvatartotti populáció esetében. Ennek magyarázata, hogy az életellenes bűncselekményt elkövetők kisebb része való a tipikusan bűnözői karriert befutott elítéltek köréből, jó részük az emberölést megelőzően nem követett el bűncselekményt, s nem deviáns előélet áll mögötte.

Majdnem egyharmaduk Budapesten élt, községből alig több mint egyötödük származik.

A roma származásúak aránya a börtönben eltöltött évek függvényében, önbevallás után

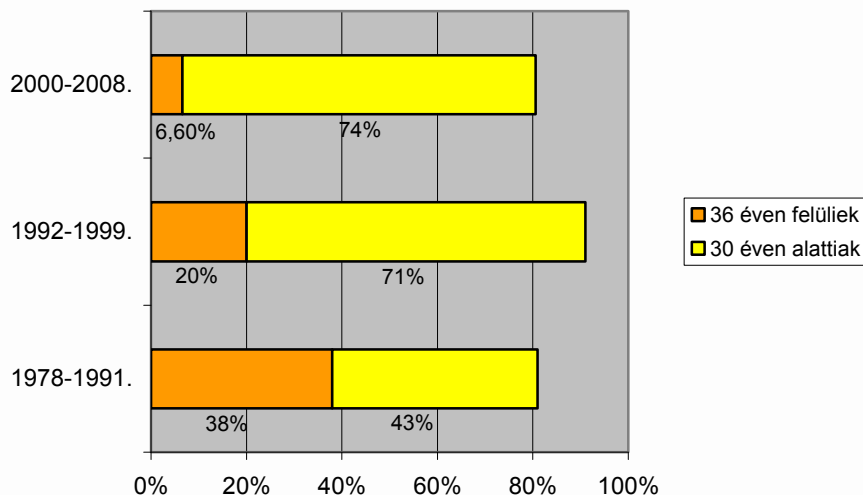
A teljes elítéltek kör 17%-a vallja magát cigány származásúnak, 73%-uk magyarnak.

Nagyon érdekes, hogy azok között az életfogytosok között, akik minimum 16 évet, de sok esetben több évtizedet töltöttek börtönben, az elítéltek csaknem egynegyede vallotta magát roma származásúnak, míg azoknak az elítélteknek, akik maximum 8 évet töltöttek el börtönben, mindössze 9%-uk mondta magáról ugyanezt. (1. sz. ábra) Úgy tűnik, hogy az emberölést elkövetők körében csökkent a roma származásúak aránya, de elképzelhető, hogy a börtönben uralkodó mentalitásnak és a sikeresen alkalmazott megküzdési stratégiáknak köszönhetően egyre inkább felvállalják az emberek roma származásukat.

Figyelemre méltó még, hogy a roma származású elítéltek az idősebb korban, a 36 év felett bekerültek között felülreprezentáltak (24%), míg a 30 év alattiak között alulreprezentáltak (11%). Bár a különbség szignifikáns és nagyon markáns, a jelenségre nem találtunk egyéb magyarázatot, minthogy a romák körében gyakoribb, hogy a deviáns, bűnözői karrier vége az emberölés (azaz hosszabb kriminális előélettel rendelkeznek).

Megvizsgáltuk az elítéltek bekerülési időpontjában jellemző életkort, vagyis hogy az ítélet kiszabásakor hány évesek voltak. Ebből látható, hogy az emberellenes bűncselekményt elkövetők életkor szerint hogyan változtak az 1970-es évek legvégétől napjainkig. (2. sz. ábra)

Bekerülési életkor változása 1978 - 2008.

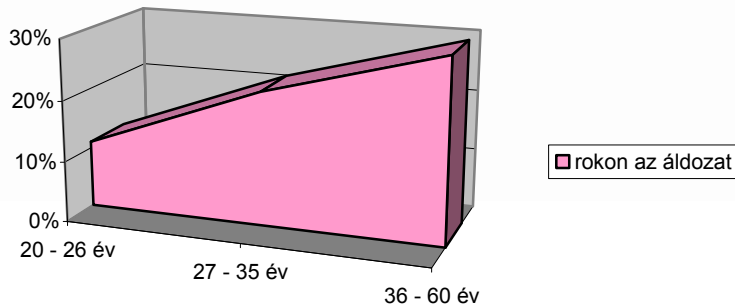
Érdekes életkori változás figyelhető meg, melynek háttérében összetett társadalmi folyamatok állnak. A vizsgált időszakot három időszávrá bontottam aszerint, hogy az elítéltek kb. azonos méretű csoportjait hasonlíthassam össze. Így az ábrán az 1978-1991-ig, az 1992-1999-ig és a 2000-2008-ig tartó időszakok közötti különbségeket láthatjuk. A rendszerváltás előtt és a '90-es évek legelejéig az akkor életellenes bűncselekményért elítéltek majdnem 40%-a 36 évesnél idősebb korú volt. A kilencvenes években ez az arány 20%-ra apadt, majd 2000-et követően 6,6%-ra csökkent a 36 év fölöttiek aránya az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetésüket töltők körében. Ennek a meghökkentő és lineáris folyamatnak a másik oldala a fiatalabb korú elkövetők arányának rohamos gyarapodása. Míg a rendszerváltás előtt a 30 év alattiak az elítéltek 43%-át tették ki, a '90-es években 71%-ra nőtt az arányuk, majd 2000. után 74%-ra emelkedett. Azaz az ítélet meghozatalának időpontjában – s nyilván a bűncselekmény elkövetésének pillanatában is – az életellenes bűncselekményt elkövetők egyre nagyobb arányban fiatalok, harminc év alattiak. A változás a rendszerváltás idejére tehető. Itt számolnunk kell a halálbüntetés eltörlésével (1990.), amely valószínűleg a megfigyelhető tendenciát részben okozhatja. A halálra ítélték a '90-es évek előtt minden bizonnyal főként nyereségvágyból, aljas indokkal elkövetett emberölésért kapták ítéletüket, s ha ennek a motivációnak nézünk utána a vizsgált populáció körében, azt láthatjuk, hogy a 30 év alatti, fiatalabb fogvatartottak jóval nagyobb arányban követtek el ilyen és hasonló indokból emberölést. Valószínű tehát, hogy a jelen statisztikából jó pár 30 év alatti elítélt hiányzik, akik halálbüntetést kaptak. Ez a tény azonban ön-

magában kevés ahhoz, hogy meg tudjuk magyarázni a fiatalabbak térnyerését az életellenes bűncselekmények elkövetésében. Minden bizonnyal a határok megnyílása, a hirtelen értékvesztés, anómia, a megváltozott társadalmi-gazdasági körülmények – és így a bűnözés szerkezetének átalakulása – azok a makro-hatások, amelyek elsősorban említendők a magyarázó tényezők sorában.

A korosztály megváltozása önmagán túlmutató változásokra utal: a motiváció, a bűntény elkövetéséhez vezető tényezők, az indítékok megváltozását is jelenti. Az adatokat vizsgálva kiderül, hogy a fiatalabb korban elkövetett emberölés sokkal gyakrabban történik nyereségvágyból, mint az idősebb korban elkövetett hasonló bűncselekmények esetében, s jellemző az is, hogy az elkövető más, vagyon elleni bűncselekményekért is tölti ítéletét.

3. sz. ábra

A bekerülési életkor és az áldozat-elkövető közötti kapcsolat viszonya

A 26 éves kor alattiak mindössze 11%-a esetében mondhatjuk, hogy az áldozata rokon. Ez az arány a 27-35 éves korcsoportban 22%-ra nő, 36 éves kor fölöttiek esetében pedig 30%-ra. (3. sz. ábra) Vagyis minél fiatalabb az elítélt a bekerülésekor, annál valószínűbb, hogy nem rokon vagy családtag sérelmére követte el az életellenes bűncselekményt.

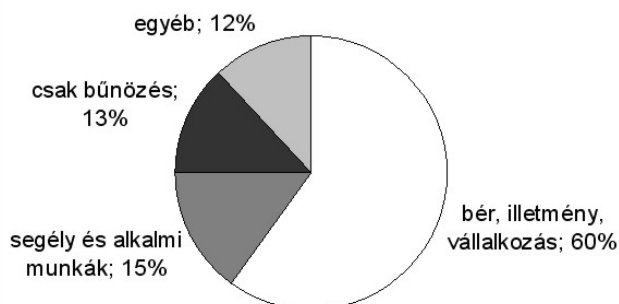
Hasonló tendencia rajzolódik ki akkor is, ha az áldozat és elkövető közötti rossz viszony arányát nézzük a korcsoportok között. Ennek magyarázata az életútban keresendő. Azok életpályáját, akik hozzátartozójukat, párjukat gyilkolták meg, alapvetően nem a jogellenes magatartás jellemzi, sokkal valószínűbb, hogy tettüket bódult állapotban követték el, illetve egy indulati elem (impulzus-kontroll zavar) játszott szerepet a bűncselekmény bekövetkeztében, amelynek semmi köze az előre megfontolt, vagy nyereségvágyból elkövetett emberölésekhez (amely a fiatalabb korban elkövetett emberölések esetében jóval gyakoribb). Ezek a családon belüli, vagy a rossz viszony miatti emberölési esetek jellemzően olyan mély elkeseredésből – és az elkeseredésig fajult helyzetekből – erednek, amelyek fiatalabbak esetében az életkoruknál és a családi állapotuknál fogva sem jellemzők.

2. Előélet

- Az elítélt bekerülés előtti jövedelemforrása
- Anyagi helyzete és annak megítélése
- Bekerülés előtti családi állapota és a kapott csomagok viszonya

4. sz. ábra

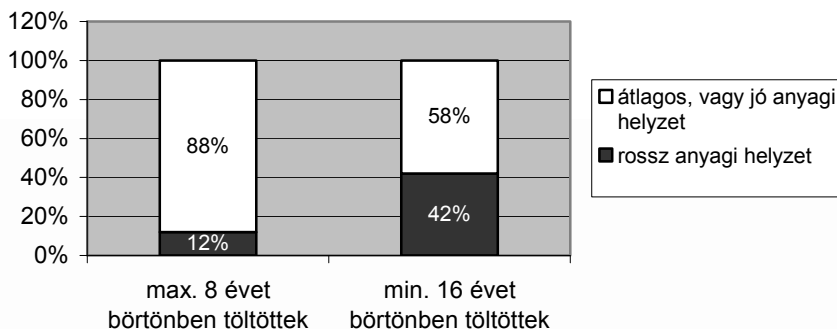
Bekerülése előtti fő jövedelemforrása

Az elítéltek saját bevallásuk szerint csaknem 60%-ának bekerülése előtt a fő jövedelemforrása bérből, illetményből származott, illetve vállalkozóként dolgoztak, kb. 15%-uk segélyekből és alkalmi munkákból élt, egynegyedük pedig –többek között– bevallottan a bűnözésből kereste a kenyerét. (4. sz. ábra) Összesében háromnegyed részük alapvetően nem bűnözésből, 13%-uk pedig jellemzően bűnözésből élt, azonban 60%-uk kapott ítéletet az emberölésen kívül más, vagyon elleni bűncselekményért is.

5. sz. ábra

A bekerülés előtti anyagi helyzet megítélésének változása a börtönévek alatt

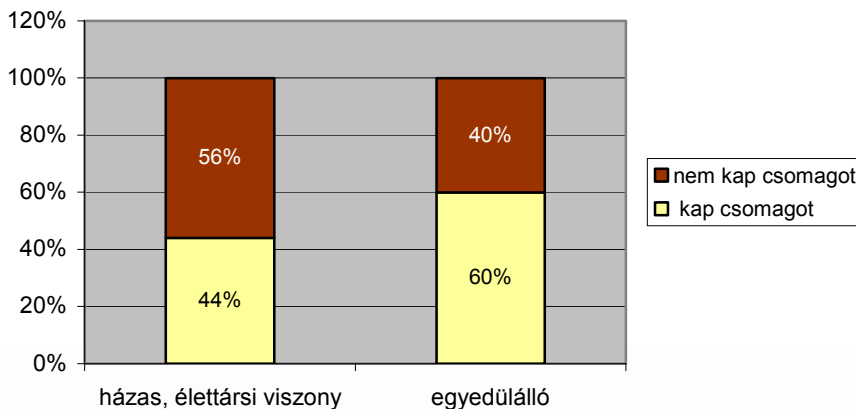
A megkérdezettek 15%-a ítélte meg saját bekerülése előtti anyagi helyzetét átlag alattinak, majdnem 40%-uk pedig átlag felettinek értékelte. Ha azt vizsgáljuk, hogy a bekerülés előtti anyagi helyzetét hogyan ítéli meg a fogvatartott, akkor azt láthatjuk, hogy a bent töltött évek hatására egyre többen ítélik rossznak saját anyagi helyzetüket, illetve egyre kevesebben tartják azt visszatekintve jónak. Míg az első nyolc éven belül az elítéltek mindössze 12%-a vallotta rossznak a bekerülése előtti anyagi helyzetét, addig a jóval hosszabb ideje bent tartózkodók 42%-a vélekedett így. (5. sz. ábra)

Kérdés, hogy az elítéltek egyre jobb módon élnek, vagy inkább a megítélésük, a mentalitásuk megváltozásának az eredményét látjuk. A rendszerváltás előtti és utáni társadalmi helyzetet összehasonlítva valóban találhatunk olyan tényezőket, amelyek legalább részben igazolhatják az anyagi helyzet változását. A rendszerváltás előtt az emberölést elkövetők motivációja egyrészt gyakrabban volt konfliktusos, mint azt követően, másrészt a határok megnyílásával, a drog- és fegyverkereskedelem felélénkülésével, valamint a szervezett bűnözés felbukkanásával valóban elképzelhető, hogy a vizsgált populáció alapvető anyagi helyzete javult.

Szeszes italt rendszeresen kevesebb, mint egyharmaduk fogyasztott bevalottan, amely arány valamivel magasabb, mint összességében a magyar lakosság körében.

6. sz. ábra

Az elítéltek bekerülés előtti családi állapota és a rendszeresen kapott csomagok kapcsolata

Érdekes, hogy azoknak az elítélteknek, akik bekerülésük előtt házasságban vagy élettársi viszonyban éltek, mindössze 44%-a kap rendszeresen csomagot; míg azoknak, akik egyedülállók voltak, 60%-a mondhatja el ugyanezt. (6. sz. ábra) Mindebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy egyrészt az élettársi

kapcsolatok egy része minden bizonnyal esetleges és komolytalan, másrészt a párkapcsolatokra, ezek erejére és tartósságára jóval kevésbé lehet számítani, mint a származási családra, elsősorban pedig a szülők kitartó kapcsolattartására és támogatására.

3. Bűncselekmények

- *Elkövetett bűncselekmények és összefüggések*
- *Lehetséges megelőzés és az elkövetés okai – elítéltek gondolatai*
- *Bűnelkövetések csökkenéséhez vezető körülmények – elítéltek gondolatai*

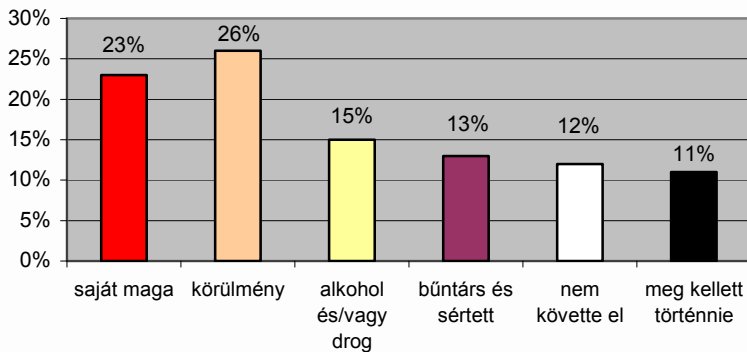
Az elítéltek elmondása szerint közel 40%-uk volt büntetve kizárólag emberölésért, s csaknem 60%-uk más vagyon és személy elleni bűncselekményért is büntetve volt, van: egyharmaduk lopásért is, egynegyedük rablásért is kapott ítéletet. Több mint egyharmaduk ült az emberölésen kívül egyéb erőszakos bűncselekményért is. Kb. egyharmaduk több ember ellen követett el gyilkosságot. A romák körében jóval gyakoribb, hogy az emberölésen kívül más bűncselekményekért is ítéletet kaptak (72%-uk), mint a nem romák esetében (58%-uk), s jellemzőbb az is, hogy az ítéletüket idősebb korukban kapják, mint a nem roma elítéltek. Vélhetően ezekben az esetekben a bűnözői karrier utolsó állomása az emberölés. Ezt a feltételezést alátámaszthatja az is, hogy a romák szignifikánsan nagyobb arányban követnek el ismeretlen személy ellen életellenes bűncselekményt, ami arra utal, hogy a motiváció valószínűleg nyeregségvágy volt.

Az elítéltek 60%-a a bűncselekményt megelőzően már ismerte a sértettet, 33%-ban a sértett ismerőse (munkatárs, szomszéd stb.) volt az elkövetőnek, az áldozatok 20%-a családtag, illetve élettárs volt, 7%-ban pedig barát.

A családtag vagy rokon sérelmére elkövetett emberölések mindössze 10%-át követték el roma származású elítéltek, míg azoknál a bűncselekményeknél, ahol az áldozat nem rokon volt, a roma származásúak aránya ennek majdnem duplája. Ez az eredmény arra utal, hogy a nem roma származásúak nagyobb arányban követnek el emberölést a családon belül. Ennek részben magyarázata lehet, hogy a nukleáris család, ahol apa, anya és gyermek él egy háztartásban, a magyar családokra jellemzőbb. Ha egy ilyen családban a családfő rátámad egy családtagjára, nincs potenciális visszatartó erő, ami megfékezhetné. Ellenben a roma családokra jellemző a nagycsalád, ahol több generáció is együtt él, többen vannak, s így a gyilkosság megelőzésére nagyobb az esély, hiszen az elkövető felett nagyobb a kontroll.

Ugyanekkora aránybeli eltérést tapasztalunk roma és nem roma származásúak között, ha aszerint vizsgáljuk az emberöléseket, hogy az áldozat és az elkövető között kifejezetten rossz viszony volt-e a gyilkosság bekövetkezése előtt. Az rajzolódik ki az adatok alapján, hogy a roma származású elkövetők a nem romáknál kisebb arányban ölték meg áldozatukat azért, mert korábban konfliktus állt fenn közöttük.

Hogyan lehetett volna megelőzni a bűncselekményt? Mi az oka annak, hogy megtörtént?

Abban a kérdésben, hogy vajon megelőzhető lett volna a bűncselekmény elkövetése, jellemzően a felelőség kérdése fogalmazódott meg. Vajon a körülményeket okolják-e az elkövetők, vagy elismerik saját felelőségüket?

Közel egynegyedük saját magát okolta azért, hogy megtörtént a bűncselekmény, saját gondolkodásmódjukat, viselkedésüket és életmódjukat említették, aminek köszönhető a büntett. Az elítéltek több mint egynegyede valamilyen körülményt (pl. rossz családi háttér, rossz társaság stb.) említett, amely végérvényesen rossz útra terelte őt magát. A kábítószer- és alkoholproblémákat mint a bűnelkövetés okát az elkövetők kb. 15%-a említette, a bűntársat, illetve a sértettet csaknem ugyanennyien (13%-uk) jelölte meg mint felelőst.

A büntett elkövetését nem ismerte el nagyjából szintén ugyanennyi elkövető, s ennél alig kevesebben állították (11%), hogy semmiképpen nem lehetett volna elkerülni a bűncselekmény bekövetkeztét. (7. sz. ábra)

Összességében azt mondhatjuk, hogy az elítéltek nagyobbik része inkább másra hárítja a felelőséget, amiért idáig jutott, minthogy magát tenné felelőssé.

4. Börtönben eltöltött évek

- *Elhelyezés és tevékenységek*
- *Hitélet*
- *Elítélt – nevelő kapcsolata*
- *Zárkatárs megítélésekor fontosnak tartott szempontok*

A mintában szereplő életfogytiglanosok egyharmada 15 évnél többet ült börtönben élete során, a megkérdezettek több mint egyharmada 6-10 éve ül folyamatosan. 35%-uknak több mint 20 éve van hátra ítélete szerint. Az életfogytiglan szabadságvesztésre ítélt kérdezettek kb. egyharmada egy- vagy kétszemélyes zárkában van elhelyezve, 43,5%-uk viszont minimum 7 fős zárkában lakik.

58%-uk dolgozott a lekérdezés idején, 57%-uk bentléte alatt vett már részt valamiféle képzésben vagy szakképzésben. A lekérdezéskor alig kevesebb, mint egynegyedük vett részt képzésben, s a továbbképzési lehetőségek száma messze elmarad az igényektől.

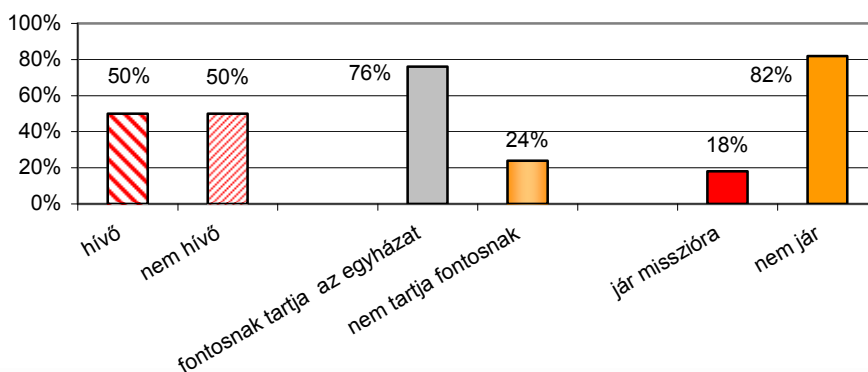
Nem meglepő, hogy csaknem kétharmaduknak volt valamilyen egészségügyi problémája fogvatartása ideje alatt, az egészségügyi problémák kb. 40%-a idővel súlyosbodott.

Majdnem egyötödük kísérelt meg legalább egyszer öngyilkosságot a fogvatartási ideje alatt, legnagyobb részben az ítéletük, illetve a kilátástalanság miatt. Több mint 40%-ban akasztással próbálkoztak, egyharmaduk falcolt¹, egyötödük pedig valamilyen gyógyszer-túladagolás módszerével próbálta megölni magát. Az öngyilkosság megkísérlése sokszor egészen apró – jellemzően a fegyőrrel, illetve a hatalommal bíró személlyel kapcsolatos – konfliktus miatt is megvalósulhat.

Az elítéltek több mint fele 4-es biztonsági csoportba van sorolva. Az elítéltek csaknem háromnegyede nem volt fenyítve az elmúlt évben, ugyanakkor több, mint háromnegyed részük részesült jutalomban ugyanezen időn belül. A teljes fogvatartotti körhöz képest az életfogytosok több dicséretet és kevesebb elmarasztalást kapnak, vagyis a rendszernek kevésbé problémás csoportját alkotják.

8. sz. ábra

Hitélet a börtönben

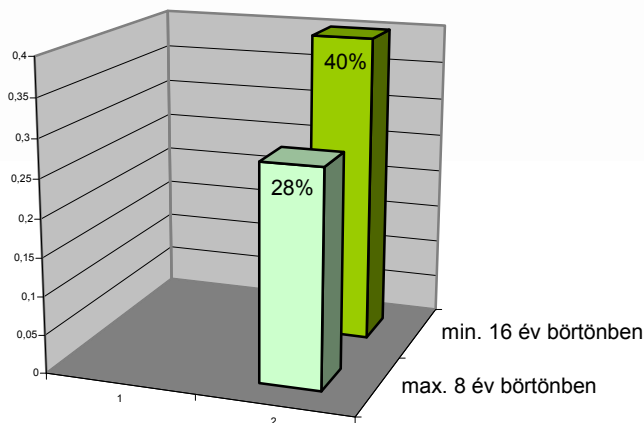
¹ Ereit vagy valamely testrészét éles eszközzel felvágja (börtönszleng). Az öngyilkossági kísérlet célja gyakran csak az, hogy elkövetője kórházba kerüljön, de közben ügyel rá, hogy ne-hogy halálos sérülést okozzon magának.

A megkérdezettek fele hívó embernek vallja magát, s közel háromnegyedük valamennyire fontosnak tartja az egyházak jelenlétét a börtönben, de misszióra kevesebb, mint egynegyedük jár. (8. sz. ábra) Többen tartják tehát fontosnak a hitet erősítő egyházak, szervezetek jelenlétét, mint ahányan aktívan igénybe veszik az efféle szolgáltatást. Ez azt jelenti, hogy még a nem hívó fogvatartottak is érzékelik a vallásosság, a hitélet pozitív hatását.

Kb. egyharmaduk válaszolta, hogy fordulna a büntetés-végrehajtáshoz, ha valamilyen problémája volna, több mint egyharmaduk viszont mindenképpen elutasította a segítségkérés lehetőségét is, vagy a zsványbecsület miatt, vagy azért, mert nem bízik a segítségben. A magukat labilisnak mondó fogvatartottak valamivel nagyobb arányban bíznak abban, hogy a felügyeletre számíthatnak, ha valami problémájuk akad, mint azok, akik kiegyensúlyozottnak mondják magukat.

9. sz. ábra

Az elítéltek a nevelővel való kapcsolata rossz

A vizsgálat szerint az elítéltek nevelővel való kapcsolata az évek, évtizedek múlásával romlik. Míg a tíz évnél rövidebb időt börtönben töltött elítéltek 28%-a vélekedett úgy, hogy inkább rossz a kapcsolata a nevelőjével, mint jó, addig a másfél évtizednél is több időt börtönben töltött elítéltek csaknem 40%-a mondta ugyanezt. (9. sz. ábra) A nevelőben tehát az évek alatt nagyrészt csatlódnak az elítéltek, csökken az abbéli hitük, hogy a nevelők segíteni tudnak ügyeik intézésében. Mindebben nagy valószínűséggel a fogvatartottak növekvő frusztrációja is szerepet játszik.

Az életfogytiglan szabadságvesztés büntetésre ítélték 42%-a úgy látja, hogy fogvatartott társaik nem tesznek különbséget ítéletük hossza miatt, 10%-uk vélekedik úgy, hogy fölnéznek rájuk emiatt, 10% pedig úgy, hogy lenézik őket. Akik úgy érzik, fölnéznek rájuk, azok büszkék arra, hogy ők ezt a börtönbüntetést

– amit egy kiképzésnek igyekeznek felfogni – kibírják, hogy képesek azt végigcsinálni. Azoknak, akik így látják, minden bizonnyal könnyebb elviselniük börtönbeli életet, mint társaiknak. Akik úgy gondolják, hogy lenézik őket, azok a bűncselekményük súlyosságát és az elrontott életükre való rámutatást érzékelik, vagyis jelenlegi sorsukkal alig képesek megbékülni. Számukra jóval elviselhetlenebb ez a közeg.

A zárkatárs megválasztásakor a következő fontos szempontok merültek fel:

- az elítéltek alig kevesebb mint háromnegyede szerint az, hogy ne legyen agresszív;
- 70%-uk szerint az, hogy legyen humora a leendő zárkatársnak;
- majdnem kétharmaduk szerint fontos a felügyelettel levő jó viszony;
- több mint egyharmaduk (36%-uk) szerint fontos, hogy mi a bűncselekménye az illetőnek;
- az életkor az elítéltek több mint egynegyed része szerint fontos szempont;
- mindössze egyötöd részük szerint számít, hogy milyen kinti kapcsolatai vannak a zárkatársnak;
- szintén egyötöd részük tartja fontosnak a zárkatárs származását.

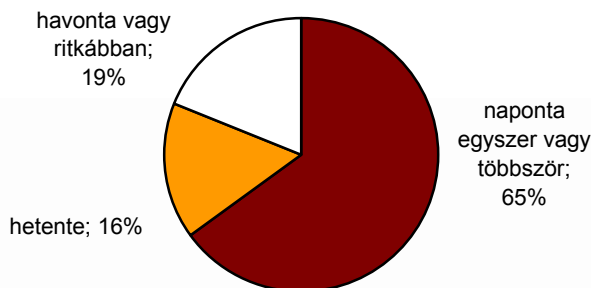
5. Kapcsolattartás

- *A kinti élet felidézésének gyakorisága*
- *A kapcsolattartás gyakorisága és intenzitása*
- *A csomagok küldésének és a látogatásnak a változása*

A börtönélethez való alkalmazkodás egyik mutatója lehet, hogy mennyit gondol a bekerülés előtti életére az elítélt. Ha sokat jár az eszében a korábbi élete, minden bizonnyal nehezebben viseli a benti lét megpróbáltatásait, nagyobb a kontraszt (relatív depriváció), több az átélt frusztráció.

10. sz. ábra

Mennyit gondol a bekerülés előtti életére?

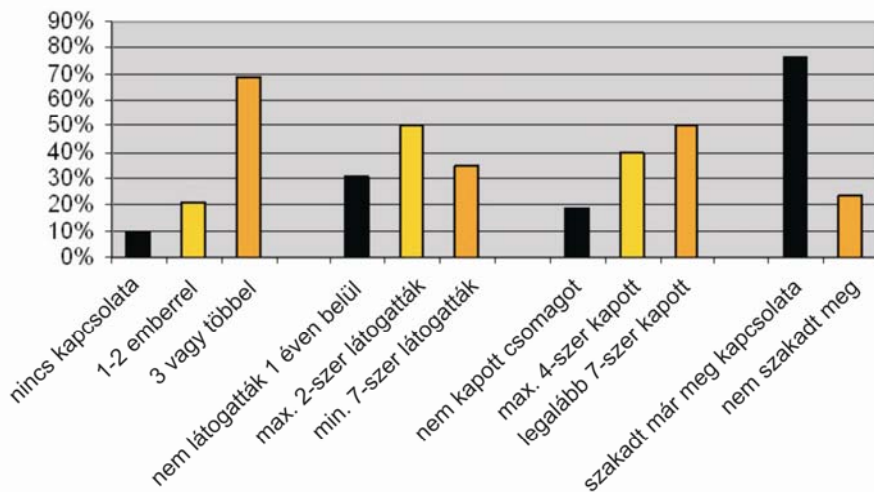
A megkérdezett elítélteknek jóval több mint fele vallotta, hogy naponta gondol a bekerülése előtti életére, s kevesebb, mint egyötödük mondta, hogy havonta maximum egyszer, vagy egyáltalán nem gondol a kinti életére. (10. sz. ábra)

Míg az első nyolc évüket börtönben töltő elítéltek 13%-a állította, hogy alig, vagy egyáltalán nem gondol a kinti életére, addig az évtizedeket bent töltöttek egyharmada mondta ugyanezt.

Érdekes, hogy azok az elítéltek, akik a családjukkal való kapcsolatukat rossznak, problémásnak ítélték, többet gondolnak a kinti életre, mint azok, akik azt mondták, hogy kifejezetten jó kapcsolatban voltak bekerülésüket megelőzően a közeli hozzátartozóikkal. Ennek az a lehetséges magyarázata, hogy a konfliktusos viszony, a megoldatlan problémák és nehézségek jobban és hosszabb távon foglalkoztatják az embereket, nehezebben tudnak megszabadulni az újra és újra előtörő gondolataiktól, mint egy konfliktusok nélküli, rendezett családi kapcsolat esetén.

11. sz. ábra

Kapcsolattartás

Az életfogytos elítéltek csaknem 10%-a nem tart semmilyen kapcsolatot a külvilággal, több mint egyötödük csak 1 vagy 2 emberrel ápolja a kapcsolatot, 60%-uk 3, vagy annál több emberrel élő kontaktusban van. Ezeknek a kapcsolatoknak azonban egy jó része képletes: két elküldött képeslapot takar évente, mégis sokat jelenthetnek az elítéltek. Közel egyharmaduk az elmúlt egy évben egyetlen látogatót sem fogadott, és a fogvatartottak felét egyszer vagy kétszer látogatták meg egy éven belül. Az elítéltek egyharmadát látogatták meg egy éven belül legalább 7 alkalommal. Közel egyharmaduk nem beszélt senki-

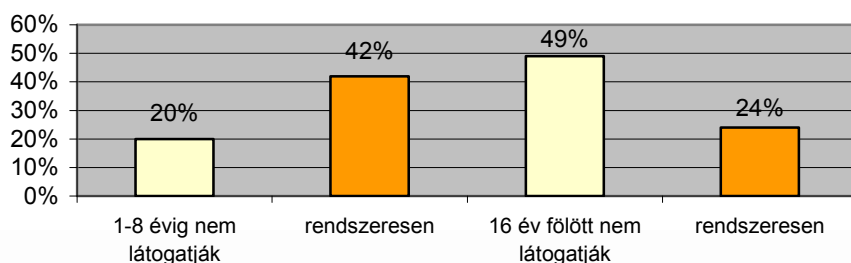
vel telefonon az elmúlt egy hónapban. Ehhez hozzátartozik, hogy a telefon nem az a kommunikációs eszköz, amely megfelelő volna a rendszeres kapcsolattartásra egy minimum 15 évet börtönben töltő ember és a kinti kapcsolatai számára. A telefonbeszélgetések ellen szól az is, hogy megdöbbenően költséges, rendkívül magas percdíjakkal jár.

Az elítéltek háromnegyed részének volt olyan kapcsolata, ami megszakadt. (11. sz. ábra) Jellemző, hogy az elszakadás oka a barátok, ismerősök és a távolabbi rokonok esetében a távolság és az idő múlása, amelyek hatására lemorzsolódnak az emberek, hiszen közülük sokakban felmerül: nincs értelme az ilyen szűk keretek között tartható kapcsolatnak. A kapcsolat a közvetlen családtagokkal viszont nem a távolság és eltelt idő hatására szakad meg, hanem veszekedésnek, összeveszésnek, válásnak köszönhetően, illetve haláleset következtében. A kapcsolatok megszakadásának okait vizsgálva azt látjuk, hogy jellegzetesen elkülönültek a tényleges életfogytiglan szabadságvesztésre ítélték, aki esetében a kapcsolatok a közvetlen családtagokkal is a vélelmezett értelmetlenség, hiábavalóság miatt szakadtak meg. Érdekes, hogy a nők esetében egy esetben sem szakadt meg kapcsolat a közeli családtagokkal, bár igaz, hogy az alacsony esetszám miatt messzemenő következtetéseket ebből nem vonhatunk le. Mindenesetre úgy tűnik, hogy a fogvatartott nők családtagjaikkal való kapcsolata szorosabb, mint a férfiaké.

Az érzelmileg labilis elítéltek körében gyakoribb, hogy nincs, vagy szinte nincs kapcsolattartásuk, mint azok körében, akik kiegyensúlyozottnak mondják magukat.

12. sz. ábra

A látogatások számának alakulása a börtönben töltött évek alatt

A rendszeres látogatások száma is folyamatosan apad az évek alatt, a látogatások teljes elmaradása pedig egyre nő az évek múlásával. Az első nyolc év alatt az elítéltek ötödét nem látogatják szinte egyáltalán, egy-két évtized után azonban a nem-látogatott fogvatartottak aránya csaknem 50%-ra nő, a rendszeres látogatások aránya pedig 42%-ról 24%-ra csökken. (12. sz. ábra)

A barátok elmaradnak, a párkapcsolatok megszakadnak, a szülők megöregszenek, és nem vállalják az utazást. Azokban az esetekben, ha az elítéltnak gyereke van és különös módon sikerült fenntartania egy jó kapcsolatot vele, akkor a legvalószínűbb, hogy hosszú évtizedek múlva is meg fogják látogatni. Ezzel párhuzamosan a bent töltött évek alatt egyre kevesebbet gondolnak az elítéltek a kinti életükre.

6. Mentalitás

- *Kielégítetlen szükségletek hiányának mértéke*
- *Énkép és szociabilitás változása a börtönévek alatt*
- *A mentálhigiénés állapot alakulása*
- *Énkép a bűncselekmény vonatkozásában*
- *Felelősség és hibáztatás*
- *Az elítéltek által vallott értékek és moralitás*

A börtön egy olyan zárt szocializációs közeg, amelyben a fogvatartottak a munkájukat végzik, alszanak, és a szabadidejüket töltik ugyanazon autoritás alatt, ugyanazon formális szabályok szerint, s a totális struktúra sajátos szocializációs hatást gyakorol rájuk. A fogvatartottak a bent töltött idő alatt egy tanulási folyamaton mennek keresztül, többé-kevésbé adaptálódnak a rendszerhez. A börtön intézményében a bentlakók meg vannak fosztva bizonyos értékektől, tevékenységektől. Sykes² öt különösen fontos deprivációt írt le, amelyek a börtönben jelentkeznek: a szabadságtól, az önállóságtól, a biztonságtól, a kényelemtől és a szexuális élet megélésétől való megfosztottságot. A deprivációk a fizikai nehézségeken kívül negatívan hatnak a fogvatartott önértékelésére, énképére. Ezeknek az értékeknek, szükségleteknek a hiánya nem azonos mértékben jelentkezik az elítéltek körében. Jelen kutatásban a következő eredményre jutottunk:

A szabadság hiányzik a legjobban: az elítéltek négyötödének, hiszen ez nem interpretáció kérdése, a szabadság jogától meg van fosztva minden bentlakó, így az nem utal gyengeségre, sem nem szégyenletes, ha valaki beismeri azt, hogy hiányzik neki a szabad élet.

Az önállóság a leggyakrabban a 2. vagy 3. helyen szerepel a fontossági sorrendben, az elítéltek háromnegyedének megítélése szerint. Hogy mit tesznek, és amit tesznek, mikor teszik meg, valamivel ugyan szubjektívebb kérdés, tágabban értelmezhetők a határai, mint a szabadságnak, de a börtön szabályok adottak, s azok betartása szükséges, így az önállóság hiánya is elfogadható, beismerhető az elítéltek számára.

² Sykes, G.: *Society of Captives. A Study of a Maximum Security Prison*. Princeton University Press, 1958.

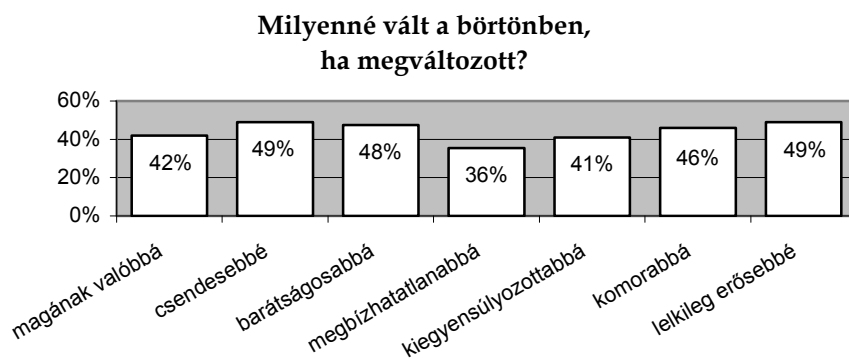
A 4. vagy 5. helyen szerepel a kényelem az elítéltek csaknem négyötöde szerint, vagyis a sorban nem foglal el előkelő helyet. A börtönbeli közvélekedés szerint ugyanis az ember megteremtheti magának a kényelmet, na persze csak akkor, ha elég rátermett és beleváló. A kényelem nagyfokú hiányának beismerése tehát csak az önkép csorbításával vallható be.

A szexuális élet az elítéltek harmada szerint nagyon fontos, harmada szerint alig-alig. A biztonság és a szexuális élet hiányának észlelése nagyon változó, szabályosan oszlik el, a második és az 5. hely között, nincs egységes megítélés. Az első helyen viszont jellemzően egyik sem szerepel. A biztonság kérdésében részben interpretációs egyenlenséget feltételezhetünk: eltérő a megítélése annak, hogy mit jelent a biztonság, illetve mit jelent az elítéltre nézve, ha azt mondja magáról, nincs biztonságban. A szexuális élet hiányának mértékében való eléréseket, a válaszok egyenlenségét valószínűleg szintén magában a fogalomértelmezés különbségében kell keresnünk. Az elítéltek körében mást jelent a szexuális élet, illetve annak hiánya, mint amit feltételezünk.

Megvizsgáltuk azt is, hogyan alakul a börtönben eltöltött évek arányában a megvont szükségletek hiányának mértéke.

A büntetés-végrehajtás zárt intézeteiben eltöltött évek alatt a fogvatartott egyén társas szokásai és személyisége is átalakul az önrendelkezési jogok megvonásával, illetve a börtönkörnyezet és a társas közeg hatására. Arra kerestük a választ, vajon a prizonizációval milyen viselkedési szokások, és hogyan alakulnak át.

13. sz. ábra

A börtönben eltöltött évek alatt a megkérdezettek nagy része (42%-a) magának valóbb, befelé fordulóbb, kevésbé társasági lett. Kiábrándultak az emberi kapcsolatokból, a bizalom megrendült másokban. A válaszadók csaknem fele csendesebbé, visszafogottabbá, 46%-uk komorabbá vált, nyilván a lelki és testi sérelmekre válaszul. Majdnem ugyanennyien váltak – szintén saját megítélésük szerint – barátságosabbá a bent töltött évek alatt. Ennek oka vélhetően az együttműködési hajlandóság kényszerű fejlődése, amely egyrészt az összefüggéskapcsolatos, másrészt a fogvatartotti szerepből fakad.

A megbízhatóság kérdése kapcsán megoszlottak a vélemények, az elítéltek valamivel több mint harmada vélekedett úgy, hogy megbízhatatlanabbá vált, de több, mint egynegyedük gondolta úgy, hogy megbízhatóbb lett. Nagyobb részük (40%-uk) kiegyensúlyozottabbá vált, s kisebb részük (kevesebb mint egyharmaduk) labilisabbá. Ezzel párhuzamosan csaknem felük úgy gondolta, lelkiileg megerősödött, míg egyharmaduk azt vallotta, lelkiileg gyengébbé vált. (13. sz. ábra) Azonban mielőtt messzemenő következtetéseket vonnánk le a börtön jótékony hatásairól, gondoljunk arra, hogy egy olyan erőkultusz a börtönhierarchia alapja, amelynek élesen ellentmond a fogvatartott olyan kijelentése önmagáról, amely arról árulkodik, hogy gyenge, vagy könnyen megsértendő volna.

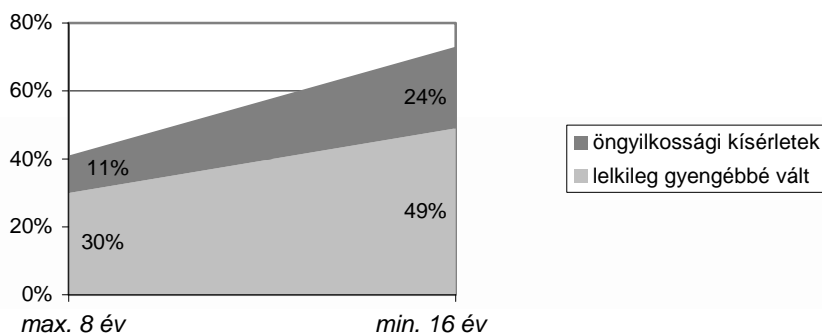
Ezek után nagyon érdekes megnézni azt, hogyan változik, alakul az önkép és a viselkedésről való gondolkodás a börtönben töltött hosszú évek hatására.

A fogvatartottak tehát - elmondásuk szerint - a labilitás-kiegyensúlyozottság dimenzióban inkább kiegyensúlyozottabbá válnak. Vajon mi annak az oka, hogy amíg a másfél évtizednél kevesebb időt börtönben töltöttek alig több mint fele vélekedik úgy, hogy kiegyensúlyozottabbá vált, s a fennmaradók labilisabbá váltak saját elmondásuk szerint, addig az évtizedeket börtönben eltöltött elítéltek 65%-a vált kiegyensúlyozottabbá. A magyarázat nem más, minthogy a kiegyensúlyozottság sokkal inkább valamiféle megfáradt beletörődést takar, apátiát és rezignáltságot, semmint harmóniát és nyugalmat. Az emberek a börtönkörülmények között elmagányosodnak, magukba zárkóznak, a külvilág felé az elvárásaik egyre apadnak, s mindennek következtében megtörtén és kiábrándultan egyfajta tompaságba, közönybe zuhannak.

A fogvatartottak mentálhigiénés állapota a körülmények hatására folyamatosan romlik. Kiábrándultságuk, reményvesztettségük vagy elkeseredésük az évtizedek folyamán egyre inkább előtérbe kerül.

14. sz. ábra

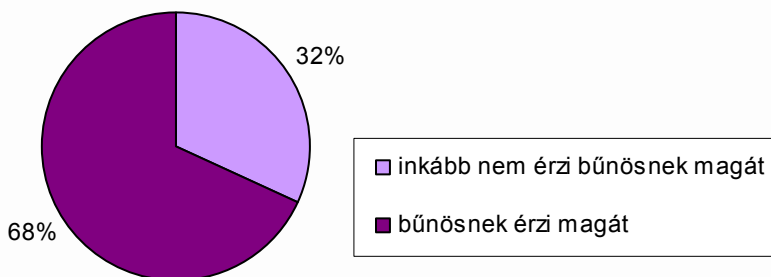
A mentálhigiénés állapot változása a börtönben eltöltött évek függvényében

Megerősítik mindezt azok a válaszok, amelyeket az elítéltek arra a kérdésre adtak, hogy börtönük alatt lelkileg megerősödtek-e, avagy legyengültek. A 10 évnél kevesebb időt börtönben töltött elítéltek 30%-a mondta, hogy meggyengült lelkileg, míg a másfél vagy több évtizede ült emberek majdnem fele ismerte be, hogy lelkileg meggyengült. (14. sz. ábra) Ha a bevallott öngyilkossági kísérletek alakulását nézzük a börtönben eltöltött évek függvényében, azt láthatjuk, hogy folyamatosan nő az öngyilkosságot megkísérlők aránya. Míg az első 8 évben az elítéltek alig több mint tizede kísérelt meg bevallottan öngyilkosságot elkövetni, addig a több évtizedet ült elítéltek csaknem negyedéről mondható el ugyanez. Az öngyilkosság elkövetésének valószínűsége összefügg a kapcsolattartással, illetve a rendszeres látogatásokkal. Azoknak, akik nem kíséreltek meg öngyilkosságot, csaknem a 40%-át, azoknak viszont, akik megkísérelték már, mindössze a negyedet látogatják rendszeresen. Jellemző tehát, hogy kevésbé rendszeresen látogatják azokat, akik öngyilkosságot kíséreltek meg.

Az életellenes bűncselekményt elkövetők körében azt feltételezhetnénk, hogy az elkövetők bűnössége önmaguk számára is megkérdőjelezhetetlen, azonban az önmagukat inkább ártatlannak vélők aránya ehhez képest igen magas. A fegyintézetbe kerülve olyan elítélttársakkal találkoznak, akik bűncselekménye és a kirótt büntetés mértéke összevethető az övékkel. Egy-más tettét és a kiszabott büntetést mérlegelve azonban sok aránytalansággal találkoznak, s az egymás közt folytatott interakciók során egyre inkább megbizonyosodnak arról, hogy ők túlságosan súlyos ítéletet kaptak, amit nem érdemelnek meg. A gondolati lánc vége önnönmaguk felmentése, hiszen bűnhődésükhöz képest maga a cselekmény – szerintük – nem is olyan súlyos. Hozzá kell tenni, hogy az életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték általában nem gondolják azt, hogy az emberölés megbocsátható bűn, sőt. Azonban az egyedi esetekben, a saját történetben mindig vannak felmentő tényezők és enyhítő körülmények. Saját bűnösségük el nem ismerése mögött gyakran csak annyi a kognitív tartalom, hogy a kapott büntetést olyan mértékben sérelmezik, hogy ezért nem vallják magukat bűnösnek. Az ítéletük pillanatától áldozatokká válnak, annak érzik magukat, s a börtönben töltött évek alatt ez az áldozati szerep erősödik fel az igazságszolgáltatással szemben.

Bűnösnek érzi-e magát?

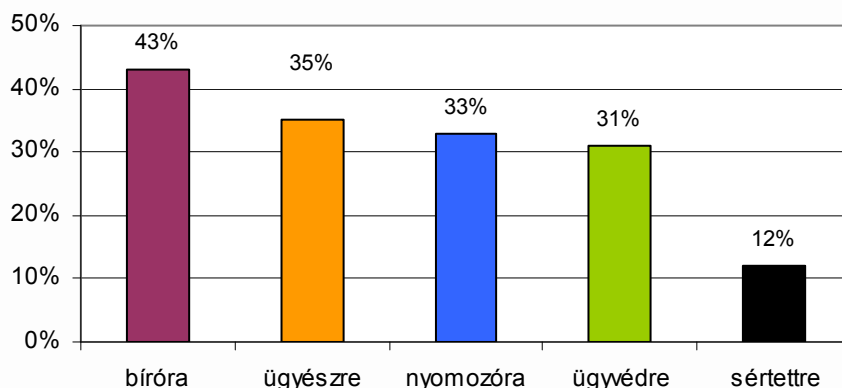
Az életfogytiglanos elítéltek egyharmad része egyáltalán nem érzi magát bűnösnek, több mint kétharmad részük viszont inkább, vagy teljes mértékben bűnösnek érzi magát. (15. sz. ábra) Az, hogy hibáztatnak-e más a bűncselekmény bekövetkeztéért, abban teljesen megoszlanak az álláspontok: az elkövetők fele gondolja úgy, hogy csak ő a felelős, másik fele viszont hibáztat más is a bűncselekmény megtörténtéért³.

Ennek oka egyrészt a bizonyítási eljárás, ahol érvek és ellenérvek kerülnek elő az elkövető mellett és ellen, s ahol mindig vannak bizonyos kérdéses, vitás pontok. A dolgok interpretálásának jelentősége itt nagyon megnő, s ezt a megközelítést sok esetben az elkövetők magukévá teszik.

Az elítéltek éppen ezért is nagyon nagy arányban neheztelnek az igazságszolgáltatás szereplőire. Az elítélt mit gondol arról, vajon önmagán kívül kinek köszönheti azt, hogy börtönbe került? Meglátásuk szerint elsősorban a döntéshozó a hibás: a bíró, hiszen helytelen, felszínes, felületes döntést hozott, nem mérlegelte kellőképpen a körülményeket stb. Másodsorban az ügyész az, aki kifejezetten rosszindulatú és önkényes. A nyomozó nem végzi jól a munkáját, az ügyvéd nem tesz semmit a védenca érdekében, csak anyagi haszonra kíván szert tenni.

³ Egy tényleges életfogytos férfi válasza: „ Mit nevezünk bűnnek? Ezt a kérdést önmagamnak számtalanszor felteszem. Ami nekem bűn, az másnak nem biztos, hogy az. A bűn-fogalmat nagyon igazságtalan kategóriának tartom, sok ember takarózhat vele. Bibliai értelemben bűnös vagyok. De azt a tettet bárki bármikor megtette volna a helyemben. Aki még nem ölt embert, ahhoz képest bűnös vagyok. De ez nem bűncselekmény volt, hanem tragédia.”

Kire neheztel, amiért börtönbe került?

Azért, mert börtönbe került, a megkérdezettek 43%-a a bírót okolja, több mint egyharmaduk az ügyészt, egyharmaduk a nyomozót, valamivel kevesebb mint harmaduk az ügyvédjét, és 12%-uk valamilyen mértékben hibáztatja a sértettet. (16. sz. ábra) Akik beismerik, hogy bekerülésük előtt alkoholproblémáik voltak, azok között nagyobb az aránya azoknak, akik bűnösnek érzik magukat, mint azok, akik nem fogyasztottak túlzott mennyiségű alkoholt saját megítélésük szerint.

A börtönévek alatt egyre inkább érzik úgy a fogvatartottak, hogy bűnösök, bár a változás viszonylag csekély, és még az évtizedeket börtönben töltött elítélteknek is kevesebb, mint a háromnegyede ismeri el teljes mértékben bűnösségét.

A legtöbben nem magukat okolják elsősorban azért, hogy így alakult az életük. Jellemzően úgy gondolják, sok más tényező, körülmény, személy vonható felelősségre azért, amiért így alakult a sorsuk.

A hosszú évek alatt jelentősen változik, hogy mennyire okolja magát az ember azért, amiért így alakult az élete. Az egy évtizednél kevesebbet ülők 83%-a gondolja úgy, hogy alapvetően mások tehetnek arról, hogy így alakult a sorsuk, addig azoknak, akik hosszabb időt börtönben töltöttek, csak kb. 70%-a vélekedik hasonlóan.

Ahhoz, hogy az ember a túléléshez erőt merítsen, mindenképpen szüksége van olyan értékre, amiben hisz, valami, amiért érdemes élni, valami, ami reményt ad. A kérdőívben 3 kérdés irányult arra, hogy megtudjuk, mi az, amiben hisznek, amit remélnek az elítéltek:

Legnagyobb részük szerint a legfőbb érték (1.) az életben a család és a szeretet, ezért érdemes élni. A válaszok nyomán is egyértelműen megállapítható, hogy a család, a szeretet és az emberi kapcsolatok hiánya az egyik legerősebb büntető eleme a fegyházaknak. Azonban a boldogságukhoz (2.) leginkább a szabadságra van szükségük, csak jóval kevésbé a családra. Ahhoz pedig, hogy elégedettek (3.) legyenek, leginkább a szabadulásuk körül kellene rendezni a dolgokat, illetve a börtönön belül.

Az, hogy egy személy életellenes bűncselekményt követett el, természetesen nem jelenti azt, hogy nincsen valamiféle morális gát és erkölcsi szabály, amelyet követni szándékozik, és elismer. Arra a kérdésre, hogy mi az, amit soha semmilyen körülmények között nem tennének meg, legnagyobb részben azt a cselekményt említették paradox módon, amelyet már elkövettek. Az emberölés egyes típusai különösen hangsúlyosak voltak. Ezek azok a bűncselekmények, amelyek miatt egymást is elítélik, és keményen büntetik.

A legjellemzőbben elítélt tett a gyermekkorú ellen elkövetett erőszak, de ilyen a nők és az idősek ellen elkövetett erőszak is. A borzalmas tetteket említve a válaszadók a környezetükben időnként előforduló eseteket említették, amelyekhez képest saját tetteik szinte bagatellnek számít. A válasz tehát leginkább arra utal, hogy a környezetükben melyek a legsúlyosabbnak számító bűncselekmények. Így elválnak egymástól az életfogytos és a tényleges életfogytos közeg. A tényleges életfogytig elítélt fogvatartottak említették az emberkínzást, mint olyan cselekményt, amelyet soha nem követnének el, s az ő körükben vannak olyan elítéltek, akik nagyon durván kínozták áldozataikat. Ez csak erre a körre jellemző. Érdekes viszont a kérdés vonatkozásában, hogy mennyire elválnak a börtönbeli és a kint elkövetett bűncselekmény megítélése. Az ugyanis, hogy az életfogytiglanra ítélték között volna emberkínzásért elítélt fogvatartott, nem jellemző. Az viszont annál inkább jelen van, ahogyan egymást folyamatosan sanyargatják, kínozzák. Mégis, valami miatt ez nem sorolandó megítélésük szerint az emberkínzáshoz. Egészen mást jelent számukra, valószínűleg pusztán azért, mert hogy valami mennyire számít szörnyű tetteknek, azt legnagyobb részben az áldozat ártatlansága befolyásolja. Ha az áldozat valamennyire is hibáztatható, akkor a megkínzása nem értékelődik elborzasztónak.

Az elítéltek legjellemzőbb válaszaiból tehát az derül ki, hogy csaknem felük soha nem lenne képes embert ölni, s kb. egynegyed részük említi kifejezetten, hogy gyermekek, illetve nők sérelmére nem követne el soha semmiféle erőszakos bűntettet. 10%-uk nyilatkozta, hogy nem lennének képesek egyáltalán semmilyen bűncselekményt elkövetni többet. Mindössze 2%-uk mondja azt, hogy nincs olyan szörnyű tett, amelyet ne lennének képesek megtenni.

A kérdőív kérdéseinek egy része a büntetésekre irányult, illetve arra, egyetértenek-e azzal, hogy szükséges a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés büntetése. A válaszadáskor jellemző, hogy az adott elítélt a többi fogvatartottól, elkövetőtől és a nekik kiszabandó büntetéséről beszél, de önmagát kívül helyezi ezen a körön.

Az elítéltek egyötöde gondolja, hogy szükség van a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre. Nagyrésztük azzal magyarázza ezt, hogy igenis vannak olyanok, akiket a társadalomból ki kell rekeszteni. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés büntetésüket töltők között is hasonló arányban fogalmazódott meg ez az álláspont, viszont a nők egyike sem gondolja ezt⁴.

Összegzés

Az életellenes bűncselekményt elkövetők kisebb része a tipikusan bűnözői karriert befutott elítéltek köréből való, jó részük az emberölést megelőzően nem követett el bűncselekményt, s nem deviáns pályafutás áll mögötte.

Az ítélet meghozatalának időpontjában – s nyilván a bűncselekmény elkövetésének pillanatában szintén – az életellenes bűncselekményt elkövetők egyre nagyobb arányban fiatalok, harminc év alattiak. A fiatalabb korban elkövetett emberölés sokkal gyakrabban történik nyereségvágyból, s jellemző az is, hogy az elkövető más, vagyon elleni bűncselekményekért is tölti ítéletét.

Egyértelműen megcáfolható az a feltételezés, miszerint a roma származásúak impulzivitása, érzelmi alulkontrolláltsága miatt elkövetett emberölések gyakoribbak volnának, mint a magyarok körében hasonló okból elkövetettek.

A hosszú ítéletesek esetében leginkább a szülő a biztos pont, akire évtizedeken keresztül számíthat az elítélt. Először a távolabbi rokonok és barátok, majd a testvérek, a házas- vagy élettárs az, akivel megszakad a kapcsolat az évek során.

A fogvatartottak mentálhigiénés állapota a körülmények hatására folyamatosan romlik. Kiábrándultságuk, reményvesztettségük vagy elkeseredésük az évtizedek folyamán egyre inkább előtérbe kerül.

Az elítéltek egyharmad része inkább nem gondolja magát bűnösnek. Saját bűnösségük el nem ismerése mögött gyakran csak annyi a kognitív tartalom, hogy a kapott büntetést olyan mértékben sérelmezik, hogy ezért nem vallják magukat bűnösnek. Az ítéletük pillanatától áldozatokká válnak, annak érzik magukat, s a börtönben töltött évek alatt ez az áldozati szerep erősödik fel az igazságszolgáltatással szemben.

⁴ Egy tényleges életfogytos férfi válasza: „Ha valaki 20 év alatt nem tanulja meg, hogy soha többé, akkor TÉSZ. A halálbüntetés nem büntetés. Sokkal egyszerűbb lenne. Ez itt örült harc megbirkózni minden nap azzal, hogy itt van az ember, örök probléma. Családjának, magának, mindenkinek.”

Más: „Az embert minden reménytől megfosztják. Megalázó.”

Más: „Kijelöltek a számomra egy utat, de nincs cél. Megyek, de hová? Ezzel az ítélettel nem tudok mit kezdeni. Senki sem. Humánusabb lenne a halálbüntetés. Itt megöregszünk, majd meghalunk.”

Más: „Értelmetlen, hogy az embert az élete végéig az államnak kell eltartania. Jobban ki kellett volna vizsgálni az ügyeket, és utána 15-20 évet adni. És a vége előtt megvizsgálni az embert, bolond lett-e. Olyan ítéletet kellene adni, amit az ember le tud ülni. És foglalkoztatni kellene őket meg tanítani, hogy fejlődjenek.”

A korábbi hazai és külföldi – a hosszú időtartamú szabadságvesztésre ítéltet vizsgáló – kutatási eredményekkel összehasonlítva az alábbi eredmények egyeznek meg:

Az elítéltek az évek folyamán introvertáltabbakká, bizalmatlanabbakká válnak. Az önértékelésük alacsonyabbá vált. A szociális aktivitásuk csökken, s egyre inkább jellemző az, hogy mindennapi tevékenységeiket rutinszerűen végzik. Külső kapcsolataik folyamatosan szegényednek el, és szűnnek meg, s ez okozza a legnagyobb nehézséget és a legtöbb kínt számukra. Pozitív hatása a hosszú börtönéveknek, hogy a viselkedés kontrollja nő, s ez hozzájárul az elítéltek alkalmazkodásához, visszaszorulnak az impulzív, meggondolatlan és agresszív tettek körükben.

Matovics Csaba

A Szegedi Fegyház és Börtön hosszúidős speciális rezsimű (HSR) körletének működési tapasztalatai

Az Alkotmánybíróság 144/2008. (XI. 26.) AB határozatában kimondta: „az emberi méltósághoz való jogból következik, hogy az elítélteknek lehetőséget kell biztosítani a rehabilitációra, arra, hogy jogsértés nélkül helytálljanak egy szabad társadalom feltételei között. A reszocializáció pedig megköveteli, hogy az arra objektív szempontok alapján érdemesült elkövető számára egy későbbi, büntetéstől mentes életvitel feltételeit a jog megteremtse. Ez nem csupán a terhelt érdeke, hanem a társadalomé is.” (III. 2. 1. pont)

Magyarországon az életfogytig tartó szabadságvesztés a legsúlyosabb büntetési nem. Eredetileg e büntetési forma elsődleges funkciója az volt, hogy átmenetet képezzen a határozott tartamú szabadságvesztés és a halálbüntetés között.

Értelemszerűen a 23/1990-es alkotmánybírósági határozat meghozatalát követően a halálbüntetés megszűnésével az életfogytig tartó szabadságvesztés funkciója is módosult, kiszabható minden olyan bűncselekménynél, amely súlyosabb annál, semmint hogy határozott tartamú szabadságvesztéssel lenne szankcionálható. Ezekbe beletartoznak azok a különösen súlyos bűncselekmények is, amelyek elkövetése korábban halálbüntetést vonhatott maga után.

A kevés európai példával rendelkező extrém hosszútartamú életfogytig tartó büntetések kiszabására a 1999. március 1-én hatályba lépett 1998. évi LXXXVII. tv. 5-6. § szakaszával módosított 1978. évi IV. tv. ad lehetőséget. A törvénymódosítás a korábban kiszabható 15-25 év helyett 20-30 év, a 20 és 30 év helyett a legalább 30 év kiszabását tette lehetővé.

A jogszabályi rendelkezés hatályba lépését követően az életfogytig tartó szabadságvesztésből történő feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontja kitolódott, az átlag ítéleti idő növekedett. 1996. szeptember 1-én a büntetés-végrehajtási intézetekben összesen 189 fő elítélt töltötte életfogytig tartó szabadságvesztését, a feltételes szabadságra bocsáthatóságuk legkorábbi időpontjának átlaga 19,22 év volt. Országos parancsnoki intézkedés alapján elhelyezésük a Szegedi Fegyház és Börtönben történt, közülük néhány fő volt biztonsági, egészségügyi szempontok miatt más intézetben elhelyezve. 2008-ban a büntetés-végrehajtási intézetekben összesen 231 fő életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt töltötte büntetését.

Napjainkban (2009. június 1-én) a Szegedi Fegyház és Börtönben fogva tartott életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéltknél (146 fő), az átlagos ítéleti

idő 24,82 év. Az összehasonlításban azon elítéltek, akiket a bíróság kizárt az életfogytig tartó szabadságvesztésből történő feltételes szabadságra bocsátásból (a továbbiakban: ténylegesen életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték) nem szerepelnek.

A 15 év alatti felülvizsgálati idővel rendelkező szabadságvesztésre ítélték feltételes szabadság megszüntetése folytán töltenek életfogytig tartó szabadságvesztést.

A Szegedi Fegyház és Börtönben jelenleg az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték közül 72 fő esetében a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontja legalább 30 év elteltével esedékes, többségük 57 és 64 év közötti életkorban fog szabadulni, ugyanezen elítéltek 10%-ánál az aktuális szabaduláskori életkor meghaladja a magyar férfilakosság átlagéletkorát.

A jogszabályi rendelkezés bevezetése óta 2000-ben 1 fő, 2001-ben 1 fő, 2003-ban 3 fő, 2004-ben 3 fő, 2005-ben 1 fő, 2006-ban 2 fő, 2007-ben 2 fő, 2008-ban 1 fő, 2009-ben 2 fő esetében alkalmazta az illetékes bíróság a legsúlyosabb büntetési nemet, a ténylegesen életfogytig tartó szabadságvesztést. A 16 elítéltből 2 fő a végrehajtás során öngyilkosság következtében elhalálozott, 14 fő tölti szabadságvesztését a kijelölt büntetés-végrehajtási intézetekben. A Szegedi Fegyház és Börtönben jelenleg 12 fő ténylegesen életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt tölti szabadságvesztés-büntetését.

A jogszabály hatálybalépésekor készített prognózis szerint a ténylegesen életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt személyek életkora 25 és 30 év között lesz a bűncselekmény elkövetésének időpontjában, 2004 év végéig elítélt 8 fő átlagos életkora 41 év volt.¹

A 2009. június 1-ig tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt 16 fő átlagéletkora a büntetés-végrehajtási intézetbe történő befogadáskor 36 év volt, az utóbbi időszakban ez a szám csökkenő tendenciát mutat.

A körletész kialakításának koncepciója

A szó szerint értendő életfogytiglani szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának pénzügyi és technikai problémái mellett megfogalmazódik egy különösen nehéz kérdés, nevezetesen: mik a büntetési forma pszichés hatásai a fogvatartottakra és a büntetés-végrehajtás személyi állományra nézve.

A nemzetközi kutatások az állandósult bizonytalanság pszichésen romboló hatásait emelik ki. Az "életfogytosok" a sorsukról döntést hozó hatalmat elidegenedettnek érzékelik, és noha tudatában vannak a rájuk irányuló kontrollnak, az aktuális viselkedéssel szembeni elvárásokat zavartan érzékelik és értelmezik, ami elsődleges hatásként szorongást és agresszivitást eredményez.

¹ Csóti András: A magyar börtönügy új kihívása: a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés. *Börtönügyi Szemle* 2005. 2. 25-28.

Részben ezek következtében a személyes időstruktúra felborul, ami óhatatlanul további funkciók sérülésével jár együtt. Nagyon nagy gondot jelent az élet és az idő monotóniája, ami a halálig tartó szabadságvesztés-büntetés esetében kiküszöbölhetetlen.

Mindezekből következik, hogy egy halálig tartó életfogytiglani szabadságvesztést végrehajtó bv. intézetben nagy a valószínűsége annak, hogy a pszichés funkcióiban sérült, semmit sem veszíthető elítéltek) rendkívüli eseményeket kövessenek) el. Éppen ezért az ilyen büntetések végrehajtása sajátos feltételrendszer megvalósítását igényli.²

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés végrehajtására a hosszútartamú szabadságvesztés végrehajtásában tapasztalattal rendelkező Szegedi Fegyház és Börtön került kijelölésre. 2003-ban az elhelyezett elítéltek közül 8 fő rendelkezett 30 év feletti ítélettel, további 3 fő esetében jogerősen, 3 fő esetében nem jogerősen az életfogytig tartó szabadságvesztésből történő feltételes szabadságra bocsátás lehetősége kizárásra került.

2003 végétől előkészítő bizottsági munka zajlott az intézetben a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték körletének kialakítására, mely munkában a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság szakemberei is részt vettek.

A bizottsági munka során elképzelésként felvetődött – a megfelelő végrehajtás és elhelyezés céljából – a kor biztonsági követelményeit biztosító új intézet, illetve önálló épület kialakítása, valamint meglévő különálló épület, illetve épületrész átalakítása.

A felvetett elképzelések alapján – a bv. szervezet költségvetési kereteinek figyelembe vételével – végül a 2004. október 19-20-án megtartott bizottsági ülésen született döntés-előkészítő javaslat: az ideiglenes TЭСZ-körlet a Szegedi Fegyház és Börtön Csillag körlet III. emelet 2. utcájában kerüljön kialakításra. A kivitelezés 2005. január 17-én kezdődött meg, a körletrész elnevezése az ott elhelyezendő elítéltek körére tekintettel Hosszúidős Speciális Rezsimú körletre változott.

A HSR-körlet

A körletrész úgy lett kialakítva, hogy az épület többi részétől – a függőfolyosó összefüggő padlóval alakításával, a folyosót lezáró lemezborítású rácsozat beépítésével – „elkülönüljön”. Az elítéltek elhelyezésére a körleten 8 lakóegység zárka és 2 krízis zárka került kialakításra.

A lakóegységes zárka építészeti térkialakítása rendhagyónak tekinthető abból a szempontból, hogy két kis alapterületű (7,81 m²) lakózárkából került

² Garami Lajos: Élő halottak? A tényleges életfogytiglani szabadságvesztés végrehajtásának problémái. Börtönügyi Szemle 1999. 2. 56-63.

kialakításra. A lakóegységet a garzon jellegű, otthonoszerű funkcionalitások jellemzik. A lakóegység nappali (dolgozó) és éjszakai (háló) zárkából áll. Az elítéltek belső életterületet ily módon feloszthatják, életformájuknak, ízlésüknek, szükségleteiknek megfelelő környezetet teremthetnek. Az éjszakai zárka kialakításával az elítélt önálló, személyes intim szférájának területe is megnő.

A lakóegységes zárkák a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtási szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 3. számú mellékletében meghatározott berendezési tárgyakkal lettek felszerelve, melyek mind egyike rögzített. Többletként jelentkezik a könyvespolc, valamint az olvasólámpa. A nappali egységben a biztonsági szempontok figyelembe vételével térelválasztó rács került beszerelésre.

nappali helyiség

éjszakai helyiség

A körletrészen található továbbá egy felügyelői és egy nevelői iroda, motorozó helyiség, fürdő, illetve egy többfunkciós foglalkoztató helyiség. A körletrész feletti tetőtérben került kialakításra a körletrészhez tartozó sétaudvar.

A körletrész átadására 2005. október 28-án került sor. Az elítéltek elhelyezése a körletrészen 2005. november 7-én kezdődött meg. 2008-ban zárkaajtók és a zárkaablakok ki lettek cserélve.

Működtetés

„Eddig a HSR rezsím, mint börtön a börtönben rendszer működtetésére kész módszertani modell nem állt rendelkezésre. Ezért több, részelemeiben már kipróbált, garanciálisan működtethető modulból került összeállításra egy nevelés-, kezelés-, ellátás-, gondozáscentrikus, problémakezelő, -megoldó reper-

toár, melynek egyik alapszempontja a fogva tartás biztonságának az érvényesítése. A végrehajtás módszertanának összeállításakor a módszerrepertoár biztosítása érdekében felhasználásra kerültek az életfogytig tartó – és hosszútartamú szabadságvesztéshez kapcsolódó felnőttnevelési és kezelési tapasztalatok, a helyi speciális rezsimék és csoportok, valamint a nehezen kezelhető, veszélyes elítéltek körében, továbbá a MATRA programban és a külföldi bv. intézetekben megszerzett ismeretanyagok...

Börtönfilozófiai szempontból a pragmatikusan működő lakóbörtön rendszer egyik külön kategóriát képező elemként, „otthon börtönként” tekint rá [a HSR-körletre]. Az „otthon börtön” kialakításakor alapvető törekvés volt, hogy a klasszikus börtönfunkcióknak az intézet lehetőségei szerint elsősorban a körleten belül ta-

láljon helyet, személyre lebontott módon és – tartalmakkal, a büntetés-végrehajtási alapelveknek megfelelően. A körletnek kettős küldetése van. Az első: a büntetés-végrehajtás keretei között a tartalmas élet feltételeinek lehetőség szerinti biztosítása a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték részére. A második: a bv. szerv biztonságos működését, a fogva tartás biztonságát sértő cselekmények, rendkívüli események bekövetkezésének megelőzése.”³

A személyre szabott kezelési rendszernek a működés kezdetén fontos eleme volt, hogy a kezelőszemélyzet – beleértve a körletfelügyelőket is – hetente megtartott team-értekezleten értékelte a fogvatartottak magatartását, annak változásait, mely alapján javaslatot tett az elhelyezett fogvatartottak kezelésére, a velük szemben alkalmazott mozgáskorlátozó intézkedésekre, az esetleges körletrésről történő kihelyezésre. Ez a gyakorlat megfelelt az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága Rec (2003) 23. sz. ajánlásának 39. pontjában foglaltaknak. A team-értekezletek megtartására jelenleg a túlszolgálatok csökkentése miatt havonta kerül sor, illetve a kezelőszemélyzet tagjai havi egy alkalommal vesznek részt rekreáción.

Biztonsági kockázatértékelés alapján az elhelyezett 11 fő elítéltből a körletrészen belül 3 fő, a körletrész elhagyásakor, az intézeten belül 8 fő esetében alkalmazunk mozgáskorlátozó eszközt kísérésük során. A kezelésre vonatkozó szabályok egyéni kezelési utasításban kerülnek rögzítésre.

³ Útmutató a hosszúidős speciális rezsim működtetésére. Szeged. Szegedi Fegyház és Börtön, 2005.

A HSR-körletrészen történő elhelyezés meghosszabbításnak jogi háttere 2008. január 1-én módosult, mivel a szabadságvesztés és előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet az új 47/A. § szakasszal egészült ki. A rendelkezés értelmében a Befogadási és Foglalkoztatási Bizottság a körletrészen történő elhelyezést 6 hónap időtartamban rendelheti el, melyet az elítélt kérelmére alkalmanként további hat hónappal meghosszabbíthat. Ezen jogszabályi rendelkezés bevezetése óta a HSR-körleten történő elhelyezésének meghosszabbítását összesen egy elítélt nem kérte.

A HSR-körlet beindításától a mai napig összesen 22 fő elítélt került behelyezésre, a jelenlegi létszám 11 fő, ebből 10 fő ténylegesen életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt, 1 fő pedig olyan életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt személy, aki a magyar kriminalisztika történetében példátlan bűncselekmény sorozatot valósított meg, így kezelése, fogva tartása, normál elhelyezési körülmények között nem valósítható meg.

Az intézetbe kerülő jogerősen tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéltelnél alapvetően vélelmezzük az együttműködő magatartást, ezért a progresszív rendszerszemléletnek megfelelően {az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága Rec (2003) 23. sz. ajánlásának 10. pontja} a szigorúbbtól az enyhébb korlátozások felé haladva kerül sor az elhelyezés, illetve az alkalmazott mozgáskorlátozó eszközök mértékének meghatározására.

A körletrészen heti rendszerességgel a pszichológusi szűrés és az orvosi vizsgálat. Szakvizsgálatokra, fogászati ellátásra igény szerint – előzetesen egyeztetett időpontban van – lehetőség.

A személyzet a foglalkoztatás teljes körű megoldására törekszik. A jelenleg elhelyezett 11 fő elítélt mindegyike dolgozik. Foglalkoztatásukra szerződésben foglalt megállapodás alapján zárkán végezhető, csekély biztonsági kockázatú munkák esetében van lehetőség. Kapcsolattartás hiányában az elítéltek munkavégzéssel szerzett jövedelemből fedezik szükségleteiket.

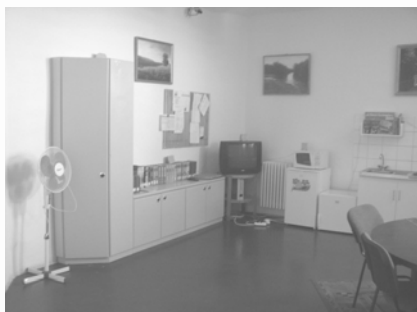
Szabadidős lehetőségek

A szabadidős lehetőségek szervezésére fizikailag kevés tér áll rendelkezésre. A körlet kialakításánál említett többfunkciós foglalkoztató helyiségben került berendezésre a főzősarok, itt lettek elhelyezve a sporteszközök, a bordásfal, asztali foci, asztalitenisz és a filmsarok.

Vannak olyan elítéltek, akik saját szükségletüknek megfelelően az átlagosnál kevesebb foglalkozáson vesznek részt. Van olyan, aki a lehetőségek ellenére szinte csak a lelkészi foglalkozásokon vesz részt, vagy csak a főzési lehetőség köt le.

Jelenleg legfeljebb 2-3 fős csoportokban vesznek részt az elítéltek szabadidős tevékenységben – a körletrészen kívül megtartott sportfoglalkozásokat kivéve –, melyet jogszabályi rendelkezés alapján a parancsnok engedélyez.

Egyéni elbírálás alapján kérelmükre ketten kaptak engedélyt barkácsolási tevékenységre, mely alkotások egészen kiválóak. A körletrészen található növények gondozását, szaporítását az elítéltek végzik, a gondozási lehetőséget kiváltságnak érzik.

A felelősségérzetük fejlesztése érdekében 2008 végén bevezetésre került a kisállat-terápia, melynek pozitív tapasztalatai vannak. Kezdetben csak két állat volt a körleten, ám versengés alakult ki az állatokért, ami szükségessé tette a tengerimalac-populáció növelését. A program rendkívül sikeresnek mondható: az állatok kiválóan alkalmasak arra, hogy az elítéltek érintésszükségletét, törődés-igényét, és azt a szükségletét, hogy szeretetet adjanak és kapjanak, kielégítsék.

A kisállattartás bevezetése előtt egy évvel az egyik elítéltet a nevelője a közömbösség megtestesítőjeként jellemezte, azonban most – az elmondottak alapján – az újszülött tengerimalacnak szívmasszázst adott, amikor nem tapasztalta a születését követően az élet jelét, s jelenleg csak azért veszi igénybe a szabadlevegőn tartózkodást, hogy a tengerimalac levegőzzön.

Évente két alkalommal asztalifutball- és asztalitenisz-bajnokságot szervezünk a körleten belül.

Jutalmazás a 2008. évig csak elenyészően volt jellemző a HSR-körleten, 2008-ban viszont 13 alkalommal került rá sor, jellemzően a soron kívüli látogatás, a személyes szükségletekre fordítható összeg növelése formájában.

Fegyelmi felelősségre vonásra 2006-ban három, 2007-ben évben négy, 2008-ban három alkalommal került sor. A fegyelemsértések felét nem ténylegesen életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték követték el.

Az „életfogytosok” magatartását általában együttműködő, konformista viselkedés jellemzi. Ítéletük jellege, az izolált körletrészen történő elhelyezés miatt viszont a kiszolgáltatottság érzése magasabb bennük, mint az átlagos elítélt-populációban, ezért egyéni kérelmeik elutasítását nehezen fogadják el, gyakran a döntéshozó személyes ellentétéként értékelik. Érzékenyen reagálnak a személyzet magatartására, hangulatára, napi ügyekben hozott döntéseire.

Kapcsolattartás

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéltknél a fennmaradt, erősebbnek nevezhető kapcsolattartás elsősorban a szülő-gyermek kapcsolatra jellemző, a többiek esetében a kapcsolattartást a sivárság és a szórványosság jellemzi, átlagosan négy engedélyezett kapcsolattartóval rendelkeznek. Hat elítélt a hozzátartozóival egyáltalán nem tart kapcsolatot.

A kapcsolattartóval rendelkező elítéltekénél a heti rendszerességtől, a két havonkénti alkalomig terjed a levelezés gyakorisága, átlagosan háromhetente írnak levelet. Két elítélt egyáltalán nem levelezik.

A telefonálási lehetőséget a HSR-körleten elhelyezett elítéltek közül négyen veszik igénybe, a telefonhasználat átlagos gyakorisága havonta egy alkalomra tehető a napi telefonálási lehetőség ellenére.

Látogatófogadásuk eltérő gyakoriságú, öt elítéltet már három éve nem látogattak, három elítélt évente, két-két elítélt háromhavonta, illetve havonta fogad látogatót.

Személyzet

A körletrészen a speciális kezelés leglényegesebb elemét az önkéntes jelentkezés és a körültekintő „szűrés” alapján kiválasztott különlegesen képzett személyzet biztosítja. A személyzet tagjai a jelentkezést és kiválasztásukat követően az intézet szakemberei által tartott felkészítő képzésen esnek át. A szolgáltatellátás színvonalának megőrzése érdekében részt vesznek az intézet által szervezett állományoktatásokon, mint már említettük: havonta kerül sor team-értekezletre, rekreációs foglalkozásra.

2008. január 1-jétől fokozottan veszélyes szolgálati beosztássá minősítették a hosszúújdős speciális rezsimű körletrészen történő szolgálatteljesítést. A veszélyes szolgálati beosztássá minősítés miatt a korábban kidolgozott és működő 8 órás, 3 műszakos szolgálati rendszert át kellett alakítani 12 órás szolgálati rendszerré, a körletrészen szolgálatot teljesítő személyzet létszámát ki kellett egészíteni másik speciális körletrészen szolgálatot teljesítők létszámával. A HSR-körletrészen eltöltött órák számának megfelelően veszélyességi pótlékra jogosult az oda beosztott állomány.

A körletrészen jelenleg 15 fő körletfelügyelő teljesít szolgálatot. A körlet vezetésével kapcsolatos feladatokat részmunkaidőben a körlet biztonságáért felelős vezető nevelő látja el. Részmunkaidőben teljesít a körletrészen szolgálatot 1 fő nevelő, 1 fő szociális segédelőadó, 1 fő pszichológus.

A több mint három és fél éves működés alatt a körletfelügyelők közül összesen nyolc fő kérte áthelyezését, illetve vonult nyugállományba a körletrészekről, a kollégák fele egy évnél rövidebb időszakot szolgált a körleten.

A HSR-körletrészen dolgozók közül a körletrész megnyitáskor kiválasztott kilenc körletfelügyelőből jelenleg öt teljesít ezen a körletrészen szolgálatot.

Az öt körletfelügyelőből egy fő – kérésére – egy hónapot, egy fő pedig egy évet a körletrészeken kívül töltött.

A részmunkaidőben a HSR-körlettel foglalkozó személyzet a körletvezető kivételével teljes egészében kicserélődött.

A fent vázolt folyamat az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága Rec (2003) 23. sz. ajánlása 38. pontjában foglalt, a személyi állomány rotációs mozgására vonatkozó ajánlásának külön beavatkozás nélkül is megfelel.

Összegzés

A körlet megnyitáskor, a működés megkezdésekor a pesszimistább szakemberek három évre becsülték azt az időtartamot, amíg a körletrész a funkciójának eleget tud tenni, megtartja az eredeti célját, amely miatt létrehozásra került. Ma – több mint három év elteltével – elmondható, hogy a körletrész teljesíti azokat az elvárásokat, amelyek miatt létrehozták, ugyanakkor egyre nehezebb feladat a korlátozott férőhelyszám miatt a körletrészre kerülők kiválogatása, a körletrészen történő elhelyezés meghosszabbítása. Felmerül annak a kérdése, lehet-e, kell-e különbséget tenni a ténylegesen életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt, illetve az olyan életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt között, akít a bíróság nem zárt ki a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből, de életkora, vagy egészségi állapota alapján a szabadulásának reális esélye nincs.

Elmondható az is, hogy az elítéltek a jobb elhelyezési körülmények (kisállattartás, főzés lehetősége) miatt nem akarnak kikerülni a körletről.

Az utóbbi időszakban a körleten elhelyezett elítéltek létszáma, illetve a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték száma növekedett, a körletrészen belül ugyan az elhelyezésük megoldható, azonban a telítettség fokozódásával a személyközi ellentétek, a páros elhelyezés miatt a frusztráció szintje is magasabb lett.

Törekvéseink ellenére az izolációs jelenségek, a tér beszűkülésének jelei mutatkoznak az elítélteken; pozitív hatást eredményeztek azok az alkalmak, amikor szabadidős tevékenységben a körletrészen kívül vehetnek részt.

Megállapítható az is, hogy a körletrész kialakításnak tervezési szakaszában elsősorban a „nincs veszteni valójuk” kijelentés kapott vezető szerepet, és ennek megfelelően a biztonsági kockázat csökkentése került középpontba; ma legalább ugyanakkora a hangsúly az „élhető körülmények” biztosításán is.

Az elítéltek várakozással tekintettek az új büntetőtörvénykönyv kiadása felé. Közülük többen tettek arra utaló kijelentést, hogy amennyiben nem törlik el a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést, öngyilkosságot fognak elkövetni. A feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének kizárását életfogytig tartó szabadságvesztés esetében a hazai és nemzetközi szervezetek hevesen bírálják. Az életfogytig tartó szabadságvesztésből a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből történő kizárás fennmaradása esetén átlagosan évi 2 fő növekedéssel lehet számolni.

A létszámnövekedés és az elhelyezési szűkösség magában hordozza azt, hogy néhány együttműködő elítéltet ki kell helyezni a körletről, az érintettek ezt „büntetesként” is megélhetik. Számolni kell azzal, hogy kihelyezés esetén a személyes tér, a megszokott környezet, társak, emberek, a munkahely, a kisállat elvesztése olyan frusztrációs helyzetet teremthet, mely magában hordozza az agresszió veszélyét. A HSR-körletről történő kihelyezés esetén a normál elítéltközösségbe helyezésre csak 6-10 fő elhelyezésére szolgáló zárkában van lehetőség, ahol a káros hatások fokozottabban érvényesülnek.

A körletrész elnevezése a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt ideiglenes körletrészeről hosszúidős speciális rezsimű (HSR) körletre változott, ugyanakkor nem szabad elfeledkezni arról, hogy a kialakított férőhelyek száma miatt a körlet csak ideiglenes megoldást jelentett a büntetés-végrehajtás számára. A kialakított működtetés fenntartása csak férőhelybővítés esetén valósítható meg. Kérdés, hogy bővítés hiányában, a jelenlegi anyagi büntetőjogi szabályok mellett szerencsésnek nevezhető-e az a megoldás, hogy egy „felkészítési” időszakot követően az elítéltek normál körletrészen az általános fogva tartási feltételek mellett kerüljenek elhelyezésre, ahol a rendkívüli események elkövetésének reálisabb esélye van, és amelyek megelőzése alapozta meg a körletrész kialakítását.

A cikkben szereplő fotók a Szegedi Fegyház és Börtön képtárából valók.

Felhasznált irodalom

- Csóti András: *A magyar börtönügy új kihívása: a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés.* Börtönügyi Szemle 2005 2. 25-28.
- Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága Rec (2003) 23. sz. ajánlása az életfogytiglani szabadságvesztésre és más hosszú időtartamú börtönbüntetésre ítélt fogvatartottak a börtönigazgatások általi kezeléséről.*
- Garami Lajos: *Élő halottak? A tényleges életfogytiglani szabadságvesztés végrehajtásának problémái.* Börtönügyi Szemle 1999. 2. 56-63.
- Huszár László: *Az életfogytig tartó szabadságvesztés helyzete és perspektívái hazánkban és egyes más országokban.* In: *A büntetés-végrehajtás néhány problémája a kutatások tükrében.* Bp. BVOP, 1997. (Bv. Szakkönyvtár sorozat 1997/2.) 35-43.
- Útmutató a hosszúidős speciális rezsim működtetésére.* Szeged. Szegedi Fegyház és Börtön, 2005.

A magyar börtönügy arcképcsarnoka

Moravcsik Ernő Emil (1858 – 1924)

Moravcsik Ernő Emil orvos, elmegyógyász neve elsősorban a budapesti Ballassa utca Pszichiátriai Klinika megtervezőjeként, igazgatójaként ismert, azonban kevésbé köztudott, hogy személyében az Igazságügyi Országos Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet, az IMEI, illetve jogelődje „A letartóztatottak és elítéltek országos megfigyelő és elmegyógyító intézete” első igazgatóját tisztelhetjük. E két intézményt Moravcsik Ernő Emil tizenkét éven át, 1886-tól 1908-ig vezette.

Moravcsik Ernő Emil 1858. március 16-án született a Nógrád megyei Béren. Apja Moravcsik Mihály evangélikus esperes, anyja Esztergály Emília, öt testvére közül bátyja, Moravcsik Géza zeneíró, zeneművészeti főiskolai tanár, öccse, Moravcsik Gyula kiváló jogász lett.

A gimnázium négy alsó osztályát az aszódi, a felső osztályokat az iglói evangélikus gimnáziumban végezte, mindvégig kitűnő eredménnyel.

Az 1876/77. tanévben beiratkozott a budapesti kir. magyar tudományegyetem orvosi karára, ahol összes vizsgáit és szigorlatait kitüntetéssel tette le. 1881. november 5-én avatták egyetememes orvostudorrá.

Eleinte a budapesti egyetemi gyógyszerzeti tanszéknél tanársegédként dolgozott, később a fővárosi Szt. Rókus Kórház bőr- és bujakórtani, majd a szülészeti és nőgyógyászati osztályán volt segédorvos. Kitűnő mestere, Balogh Kálmán, felismerve Moravcsik kiváló szorgalmát és rátermettségét, arra buzdította őt, hogy egy fejlődő tudományszakra, az elmekórtan művelésére szánja magát.

1883-ban került az egyetemi elmekórtani tanszékhez, ahol 1889. szeptember végéig mint tanársegéd volt alkalmazva. Már pályája kezdetén érdeklődési körébe került az igazságügyi pszichiátria; 1887-től az elmekór- és gyógytan magántanára, s ugyancsak abban az évben a budapesti királyi törvényszék elmeorvos-szakértője lett. 1890-ben az igazságügyi orvosi tanács tagjává választották.

Hamarosan világossá vált számára, hogy e területnek milyen nagy a jelentősége mind az orvosi tevékenység, mind az igazságszolgáltatás szempontjából; mennyire fontos az elmebeteg büntettek felismerése, a beszámíthatóságuk és annak fokozatainak minősítése. Széleskörű szakértői tevékenysége következében, amikor 1892-ben létrehozták a törvényszéki „elmekórtani és lélektan” tanszéket a budapesti egyetemen, annak nyilvános rendkívüli tanárává nevezték ki. A budapesti és pestvidéki törvényszék polgári és büntető ideg-elmebeteg anyagát véleményezte. 1894-ben a törvényszéki orvosi vizsgáló bizottság tagjává nevezték ki. A budapesti Orvosegylet jegyzője (1886-1888), titkára (1890-1892), később alelnöke (1896-1900). Nagyobb tanulmányutakat tett külföldön: Németországban, Franciaországban és Angliában. Kiterjedt igazságügyi és börtön-pszichiátriai munkásságát nemzetközi elismerés kísérte: az 1892-ben Brüsszelben, majd az 1911-ben Kölnben megtartott nemzetközi bűnügyi embertani kongresszus tiszteletbeli, illetve üléselnöke volt.

Moravcsik Ernő Emil 18 éven át volt a budapesti és pestvidéki kir. Törvényszék elmeorvos szakértője, s ezen minőségében fáradhatatlanul dolgozva megalapozta és jelentőssé fejlesztette hazánkban a tudományos törvényszéki elmekórtant és lélektan.

E tevékenységének következő lépcsőfoka volt, amikor 1895-ben az igazságügy-miniszter egy olyan osztály kialakítását bízta rá, amely az elmebetegségre gyanús letartóztatottak megfigyelésére, illetve az elmebeteggé váló elítéltek megfigyelésére és gyógykezelésére szolgált. Az osztály létrejöttére főleg az adott okot, hogy egyrészt a pszichiátriai megfigyelésre szoruló büntetett elmebetegek vagy bűnözők – többnyire erőszakos, nehezen fegyelmezhető egyének – az országos intézetek, illetve közkórházak elmeosztályain történő elhelyezése zavarta a többi, ott levő beteg nyugalmát, nagymértékben lekötötte és feleslegesen elvonta a személyzet figyelmét és energiáját; másrészt, a szokványos elmeosztályokon hiányoztak az ilyesfajta beteganyag őrzéséhez szükséges különleges biztonsági berendezések és létszámnormák. Ezt a budapesti kir. törvényszék lőportár-dűlői fogháza mellett felállított megfigyelő osztályt 1896 októberében szüntették meg, amikor is átadták az akkor „nyíló” budapesti gyűjtő-fogház mellett létesített, a kor igényeinek megfelelő és kellő befogadási képességgel bíró hasonló megfigyelő osztályt.

A kir. igazságügyminiszternek 60.780/1896. IM számú rendelete értelmében ez az osztály 1897-től „A letartóztatottak és elítéltek országos megfigyelő és elmeorvosintézete” nevet viselte (a 9052/1906. IM sz. rendelettel az intézet elnevezése „Igazságügyi Országos Megfigyelő és Elmeorvosintézet”-re változott). A speciális intézmény egyszerre rendelkezett a betegek őrzéséhez szükséges különleges biztonsági berendezésekkel és létszámnormákkal, illetve a pszichiátriai gyógyítást lehetővé tevő megfelelő felszereltséggel. Moravcsik

Ernő Emil mint ennek a speciális intézménynek első igazgatója – az intézmény szervezeti és működési szabályzatának a megszerkesztése, a megfelelő működéshez elengedhetetlen építészeti adottságok, a személyzeti és az anyagi feltételek biztosítása mellett – nagy hangsúlyt fektetett a kifogástalan, részletes kórrajz írásra, és az alapos, korrekt szakvélemény szerkesztésére, rögzítésére. E munkakörében a boszniai törvényszékektől felküldött vizsgálati foglyok megfigyelését és véleményezését is vállalta. Gyors egymásutánban következtek idevágó dolgozatai: *A bűncselekményt elkövetett elmebeteg és elmebeteg fegyencek elhelyezése; A gyermekkorban levő büntetésekről; Az ellenállhatatlan erő, mint a beszámítást kizáró ok; A fogságban fejlődő elmebetegségről; A korlátozott beszámítási képességű és megrögzött iszákos büntetettek elhelyezésének kérdése; A tanúvallomások pszichológiája; A társadalom védelme a büntetettek ellen; A degeneráltság szerepe a bűncselekmények etiológiájában; A cselekedetek rendellenes indító okai; A fogság szerepe az elmebetegségek etiológiájában.* E hosszú felsorolásból látható, hogy a bűnözés úgy orvosi, lélektani, mint társadalmi vonatkozásai adták megfigyelésinek, kutatásainak tárgyát. Tevékenységének, megállapításainak leszűrt igazságait Sólyom Andorral együtt írt könyve „Az orvos működési köre az igazságügyi közszolgálatban” foglalja magában. Moravcsik Ernő Emil viszonylag már korán felismerte, hogy büntető ügyekben nem lehet minden esetet pusztán az ép- vagy a betegelméjűség, valamint az öntudatlanság kategóriáinak a megállapításaival elintézni, mert vannak bizonyos lelkiállapotok, amelyek az ép és a kóros határa között állnak. „A polgári törvénykönyv tervezete orvosi szempontból” – című munkája az elmebetegség és az elmeegyensúly fogalmának a bűnvádi eljárás során való értékelésével foglalkozik. E fejtegetéseinek köszönhető, hogy a csökkent vagy korlátozott beszámíthatóságról vallott nézetei belekerültek a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törv. 246. szakaszának második pontjába. Az igazságszolgáltatás terén eltöltött két évtizedes működése alatt ezrekre menő esetben adott gyakran perdöntő véleményt.

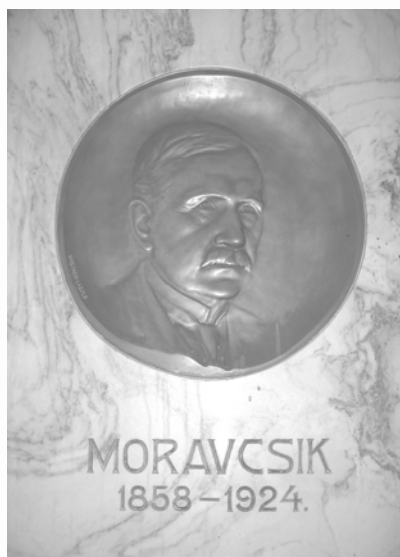
Az 1902-ik esztendő fordulópont Moravcsik Ernő Emil életében és munkásságában, ekkor lép Laufenauer Károly egyetemi tanár örökébe: az elmekór és gyógytan nyilvános rendes tanára lesz. 1905-ben elnyerte a magyar kir. udvari tanácsosi címet, később pedig a Lipót-rendet. A tudományos munkásságon kívül leginkább a felépítendő elme- és idegkórtani klinika tervei foglalkoztatták.

Az Igazságügyi Országos Megfigyelő és Elmeorvos Intézet igazgató munkakörét 1908-ig töltötte be, amikor is a tervei alapján megépült új elme- és idegkórtani klinika – mai, közismertebb nevén a Balassa utcai Pszichiátriai Klinika – első vezetője lett. Ezzel az épülettel, és a benne kialakított gondozási gyakorlattal a hazai pszichiátriai kezelés otthonát, az azóta épült hazai intézmények – mondhatni – mintaképét teremtette meg.

Eközben elérte az orvosi hierarchiában a legmagasabb rangokat. 1913-ban az igazságügyi orvosi tanács és a törvényszéki orvosi vizsgálóbizottság elnöke lett. A Budapesti Kir. Magyar Tudományegyetem 1917-ben a *rector magnificus* címet adományozta számára.

A munkában és a kötelességteljesítésben kéréstelen volt, ezt követelte meg tanítványaitól is. Azt a kevés szünetet, amit a munkájában önmagának engedélyezett, a családi kör, az utazás, az irodalom és a zene töltötték ki. Munkásságnak méltó jutalmazásául 1924 tavaszán a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta. Az 1924. október 6-ára kitűzött székfoglalóját már nem tarthatta meg. Jelentéktelennek látszó foghúzásból eredő szepszisben 1924. október 9-én elhunyt.

Moravcsik Ernő Emil egész egyéniségét a szerénység jellemezte. Nem szerette a feltűnést, a külvilági érintkezésben sohasem kereste a szereplést, hatásokra nem vadászott. E tulajdonságaiból fakadt az a végrendelege, hogy a legegyszerűbb temetést rendelte el, és meghagyta, hogy sírjánál beszédeket ne tartsanak. Öccsével egy parcellában, a Fiumei úti temető 37/1-2-1 számú védett sírhelyén nyugszik.

Dobrotka Katalin

Király Klára

Hírek a börtönvilágból

Új spanyol bv. intézet

Granada tartományban új büntetőközpont várja azokat a fogvatartottakat, akiket az általuk elkövetett bűncselekmény elkövetése miatt három hónaptól hat évig terjedő szabadságvesztés-büntetésre ítélték. Az börtön betelepítését 2009. szeptemberében kezdik meg. A Szociális Integrációs Központ nevet viselő intézet jelentőségét az adja, hogy a civilek rendszeres tájékoztatására is sor kerül, ugyanis az illetékesek szeretnék a lakosság tudtára adni, hogy a büntetésüket letöltő fogvatartottak nem veszélyesek a társadalomra, annak hasznos tagjaivá is válhatnak. A Központ élére Clotilde Berzosa asszonyt nevezték ki, aki az Almeriai Büntetőközpontból került át Granada tartományba.

A vezetők azt várják az intézetben beindításra kerülő programoktól, hogy segítségükkel az elítéltek a szabadlábra kerülést követően könnyebben tudnak majd boldogulni. A börtön több mint 300 fő elhelyezésére alkalmas, rendszerbeállításával nagy terhet vesznek le az Albolote Büntetőközpont válláról.

Forrás: El Centro de Inserción Social de Granada acogerá sus primeros residentes en septiembre, Lucas Sanchez. Granada Digital, 2009. 05. 05.

Egy tervezett börtönről

A spanyolországi Castilla tartomány északi részén új büntetés-végrehajtási intézet felépítésére kerülhet sor. A börtön helyének kiválasztásakor a Las Chanas környékén található földterületre esett a választás, mivel itt az infrastruktúra viszonylag könnyen kiépíthető. Közigazgatási szempontból Zamora városához fog tartozni a börtön, amely 1750 fő elhelyezésére nyújt majd lehetőséget, s az lesz a specialitása, hogy alkalmas lesz a kábítószerfüggő elítéltek elszállásolására és kezelésére is. Az illetékesek 550 fős börtönszemélyzet alkalmazását tervezik.

A tartomány kormányzata úgy véli, hogy a beruházási költségek elérhetik a 120 millió eurót.

Forrás: Zamora: El Gobierno construirá una prisión para dos mil internos en los terrenos de Las Chanas, Norte de Castilla, M. J. Pascual. 2009. 06. 03.

Új börtönépület Németországban

A Bajorország területén található Landshutban, a közel 100 éves büntetőintézet helyett új börtönépületet építettek. Az apróbb munkálatok 2009 nyaráig befejeződnek.

Az új épületben 315 fő kerülhet elszállásolásra. Itt – a régi börtönnel ellentétben – már megoldott az elítéltek munkával való ellátása és szakmát adó

képzése. Az objektum konyhával, mosodával és a fogvatartottak foglalkoztatását szolgáló műhelyekkel rendelkezik. Az intézet a legmodernebb megfigyelő eszközökkel gondoskodik a biztonság fenntartásáról.

Forrás: Eines der modernsten Gefängnisse Europas. Bayerische Staatszeitung, 2008. 05. 02.

Cellává alakított konténerek Új-Zélandon

Új-Zéland büntetés-végrehajtásért felelős minisztere megvalósíthatónak tartja azt a felvetett ötletet, hogy az egykor szállításra használt konténerek akár cellává is átalakíthatók. Az elítéltek érdekeit védő szervezetek már jelezték, hogy nem értenek egyet a kezdeményezéssel, mivel a konténerekben történő elszállásolás nem humánus. Az illetékesek azonban kitartóan keresik az új börtönök építésének alternatív megoldásait, mivel a férőhelyhiány miatt épült új intézetekben egy-egy cella kialakítása túlságosan költségesnek bizonyult.

Forrás: Building new prisons costly – cheaper options needed, Staff Report. New Zealand Herald, 2009. 06. 22.

Biztonságtechnika a spanyol büntetés-végrehajtásban

2009. májusától a spanyolországi Alicante II. intézetben próbaképpen beüzemeltek egy számítógépen futó új biztonsági programot. Ennek segítségével a börtön falain belül sokkal hatékonyabban lehet majd nyomon követni az elítéltek mozgását. A kísérleti program jelentőségét az adja, hogy 800 fő megfigyelését teszi lehetővé. Ily módon a börtön személyzet a fogvatartottak napi rutinját könnyen ellenőrizheti. Az elítéltek mozgása folyamatosan figyelemmel kísérhető, mindegy, hogy a műhelyben dolgoznak, tanulnak vagy éppen valamelyik sportlétesítményben edzik magukat.

Forrás: La cárcel de Villena crea un sistema pionero que controla el movimiento de los presos, Pérez Gil. Información de Alicante, 2009. 05. 29.

A nemi erkölcs elleni bűncselekmények az amerikai börtönökben

Egy Colorado államban közzétett jelentés statisztikai adatai szerint 2007-ben 60 ezer nemi erkölcs elleni bűncselekményt követtek el a büntetés-végrehajtási intézetekben. A börtönök vezetői szerint tarthatatlan a jelenlegi helyzet. A Kongresszus már 2003-ban létrehozott egy bizottságot, amelynek a feladata a nemi erkölcs elleni bűncselekmények számának csökkentése volt az állami büntetés-végrehajtási intézetekben. A témával 2006 óta a korábbinál még gyakrabban foglalkozik a sajtó. Ennek az az oka, hogy több helyen a börtön-személyzet tagjai követtek el ilyen jellegű bűncselekményeket.

A már említett jelentés sürgeti a börtönszemélyzet tagjainak körültekintőbb kiválasztását, továbbá a kamerás megfigyelőrendszerek még szélesebb körű kiépítését. Az elemzések szerint a társadalom véleménye megosztott a témában.

Forrás: Prisons must do more to prevent rape of inmates, Staff Report. Denver Post, 2009. 06. 24.

Egészségügyi ellátás egy észak-ír börtönben

A South Eastern Health and Social Care Trust (Az Észak-ír Egészségügyi és Gondozási Alapítvány) 2008-as éves jelentésében elégedett volt az észak-írországi Hydebank Wood büntetés-végrehajtási intézet egészségügyi ellátásával. A börtön napi 24 órás ügyeletet biztosít a fogvatartottak számára. A betegekről képzett orvosok és nővérek gondoskodnak. A börtön fogvatartotti összetételéből adódóan a férfi, a női és a fiatalok külön egészségügyi részlegben kezelik.

Forrás: Healthcare in Hydebank, Tim Kernan. Belfast Telegraph, 2009. 01. 19.

Egészségügyi ellátás egy olasz bv. intézetben

Az olasz Börtönszolgálat úgy véli, hogy a savonai Sant Agostino büntetés-végrehajtási intézetben szükséges lenne az egészségügyi ellátás színvonalának emelésére. Az orvosi ügyeletet ugyan folyamatosan biztosítani tudják, de a fogorvosi ellátás minőségén javítani kellene.

Forrás: Pantegane nel carcere di Savona, Laura Sergi. Il Ponente, 2009. 02. 11.

A mentális betegségben szenvedő spanyol elítéltek helyzete

Az utóbbi ötven évben a spanyolországi börtönpopuláció 65%-kal nőtt, elérve a 74 ezer főt. Ezalatt az idő alatt megfigyelhető volt, hogy a kinti népességhez hasonlóan a fogvatartottak körében megnőtt a mentális megbetegedések száma. Ehhez a témakörhöz kapcsolódóan kerekasztal-megbeszélést tartottak a Sa Nostra Kulturális Központban neves büntetés-végrehajtási és egészségügyi szakemberek részvételével.

Az INTRESS szociális jóléért tevékenykedő szervezet kutatást végzett a spanyolországi fogvatartottak mentális állapotáról, amelyben a kezelést szolgáló programokon kívül, a rendelkezésre álló országos statisztikai adatokat is vizsgálták. A bemutatott és elemzett helyek közül érdemes kiemelni a Balear-szigeteket, ahol 2049 elítélte él, akiknek 25%-a valamilyen pszichés megbetegedésben szenved. Ez az adat azonban 50%-ra nő, ha beleszámítjuk azokat is, akik a pszichés betegségüket a különféle toxikus anyagok elfogyasztásával szereztek.

A résztvevők megfogalmazták, hogy szorosabb együttműködésre lenne szükség az Egészségügyi Minisztérium és a büntetés-végrehajtási intézetek között.

Forrás: La salud mental en el ámbito penitenciario, Gerardo de la Vega. Diario de Mallorca, 2009. 05. 27.

Munkavégzés és képzés egy olasz börtönben

Az Anconától 120 km-re található Ascoli Piceno büntetés-végrehajtási intézetben az elítéltek egyrészt a konyhán dolgoznak, másrészt a MOF (Manutenzione Ordinaria del Fabbricato) által szervezett munkáltatás keretei között tevékenykednek. A fogvatartottak napirendje havonta változik, hogy ezzel is elkerüljék a monotonitást.

Az intézet a fogvatartottak szabadulás utáni munkavállalása érdekében nyomdász tanfolyamokat szervez számukra. Az olasz Börtönszolgálat szerint szükség lenne még más jellegű szakmát adó képzésekre is.

Forrás: Detenuti lavoran ad Ascoli Piceno, Lorenzo Mira. Corriere Adriatico, 2009. 03. 14.

Konferencia az elítéltek foglalkoztatásáról

Az OATPFE (Organismo Autónomo Trabajo Penitenciario y Formación para el Empleo, azaz a Börtönmunka és Foglalkoztatás Autonóm Szervezete) konferenciát szervezett a spanyol börtönökben folyó munkáltatás és foglalkoztatás helyzetéről, továbbá arról, hogy az elítéltek milyen területeken jutnak munkalehetőséghez a spanyol börtönökben. A többnapos konferencián – többek között – a munkáltatók és a különféle érdekvédelmi szövetségek képviselői hallgatták meg az előadásokat.

A spanyol börtönökben a fogvatartottak munkáltatása elsősorban a ruha-készítés, a fa- és fémmegmunkálás és a kézművesség területén folyik.

Forrás: Prisiones mostrará el trabajo de presos a empresarios e instituciones en La Casa Encendida hasta el sábado, Gerardo Fernandez. Terra, 2009. 03. 06.

Az elítéltek foglalkoztatása egy osztrák börtönben

A Wien-Mittersteig büntetés-végrehajtási intézetben az elítéltek munkáltatásának fő profilja a különféle bőrből készült termékeket készítése. Ezeket a tárgyakat 5 és 20 euró közötti összegért vásárolhatja meg a civil lakosság.

Az említett bécsi börtönt 1908-ban alapították. 1975-ben jelentős modernizáláson ment keresztül.

A fogvatartottak számítógép-kezelői oklevelet és különféle szakmunkás bizonyítványokat szerezhetnek. A szabadidős programok tekintetében a teni-

szezés, a futball, a darts és a billiárd között választhatnak, vagy igénybe vehetik a helyi edzőtermet.

Forrás: Produkte Lederwaren Wien-Mittersteig, Broschüre Unternehmerarbeiten 2009.

Zöldségtermesztés egy Washington állambeli börtönben

A Stafford Creek Büntetőközpont elítélteji helyben honos növények termesztésével foglalkoznak a Puget-tengerszorostól délre. Évente hét tonna kiváló minőségű zöldséget termesztenek.

Az intézet Washington állam négy állami börtöne közül az egyik, ahol célul tűzték ki a természetes erőforrások megőrzését és az elítéltek mezőgazdasági munkával való ellátását.

Forrás: Sustainable prison uses greenhouses, recycling, gardens, John Dodge. The Olympian, 2009. 06. 19.

Nápolyban elítéltek segítik a balesetmentes közlekedést

A város Beverello mólójánál mindig nagy a forgalom, ezért szükség van forgalomirányítókra a turisták védelme érdekében. Ezt a feladatot június első hetétől hat hónapra keresztül volt elítéltek látják el. A munkájuk abból áll, hogy egy megállásra felhívó táblával a kezükben az átkelőhelyre lépnek, és a piros lámpa jelzését megerősítve, védik az esetleges balesetektől a régi városrészbe igyekező turistákat.

A kezdeményezést Campania tartomány finanszírozza. A Nápolyi Ex-elítéltek Szervezete fényvisszaverő mellényeket biztosít a munkát végző szabadultak számára.

Forrás: La sicurezza dei turisti? Davanti al porto di Napoli è garantita dagli ex detenuti, Giorgio Mottola. Corriere della Sera 2009. 06. 19.

Kutyaterápia a rács mögött

A New Yorkhoz tartozó 1600 főt elszállásoló Fishkill Büntetőintézet csatlakozott a "Kutyaterápia a rács mögött" elnevezésű programhoz. A fogvatartottak feladata a nyolchetes kutyakölykök tanítása. Az ebekből olyan munkakutyák lesznek, amelyeknek segíteniük kell a fogyatékkal élőket.

A kutyákkal való törődés révén az elítéltek megtanulják és gyakorolják a felelősségteljes gondolkodásmódot, továbbá hasznosnak érzik az elvégzett munkát. A büntetés-végrehajtási intézet fontosnak tartja a kezdeményezést, mivel különféle tanulmányok támasztják alá az ember és a kutya közötti kapcsolatnak a humán pszichére gyakorolt jótékony hatását.

Forrás: Prison-trained puppies help wounded troops. Story Highlights from Oprah Winfrey. oprah.com, 2009. 06. 19.

Szakképző tanfolyamok női elítéltek számára

A perugiai női börtön lakói számára olyan szakképző tanfolyamokat indítottak, amelyek leginkább keresettek az intézeten kívül. Szakácsként és keramikusként nagy valószínűséggel találnak majd állást a szakképző tanfolyamot elvégzettek. A különféle takarítócégeknek és vegytisztítással foglalkozó vállalatoknál is akadhat munkalehetőség a számukra. A tánctanulás a börtönben kevésbé népszerű, csak néhány fogvatartott lát benne fantáziát.

Attivite e corsi dei detenuti a Perugia, Giuseppe Viniti. Corriere della Sera, 2009. 03. 02.

Egy sikeres reszocializációs program

Barbara Margolis – fontosnak tartva a fogvatartottak képzését és társadalmi reintegrációját – 1989-ben megalapította a Fresh Start nevű programot, amely a New York City börtönben és a férfi elítélteket elszállásoló Eric M. Taylor Büntetőközpontban is eredményesnek bizonyult.

A kezdeményezés eredeti célja az volt, hogy a főzés fogásainak, s – továbbmenve – a szakácsművészet fortélyainak elsajátítása után a volt elítéltek el tudjanak helyezkedni szakácsként, akár nevesebb éttermekben is. Ezen kívül Barbara Margolis segített feléleszteni a fogvatartottak által készített Rikers Review magazint is. 1997-től a Fresh Start program az Osborne Association nonprofit szervezet irányítása alá került.

A program minden évben 60 olyan szakképzett elítélteket bocsát ki, akik mindenféle szempontból alkalmassá váltak az éttermi munkára. A tanárok Manhattan éttermeiből érkeznek, az oktatás 10 héten át zajlik.

A Fresh Start program egy másik vállalt célja, hogy terápiát nyújt a drogfüggőknek már a szabadságvesztés-büntetésük ideje alatt, majd jelentős segítséget ad az újrakezdéshez a szabadlábba kerülésüket követően.

New York City illetékes minisztériumának büntetés-végrehajtási osztálya szerint a Fresh Start programban résztvevők között 25% a visszaesési ráta, ami jóval kisebb, mint az átlagos 46%.

Forrás: In NYC trained inmates to cook, Margalit Fox. The New York Times, 2009. 07. 14.

ESEMÉNYNAPTÁR

(2009. április 1-jétől június 30-áig)

A Börtönügyi Szemle Eseménynaptára a jövőben elsősorban a büntetés-végrehajtási szervezet szakmai és tudományos híreit (konferenciák, tanácskozások, a felügyeleti és a társszervekkel történő együttműködés, a külföldi delegációk látogatásának hírei) teszi közzé. A bv. intézetek programjai a megújult Hírlevél és Börtön Újság lapjain lesznek nyomon követhetők.

A szerk.

ÁPRILIS 6-10.

A cseh büntetés-végrehajtás háromfős küldöttsége látogatott hazánkba. A delegáció vezetője dr. Zuzana Rybáková, a Cseh Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Egészségügyi Főosztályának vezetője volt. A külföldi vendégek a magyar büntetés-végrehajtás drogstratégiájáról tájékozódtak, valamint tanulmányozták a kábítószer-prevenációs programok működését. Látogatást tettek a Budapesti Fegyház és Börtönben, a Fiatalkorúak Bv. Intézetében, a Bv. Központi Kórházában és a Fővárosi Bv. Intézetben.

ÁPRILIS 9.

A Kalocsai Fegyház és Börtönben szakmai látogatást tett Juhász Gábor, az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium rendészeti államtitkára és Darázdsdi Zsuzsanna titkárságvezető, akiket dr. Tóth László bv. vezérőrnagy, az országos parancsnok gazdasági és informatikai helyettese kísért el útjukra. A látogatás alkalmával a vendégek megtekintették az intézetet és a Kalocsai Konfekcióipari Kft.-ben az egyenruha-készítés folyamatát.

ÁPRILIS 15-17.

Az Állampusztai Országos Bv. Intézetben „Magas kockázatú és extrém magas stresszel járó szolgálati tevékenységek kezelése – SHRT” címmel szakmai tréninget szerveztek dr. Huszár László bv. dandártábornok, a BVOP Stratégiai Főosztályának vezetője irányításával, amelyen a bv. szervezet 16 hivatásos állományú tagja vett részt. A képzésen a résztvevők extrém fizikai és lélektani terhelés alatt oldottak meg szimulált szolgálati helyzeteket.

ÁPRILIS 17.

A Váci Fegyház és Börtönben az intézet, Vác Város Önkormányzata, a Váci Rendőrkapitányság és az Egészséges Ifjúságért Alapítvány közös szervezésében „Börtön a városért – város a börtönért” címmel szakmai konferenciát rendeztek, amelyen részt vett Csóti András bv. vezérőrnagy, az országos parancsnok stratégiai és koordinációs helyettese. A konferenciához kapcsolódóan nyitották meg a „Művészet a rácsok mögött” című, a fogvatartottak képzőművészeti alkotásaiból összeállított kiállítást és a börtön Doberdó körletét bemutató tárlatot.

ÁPRILIS 21.

Máriabesnyőn, a Mater Salvatoris Lelkigyakorlatos Házban rendezték meg a magyarországi római katolikus börtönlelkészek konferenciáját, Hajdú Miklós, a Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön lelkészének vezetésével. A rendezvény szakmai előjárója Csóti András bv. vezérőrnagy, az országos parancsnok stratégiai és koordinációs helyettese volt. A szentmisét követően a nyitóelőadást Vatai Gyula bv. ezredes, a Váci Fegyház és Börtön parancsnoka tartotta. A délutáni programban Ratnik Ferenc diakónus, a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Bv. Intézet börtönlelkésze tartott beszámolót. A konferencia fórummal zárult.

MÁJUS 6.

A 17. alkalommal rendezték meg a Kriminálexpo IT-SEC konferenciát és szakkiallítást, amelyen a büntetés-végrehajtási szervezet „A fogvatartottak foglalkoztatása és a kapcsolódó gyakorlati problémák” címmel konferenciát tartott. A tanácskozás levezető elnöke prof. dr. Vókó György, a Legfőbb Ügyészség osztályvezető ügyésze volt. A büntetés-

végrehajtás ezúttal is önálló kiállítási standdal képviseltette magát a rendezvényen, ahol – a konferencia té-

májához kapcsolódóan – a gazdasági társaságok mutatták be termékeiket.

MÁJUS 8.

A Balassagyarmati Palóc ligetben rendezték meg az „Együtt, közösen a Palóc liget természeti környezetének megóvásáért” című pályázati program záró ünnepségét. A főként a fogvatartottak helyreállítási, felújítási munkájának köszönhetően megszüpült Palóc ligetben dr. Budai István bv. ezredes, intézetparancsnok, valamint Medvác Lajos, Balassagyarmat polgármestere ismertette a pályázati programot, illetve osztotta meg gondolatait a megjelentekkel. A rendezvényen a Balassagyarmati Fegyház és Börtön vezetésén, munkatársain és öt fő fogvatartottján kívül részt vettek a konzorciumi partnerek, valamint az egyéb együttműködő szervezetek vezetői, képviselői.

MÁJUS 12.

A Szegedi Ifjúsági Ház és Rendezvényközpontban képzőművészeti kiállítás nyílt "Kereten kívül" címmel, amelyet a Szegedi Fegyház és Börtön elítélteinek alkotásaiból állítottak össze. A Csongrád Megyei Igazságügyi Hivatal Pártfogó Felügyelői Szolgálat, valamint a Szegedi Fegyház és Börtön előzőleg 2008 őszén hirdette meg képzőművészeti pályázatát a fogvatartottak részére. A kiállítás megnyitóján beszédet mondott dr. Hatvani Erzsébet, az Igazságügyi Hivatal főigazgatója és dr. Huszár László bv. dan-

dártábornok, a BVOP főosztályvezetője. A pályázat díjait dr. Kiszely Pál

bv. dandártábornok, intézetparancsnok adta át a Szegedi Fegyház és Börtönben.

MÁJUS 13.

A Baranya Megyei Bv. Intézet és a Baranya Ifjúságáért Nonprofit Kft. közös szervezésében az intézet fennállásának 125. évfordulója és az „Első lépés” modellprojekt zárása alkalmából „A büntetés-végrehajtás múltja, jelene és jövője Baranya Megyében” címmel konferenciát rendeztek Pécsen. A tanácskozáson vett dr. Tóth Bertalan, Pécs Megyei Jogú Város alpolgármestere, Dömény Sándor bv. vezérőrnagy, az országos parancsnok biztonsági és fogvatartási helyettese, megjelentek továbbá a társszervek, a megyei és városi intézmények, a társadalmi szervezetek képviselői, a régió bv. intézeteinek parancsnokai és a fiatalokorúak bv. intézeteinek igazgatói.

MÁJUS 14.

„Antiszocialitás, drogproblémák és bánásmód a börtönben” címmel szakmai konferenciát rendezett a

Budapesti Fegyház és Börtön a kőbányai Pataky Művelődési Központban. A tanácskozáson – amelyen 300 (fele részben büntetés-végrehajtási, fele részben „külső”) szakember vett részt – kriminológusok, pszichiáterek, pszichológusok és addiktológusok tartottak előadásokat főként a börtönbeli kábítószer-használat témakörében.

MÁJUS 15.

A Heves Megyei Bv. Intézetben rendezték a „Mindeni nyertes, a büntetés-végrehajtási intézetek társadalmi szerepvállalása” című pályázat záró konferenciáját. A rendezvényen részt vett – többek között – Habis László, Eger Megyei Jogú Város polgármestere, dr. Kiss Katalin, az IRM Rendészeti Tervezési és Felügyeleti Főosztályának vezető-helyettese és Csóti András bv. vezérőrnagy, az országos parancsnok stratégiai és koordinációs helyettese. A résztvevők és a meghívott vendégek az előadásokat követően megtekintették a projekt történetét bemutató rövidfilmet.

MÁJUS 16.

A Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön „Az Év Múzeuma 2008.” Pályázaton elnyerte a bíráló bizottság oklevelét, amelyet a Múzeumok majálisa című rendezvényen vehetett át az intézet megbízott parancsnoka, Rózsahegyi Tamás bv. őrnagy. A Múzeumok majálisa rendezvényen először szereplő Börtönmúzeumot az érdeklődők fotókon, történeti molinókon, tárgyakon keresztül ismerhették meg.

MÁJUS 18.

A szirmabesenyői Fiatalkorúak Regionális Bv. Intézetében tett látogatást az állampolgári jogok országgyűlési biztosa, prof. dr. Szabó Máté. Látogatása során meghallgatta az intézet igazgatójának beszámolóját az OBH vizsgálata óta foganatosított intézkedésekről, illetve a jelenleg futó terápiás programokról és azok eredményeiről.

MÁJUS 22.

A TeaHáz Szellemi Műhely nyitó rendezvényét tartották meg a Váci Fegyház és Börtön tanácstermében A Magyar Börtönügyi Társaság, az Európai Börtönnevelési Társaság – az EPEA – magyar tagozata és a házigazda intézet célja egy olyan szakmai-továbbképzési, a civil szférát is integráló programsorozat lét-

rehozása volt, amely a bűn – büntetés – bűnelkövető kérdéskörre összpontosít, ugyanakkor a vizsgálatába a kapcsolódó tudományterületeket is bevonja. A rendezvény előadója dr. habil. Lőrincz József egyetemi docens, ny. bv. dandártábornok volt, aki „Börtönügyünk. Egy szakma drámája és poézise” címmel tar-

tott vitaindító előadást. Ezt követően élénk eszmecsere bontakozott ki, amelyben számos téma – többek között – a büntetés-végrehajtás személyi állományának képzése, továbbképzése – került terítékre.

MÁJUS 23.

A sátoraljaújhelyi Hősök Teme-tőjének újrászentelési ünnepsége katonai tiszteletadás mellett került sor. Az ünnepséget a Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön a „Hősök Teme-tője – bűnmegelőzési, értékteremtő közösségszervezés” című pályázat lezárásaként szervezte meg. A rendezvényen részt vett dr. Kiss Katalin, az IRM Rendészeti, Tervezési és Felügyeleti Főosztályának helyettes vezetője, Csóti András bv. vezérőrnagy, az országos parancsnok stratégiai és koordinációs helyettese, dr. Holló József altábornagy, a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum főigazgatója és Pavel Sheludchenko ezredes, az Oroszországi Föderáció katonai és légügyi attaséja. A temetőt négy civil szervezet tagjai, valamint azok az intézetben elhelyezett fogvatartottak hozták rendbe, akik parkgondozói képzésben vettek részt.

MÁJUS 25.

A Fővárosi Bv. Intézet III. objektumában tett látogatást dr. Draskovics Tibor igazságügyi és rendészeti miniszter, aki látogatása során tájékozódott az intézetben folyó szakmai munkáról, valamint megtekintette a fogvatartottak elhelyezési körletét és az intézet biztonsági osztályának ügyeletét.

MÁJUS 25-29.

A Veszprém Megyei Bv. Intézet meghívására hazánkban tartózkodott a bajorországi Bernauai Bv. Intézet 7 fős szakmai delegációja, Caroline Ross kormánytanácsos, osztályvezető vezetésével. A vendégek megtekintették a bv. intézetet és a már bezárt várbörtönt, valamint látogatást tettek az Állampusztai Országos Bv. Intézetben is.

MÁJUS 28.

A kínai büntetés-végrehajtás delegációját fogadta dr. Turi András rendészeti szakállamtitkár az Igazságügyi és Rendészeti Minisztériumban. A Shao Lei főigazgató által vezetett delegáció ezután látogatást tett a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságán, ahol Csóti András bv. vezérőrnagy, az országos parancsnok stratégiai és koordinációs helyettese adott tájékoztatást a magyar bv. szervezet, illetve fogvatartotti munkáltatás helyzetéről.

JÚNIUS 5.

A Pedagógusnap alkalmából rendezett ünnepségen, amelyet a Bv. Szervezet Oktatási Központjában tartottak, 2 fő miniszteri, 5 fő országos parancsnoki, 3 fő pedig igazgatói elismerésben részesült. Az elismeréseket Csóti András bv. vezérőrnagy, az országos parancsnok stratégiai és koordinációs helyettese adta át.

JÚNIUS 7.

A 2009. évi európai parlamenti választásokon összesen 946 fő fogvatartott élt szavazati jogával a büntetés-végrehajtási intézetekben.

JÚNIUS 9.

A Fővárosi Bv. Intézet III. objektumában kihelyezett ülést tartott az Országgyűlés Alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottságának albizottsága. A rendezvényen részt vett – többek között – dr. Balsai István, az Alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottság tagja, az Ellenőrző albizottság elnöke, Juhász Gábor az IRM rendészeti államtitkára, dr. Turi András, rendészeti szakállamtitkár. A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságát Csóti András bv. vezérőrnagy, az országos parancsnok stratégiai és koordinációs helyettese képviselte. A tanácskozáson a résztvevők a magyar büntetés-végrehajtás helyzetéről hallgattak meg előadásokat, és folytattak konzultációt.

JÚNIUS 12.

A 2008/2009-es tanév utolsó alapozó képzésében résztvevő hallgatók kibocsátó ünnepségét rendezték meg a Bv. Szervezet Oktatási Központjában. A tanfolyamot a 26 hallgatóból négyen kitűnő eredménnyel végezték el. A rendezvény elöljárója Dömény Sándor bv. vezérőrnagy, az országos parancsnok biztonsági és fogvatartási helyettese volt.

JÚNIUS 16.

Az 56-os Vértanúk Emléknapja, Nagy Imre néhai miniszterelnök és mártírtársai újratemetésének 20. évfordulója alkalmából tartottak megemlékezést a Budapesti Fegyház és Börtön Kisfogház Emlékhelyen. A megemlékezésen részt vett Bajnai Gordon miniszterelnök is, aki Boross Péter volt kormányfővel, Fónay Jenő 1956-os halálraítélttel és Lomnici Zoltánnal, a Legfelsőbb Bíróság volt elnökével megtekintette az egykori cellákat, a siralomházat és a vesztőhelyet. Az ünnepségen a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága képviselőjében jelen volt Csóti András bv. vezérőrnagy, az országos parancsnok stratégiai és koordinációs helyettese, a Budapesti Fegyház és Börtön képviselőjében pedig Frank Tibor bv. dandártábornok, intézetparancsnok.

JÚNIUS 18.

Az MH Hadművelési és Kiképzési Főosztálya Püspökszilágyon rendezte meg a „Magyar Honvédség katonai sportbajnokság” című összetett versenyét, amelyen a Magyar Honvédség, az ORFK, a Vám- és Pénzügyőrség, a Magyar Tartalékosok Országos Szövetsége, valamint a Büntetés-végrehajtási Szervezet csapatai vettek részt. Az utóbbi csapat a Vám- és Pénzügyőrség országos parancsnokának különdíját nyerte el. A lövészet versenyszámban a Szegedi Fegyház és Börtön állományába tartozó Kiss Ró-

bert bv. főtörzsőrmester 2. helyezést ért el. A bv. országos parancsnokának különdíját a Magyar Tartalékosok Országos Szövetségének csapata nyerte el.

JÚNIUS 20.

A Balassagyarmati Fegyház és Börtön a Nógrád Megyei Levéltárral közösen kapcsolódott be a Múzeumok Éjszakája rendezvénysorozatba. A város központjából rabszállító autó szállította az érdeklődőket az intézethez. A börtönbe belépve az egyik zárkában a betyárok világa elevenedett meg, a másik helyiséget a Levéltár munkatársai 19. századi zárkának rendezték be. Végh József történésztől Sisa Pista („polgári” néven Benkó István) betyárról, a börtön egykori lakójáról hallhattak történeteket az érdeklődők. A felújítás alatt lévő kápolnában a fogvatartottak által készített különleges munkákról tájékozódhattak a látogatók.

JÚNIUS 24.

A kalocsai Iránytű Egyesület, a Kalocsai Városi Rendőrkapitányság, valamint a Bács-Kiskun Megyei Rendőr-főkapitányság közösen szervezte meg a „Megelőzés Napja 2009.” programot a kalocsai Érsekertben. Az elsősorban fiatalok részére szervezett bűnmegelőzési célú rendezvényen az Állampolizási Országos Bv. Intézet is képviseltette magát. Az akciócsoport és a szolgálati kutyák munkáját bemutató műsor mellett külön sátorban mutatkozott be az intézet.

JÚNIUS 27.

Dr. Draskovics Tibor igazságügyi és rendészeti miniszter részt vett, és beszédet mondott a Rendőrtiszti Főiskola végzős hallgatóinak kibocsátó és tiszti eskütételi ünnepségén. Az ünnepségre – a hagyományoknak megfelelően – a Budavári Oroszlános udvarban sor. A 122

végzős hallgató közül hatan kitüntetéssel fejezték be hároméves tanulmányukat.

JÚNIUS 28.

A Budapest X. Kerület Kőbányai Önkormányzat képviselőtestülete „Kőbányáért-díj” kitüntetésben részesítette a Budapesti Fegyház és Börtönt. Az elismerést az intézet évszázados múltja, a kerület életében betöltött szerepe, a közbiztonság javítása érdekében végzett tevékenysége, illetve a kerülettel kialakított jó

kapcsolat és együttműködés elismeréseként ítélte oda a képviselőtestület. A kitüntetést Frank Tibor bv. dandártábornok, az intézet parancsnoka vette át Verbai Lajostól, a kerület polgármesterétől.

JÚNIUS 29.

A Büntetés-végrehajtási Országos Parancsnokságán került sor a Semmelweis Nap megünneplésére, amelyen 2 fő miniszteri, 4 fő pedig országos parancsnoki elismerésben részesült.

Összeállította: Deák Ferenc István

Tudósítás a Budapesti Fegyház és Börtön által rendezett szakmai konferenciáról

„Antiszocialitás, drogz problémák és bánásmód a börtönben” címmel rendezett a Budapesti Fegyház és Börtön szakmai konferenciát 2009. május 14-én a kőbányai Pataky István Múvelődési Központban.

Elsőként **Frank Tibor** bv. dandártábornok, a Budapesti Fegyház és Börtön parancsnoka – a rendezvény házigazdája – köszöntötte a résztvevőket, majd **Dömény Sándor** bv. vezérőrnagy, a büntetés-végrehajtás országos parancsnokának biztonsági és fogvatartási helyettese nyitotta meg a konferenciát.

A tanácskozás délelőtti programjának levezető elnöke **prof. dr. Ruzsonyi Péter** bv. ezredes, a Rendőrtiszti Főiskola Büntetés-végrehajtási Tanszékének vezetője volt.

Az első előadó, **dr. Huszár László** bv. dandártábornok, a BVOP Stratégiai, Elemzési és Tervezési Főosztályának vezetője a börtönbeli kábítószer-probléma nemzetközi tendenciáit vázolta fel. Holland és angol példákra utalva kifejtette, hogy a nyugat-európában tett legújabb intézkedések a szigorítás és költségcsökkentés irányá-

ba hatnak. A stratégiai irányokat tekintve a biztonság erősítése (a csomagvizsgálat és a beléptetés szigorítása, a személyzet fokozottabb ellenőrzése), ugyanakkor a kezelés célzottsága, a lehetőségek jobb kihasználása érvényesül.

Dr. Zacher Gábor toxikológus, az Erzsébet Kórház osztályvezető főorvosa „Utak és tévutak, drogkarrier” című előadásában egy valós, jelenleg is az osztályán kezelt személy kábítószeres karrierjén, a függőség stációin keresztül mutatta be azokat az egészségromboló hatásokat és veszélyeket, amelyeket a különböző kábítószeres okoznak.

Fiáth Titanilla, a Budapesti Fegyház és Börtön pszichológusa a börtönlakók testedzés-függőségével és szteroid-használatával kapcsolatos prezentációját adta elő. (A prezentáció alapját képező kutatásban Nemszilaj Anita, a Budapesti Fegyház és Börtön pszichológusa, Sebestyén Krisztina, az intézet pszichológiai asszisztense és Rózsa Sándor, az ELTE Személyiségpszichológia Tanszékének munkatársa működött közre.) Kiemelte a testméret és a testedzés börtönbeli jelentőségét, s utalt arra, hogy kondiingedélyek híján milyen, a zárkában elvégezhető gyakorlatokat találnak ki az elítéltek. Beszélt a testedzés-függőségről mint betegségről, illetve ismertette azokat a szteroidokat, amelyeket a testépítő fogvatartottak használnak.

Nagy Zsolt addiktológiai konzultáns és az Anonim Alkoholisták közösségének három tagja a szervezet alapelveit, 12 lépéses programját és az önéngítés gyakorlatát mutatta be. Az Anonim Alkoholisták 2001 és 2004 között tartottak előadásokat a Budapesti Fegyház és Börtön gyógyító körletén, majd 2008 őszén kezdtek újból havi rendszerességgel csoport-foglalkozásokat tartani az intézetben.

Az ebédszünetben a konferencia résztvevői megtekinthették a kiállított szakmai posztereket, bemutatókat és **Gaál Béla**, a Bács-Kiskun Megyei Bv. Intézet sajtóreferense „A helyzet foglyai – a foglyok helyzete” című fotó-kiállítását.

A délutáni program levezető elnöki tisztét **prof. dr. Vótkó György**, a Legfőbb Ügyészség Büntetés-végrehajtási Törvényességi Felügyeleti és Jogvédelmi Önálló Osztályának vezetője látta el.

Dr. Harmatta János pszichiáter, az Országos Orvosi Rehabilitációs Intézet (OORI) Tündérhegyi Pszichoszomatikus és Pszichoterápiás Rehabilitációs Osztályának osztályvezető főorvosa, a Magyar Pszichiátriai Társaság elnöke a „Pszichoterápiás tevékenység szervezeti kontextusban” címmel tartotta meg előadását, amelyben ismertette a pszichoterápia célját, kereteit, határait, a terápiás közösségek alapelveit, valamint kitért arra is, hogy ezek hogyan illeszthetők a zártintézeti keretek közé, illetve hogy mi lehet a pszichoterápia célja a börtönben.

Dr. Kerezi Klára kriminológus, az OKRI kutatási igazgatóhelyettese, „Antiszocialitás” című előadásában – többek között – a tudomány és a jogalkotás ellentmondásos viszonyáról, a longitudinális vizsgálatok szükségességéről, a kriminális karrier dimenzióiról (részvétel, gyakoriság, súlyosság, a karrier tartama) és a problémás fejlődési út jellemzőiről beszélt.

Dr. Antal Albert, az IMEI főigazgató főorvosa előadásában a büntetés-végrehajtás intézeteiben előforduló öngyilkossági kísérletek, az öngyilkossággal fenyegetőzők statisztikai adatait elemezte a prevenció lehetőségének szempontjából. (Az 1999-ig visszanyúló adatok retrospektív elemzésében Lehoczki Ágnes, dr. Hamula János, dr. Benke Bálint, dr. Gibiszer Éva, Deli Éva is részt vett.) A vizsgált időszakban az IMEI ambulanciájára öngyilkossági kísérlet, illetve öngyilkossággal való fenyegetőzés miatt 2 650 esetben történt beutalás, amelynek több mint 50%-a négy intézetből (Budapesti Fegyház és Börtön, Fővárosi Bv. Intézet, Pálhalmai Országos Bv. Intézet, a tököli Fiatalokorúak Bv. Intézete) tevődött össze.

Lehoczki Ágnes, az IMEI pszichológusa a börtönben elkövetett önkárosítások pszichés okait vizsgálta előadásában. Mint rámutatott: az esetek túlnyomó többségében az önkárosító magatartás a fogvatartott börtönbeli helyzetének javítására szolgáló eszköz. Az önkárosítások számát, illetve az azzal való manipulációt képesek vagyunk, és felelősségünk is lényeges mértékben befolyásolni, amely az elhelyezés körülmekintő megválasztásával, a személyzettel való jobb kommunikáció kialakításával, továbbá az egyértelmű és következetes útmutatásokkal, illetve az ezeknek megfelelő reakciókkal lehetséges.

A konferencia utolsó előadója, **Fliegauf Gergely** bv. őrnagy, a Rendőrtiszti Főiskola Büntetés-végrehajtási Tanszékének oktatója a „Kriminológia és börtönpszichológia: a differenciált asszociációs elmélet és a kognitív behavior terápia kapcsolata” című előadásának elején kitért néhány deviancia elméletre és azok hazai vonatkozásaira, majd a kognitív behavior terápia börtönbeli alkalmazhatóságának lehetőségeit vázolta fel.

Frank Tibor záróbeszédében joggal nevezte sikeresnek a rendezvényt, s fejezte ki elismerését az előadóknak a konferencia színvonalát illetően. A Budapesti Fegyház és Börtön parancsnokának megelégedettsége nyilván annak is szólt, hogy az intézet által rendezett tanácskozáson 300 (fele részben büntetés-végrehajtási, fele részben „külső”) szakember vett részt.

A konferencia programját **Huller Ervin**, a Budapesti Fegyház és Börtön Pszichológiai Osztályának vezetője állította össze, aki **Doroginé dr. Komoróczy Bernadettel**, a börtön Jogi és Titkársági Osztályának vezetőjével és az intézet lelkes szervezőgárdájával együtt sokat tett a rendezvény zökkenőmentes lebonyolításáért.

Az utólag érkezett visszajelzések is azt bizonyítják, hogy a tanácskozás a résztvevők valódi eszmecesteréjévé tudott válni.

A konferencia előadásainak, prezentációinak anyaga a Budapesti Fegyház és Börtön honlapján – www.budapestifegyhaz.hu – elérhető lesz.

Deák Ferenc István

A cikkben szereplő fotókat Gaál Béla készítette.

Konferencia a magyar büntetés-végrehajtás helyzetéről

2009. június 26-án Miskolcon tartották meg a „Helyzetkép a magyarországi büntetés-végrehajtásról” című konferenciát a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara Bűnügyi Tudományok Intézete és az MTA MAB Állam- és Jogtudományi Szakbizottsága közös rendezvényeként, amelyen mintegy 50 szakember, részben intézetparancsnokok, részben kutatók, gyakorló jogászok (bírók, ügyészek) vettek részt.

Dr. Szabó Miklós dékáni köszöntőjében utalt arra, hogy a különböző történelmi korokban a börtönügy összefonódott a társadalmi progresszióval, s hogy a börtönök állapota a társadalom tükrökévé tekinthető.

Ezt követően dr. Róth Erika mutatta be a kutatási programot. „A bűnözés visszaszorításával felmerülő költségek összefüggései” című, az EU6-os ke-

retprogramhoz kapcsolódó nemzetközi kutatás 3. munkacsomagjának részeként került sor arra a kérdőíves felmérésre, amely a magyarországi büntetés-végrehajtás helyzetét vizsgálta. A kutatók – a Miskolci Egyetem Bűnügyi Tudományok Intézetének oktatói – arra törekedtek, hogy a fogvatartással összefüggő feladatokat ellátó személyek minél szélesebb köre szerepeljen a kérdőív alanyai között. Így a megkérdezettek a büntetés-végrehajtás személyi állománya (parancsnokok, nevelők, őrszemélyzet stb.), illetve bv. ügyészek, ügyvédek, pártfogó felügyelők köréből kerültek ki. A felmérés során összesen 571 kérdőív került kitöltésre, továbbá 50 interjú is készült.

Dr. Lőrincz József előadása két téma – a büntetőpolitika és a büntetés-végrehajtás kapcsolata, továbbá a bv. szervezet személyi állományának helyzete – köré épült. Mint dr. Lőrincz József kifejtette: a hazai büntetőpolitika represszív periódusai rendkívül kedvezőtlenül befolyásolták a börtönügy szakmai arculatát; a hatvanas évektől a rendszerváltásig minden évtizedben magas szintű döntés született a börtönrendszer kapacitásának növelésére, e döntések realizálására azonban szemléleti vagy gazdasági okokból nem került sor. Az előadó azt is bemutatta, hogy az elmúlt két évtizedben milyen – jórészt sikertelen – megoldások születtek a túlszűfolttság kezelésére. A személyzet jövedelmi helyzetéről szólva dr. Lőrincz József kiemelte, hogy a büntetés-végrehajtásban dolgozó tisztek fizetése – a rendvédelmi vonalat tekintve – elfogadható, viszont a tiszthelyettesek keresete jóval alacsonyabb, mint a hasonló beosztású rendőröké. Végezetül rámutatott, hogy a 27 európai uniós tagállam közül Magyarország a 22. helyet foglalja el a fogvatartási ráfordítások tekintetében.

A következő előadó, **dr. Jánosi Andrea** a kutatás azon részét elemezte, amely a fogvatartottak foglalkoztatására, illetve egészségügyi ellátására vonatkozott. Mint az előadó elmondta: a fogvatartottak iskolai oktatásban való részvételét a megkérdezettek többsége támogatta, azonban a magasabb iskolai végzettség megszerzésének támogatottsága alacsonyabb volt. Eltérő vélemények fogalmazódtak meg a válaszadók körében arra vonatkozólag, hogy a büntetés-végrehajtási munkáltatásnak profitorientáltnak kell-e lennie. A fogvatartottak egészségügyi ellátását alapvetően jónak ítélte meg a büntetés-végrehajtás személyzete. Az elítéltek jogait, kedvezményeit a személyi állomány jelentős része túlzottnak találta.

Dr. Fodor-Lukács Krisztina előadásában a fogvatartottak kezelését érintő kérdésekkel foglalkozott. A megkérdezettek több mint fele megfelelőnek tartotta a fogvatartottakkal szemben tanúsított bánásmódot. A felmérésből kiderült, hogy a személyi állomány túlnyomó többsége elkötelezett a fogvatartottakkal való azonos bánásmód mellett, viszont sokan jelölték meg válaszul a különböző fogvatartotti csoportokkal (nők gyermekükkel, fiatalok) szembeni differenciált bánásmód szükségességét. Érdekes a roma fogvatartottakkal szembeni bánásmód megítélése. A válaszadók 62%-a szerint a roma fogvatartottak jellemzően másképp viselkednek a többi elítélthez képest, ugyanakkor 84%-uk szerint a személyzet nem alkalmaz sajátos, az általánostól eltérő bánásmódot velük szemben. A megkérdezettek nem támasztották alá véleményükkel azt a kijelentést, amely szerint összefüggés lenne a kedvezőtlen társadalmi státusz és a hátrányos igazságszolgáltatási megítélés között.

„Költség - haszon - hatékonyság a büntetés-végrehajtásban” címmel tartott előadást **prof. dr. Farkas Ákos**, akinek szellemes megfogalmazása szerint régebben nagy célokat tűztek a büntetés-végrehajtás elé a szükséges pénzzel együtt, ma is nagy célokat tűznek a büntetés-végrehajtás elé – a szükséges pénz nélkül. További szkepticiz-

musra ad okot, hogy rendkívül költséges a bűnelkövetők reszocializációja, amelynek viszont sok esetben nincs koherens célja. Az előadó leszögezte: a börtönrendszerek zökkenőmentes működéséhez két alapértékre, a személyzet elégedettségére és a biztonságra minden körülmények között szükség van.

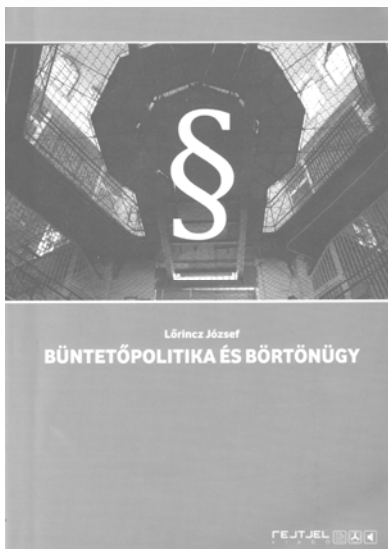
A konferencia – amely rövid eszmecserevel, a jelenlévő gyakorlati szakemberek hozzászólásaival zárult – egy olyan vizsgálat eredményeiről számolt be, amely nézőpontját tekintve egyedülállónak számít a magyar büntetés-végrehajtás történetében. Az elkészült Zárótanulmány alapján a kutatás részadataira, megállapításaira érdemes lesz visszatérni, és azokat tovább elemezni.

(A szerk.)

*A cikkben szereplő fotókat Juhári Andrea
– a www.mikom.hu hírportál munkatársa – készítette.*

Nagy Anita

Lőrincz József „Büntetőpolitika és börtönügy” című könyvéről*

Különösen sok és változó hatás érte a hazai börtönügyet a XX. században ebben a közép-kelet-európai régióban, ahol különböző érdekek és hatalmak befolyása érvényesült, és sokszor egymásnak ellentmondó ideológiák uralkodtak, nem is beszélve az őket kiszolgáló büntetőpolitika gyors és gyakori fordulatairól. Ezért a szerző nehéz feladatra vállalkozott, amikor e munkában a hazai börtönügy XX. századi viszontagságait igyekezett feltárni. A téma ilyen összefüggésű vizsgálata az egész elmúlt évszázadra visszatekintésben – ismereteim szerint – még nem történt meg.

A szerző a '70-es évek elején, a Rendőrtiszti Főiskola alapításakor, tanári kinevezésével kapcsolódott be az akkor még jogág-

ként, főleg pedig tudományos ismeretanyagként kevésbé ismert és elismert büntetés-végrehajtási jog művelésébe. Érdeklődését a börtönügy tudományos kutatása iránt neves szakemberek – mint Horváth Tibor, Gláser István, Lukács Tibor – keltették fel. Különösen meghatározó volt számára Horváth Tibor munkássága, akinek pönológiai szemlélete – az egyes szankciók és végrehajtásuk történelmi, politikai, gazdasági, társadalmi hátterének feltáró tanulmányozása – tudományos irányultságát döntően meghatározza. A rendszerváltozásig terjedő időszakban egyike annak a csekély számú kutatóknak, akik elszántan küzdenek a büntetés-végrehajtási jog elméleti megalapozásáért és elfogadtatásáért. Számos, a börtönügy reformjára, a bv. jog modernizálására irányuló tanulmánya alapján a Büntetés-végrehajtási Szervezet és a Rendőrtiszti Főiskola elismert kutatójává válik. A főiskola tanszékvezetőjeként majd tudományos főigazgató-helyetteseként a rendészettudomány, a rendvédelem elméleti művelésének kiterjesztésére törekszik, e törekvés jegyében alakítja ki nemzetközi kapcsolatait főleg a német nyelvterületen lévő államok rendészeti és börtönügyi intézményeivel és neves szakembereivel.

Lőrincz József „Büntetőpolitika és börtönügy” című könyve négy fejezetre tagolódik. Az I. rész a honi börtönügy elemzését a XX. század első felét átíve-

* Lőrincz József: Büntetőpolitika és börtönügy. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2009. 223. oldal

lően írja le. Ebben a részben a szerző a „pozitivistá kriminálpolitikát” és az abból fakadó „börtönügyi konzekvenciák” összefüggéseit vizsgálja, illetőleg a börtönügy stagnálását a nemzeti kultúrfölény ideológiájának árnyékában mutatja be. A szerző a II. fejezetben a börtönügynek a II. világháború utáni korszakát, a sztálini büntetőpolitikai modellt, illetve a „Kádár-korszak” 33 évét elemzi. A szerző e fejezetben hitelesen mutatja be magyar büntetés-végrehajtás szakmai mélypontját, az 50-es években a szovjet eredetű büntetőpolitika szolgálai másolását, a csaknem 7 évig tartó, az elítéltekkel szembeni gyűlöletet szító időszakot. Alapos részletességgel elemzi a Kádár-korszak kriminálpolitikai fordulatait, a korszak kormányzatainak, vezető politikai szervezeteinek ellentmondásos viszonyulását a büntetés-végrehajtáshoz, az anyagi-erkölcsi támogatás nélkül magára maradt szakma fokozatosan terebélyesedő válságát.

A kötet érdekes és hasznos komparatív elemzést tartalmaz a III. részben, amely a „Büntetőpolitika és büntetés-végrehajtás az euroatlanti régióban” fejezetcímet viseli. A szerző itt nemzetközi összehasonlításokat végez az angol-szász országok, a benelux, a német nyelvű, a skandináv és az újlatin ország-csoportok vonatkozásában. E nemzetközi kitekintés alkalmat kínál arra, hogy hazánk börtönügyét a tőlünk nyugatra eső, fejlett polgári demokráciák hasonló intézményeinek kontextusába helyezve értékeljük.

Végezetül a „Büntetőpolitika és börtönügy hazánkban a rendszerváltozás után” című fejezet lehetőséget kínál a szerző számára arra, hogy bizonyítsa: a börtönügy működési nehézségei napjainkban csaknem évszázados mulasztásokra vezethetők vissza, ezek sorában is felhívja a figyelmet a folyamatos, szerves fejlesztés, modernizálás elmaradására, a szakmai érdekek képviselőinek gyengülésére, a személyi állomány anyagi-erkölcsi megbecsültségének hiányosságaira. A szerző ugyanakkor rávilágít pozitív folyamatokra is, mint a büntetés-végrehajtás jogi szabályozásának európai irányultsága, a fogvatartás humán tendenciáinak erősödése, az e területen dolgozók fejlett probléma- és válságkezelése, befejezésül pedig optimista jövőképet igyekszik festeni a hazai büntetés-végrehajtás fejlődéséről.

A mű újszerű megközelítésben kísérli meg a büntetőpolitikai szándékok érvényesülését visszaigazolni a börtönügy szakmai sorsán keresztül. Ezzel összefüggésben számos figyelemre méltó következtetés levonására vállalkozik. Ezek közül néhányat az alábbiakban emelünk ki (részletesebben lásd a mű 209-213. oldalán):

- «A börtönbüntetés nem csodaszer. Szankciórendszerünkben a legáltalánosabb büntetési nem a szabadságvesztés, ez azt jelenti, hogy a büntető kódex a legtöbb bűncselekményre szabadságvesztést ír elő... Ebből következően a hazai büntetőpolitika a szabadságvesztés-büntetéshez tartós reményeket és elvárásokat fűzött. Különösen jól érzékelhető a büntetőpolitika „börtöncentrikus” szemlélete a század második felének represszív periódusaiban... Ha azonban megvizsgáljuk az ezekben az években érvényesített „kemény kéz”

politikájának a bűnözésre gyakorolt hatását, látható, hogy az nem fékezte meg ezek lassú növekedési tendenciáját... A statisztikai adatsorok beszédes bizonyítékát kínálják annak, hogy a büntetőpolitika represszív periódusai nincsenek kapcsolatban a bűnözés alakulásával, valamint annak is, hogy az időszakonkénti bebörtönzések növelésével nem sikerült a bűnözés trendjét kimutathatóan befolyásolni...

- Megállapítható, hogy a büntetőpolitikának represszív periódusai rendkívül kedvezőtlenül befolyásolták a börtönügy szakmai arculatát... Az amúgy is jelentős materiális deficittel rendelkező büntetés-végrehajtás az ilyen periódusokban tevékenysége lehetőségeinek minimumán, csupán a biztonság, a rend, a fegyelem fenntartására koncentrált erőforrásait, kevésbé volt képes bűnmegelőzési funkciót ellátni. E represszív ciklusok újból és újból előhívták a hazai büntetés-végrehajtás krónikus működési zavarait, a másodlagos célok előtérbe kerülését, az időszakonként szakmai válság felé sodró férőhely-szűkét. A hazai bv. intézetek férőhely-kapacitásának akut problémája a terület évszázados alulfinanszírozottságának bizonyítéka...

- A represszió érvényesítése a börtönfalakon belül kétséges hatékonyságú, leginkább a börtön diszfunkcionális jellegét erősíti... a társadalom rosszálló értékítéletének megjelenése a törvényi szankciókban és az ítéletben helyénvaló, addig az a más funkciót viselő büntetés-végrehajtás során szakmai korlátok közé szorítandó. Vagyis: a törvény és a bíróság határozza meg a bűnelkövetős sújtó rossz mértékét, és ne a büntetés-végrehajtás... E céltévesztés jelentős mértékben torzíthatja a büntetés-végrehajtás bűnmegelőzési funkcióját, amely a társadalomra tekintve próbálja befolyásolni az elítéltek jövőbeli sorsának alakulását...

- A börtön nem sikerintézmény, de még nem nélkülözhető... ...a szabadságvesztés végrehajtásának történeti elemzése során megkíséreltük bizonyítani, a börtön sem a bűnözés megfékezésére, sem strukturájának átalakítására nem bizonyult alkalmasnak... A XX. század utolsó harmadának bűnözési trendje, valamint strukturális romlása – a szabadságvesztés konokul ultima ratio elven alapuló kiszabása ellenére – arra inti az államokat, hogy a börtönintézmény fennmaradásával még hosszabb távon számolni kell. Ennek ismeretében az uniós tagállamokban a börtönrendszer korszerűsítése nem került le napirendről és ez nem lehet másképpen hazánkban sem.

- A puding próbája, hogy elfogyasztják, a büntetőjogi szankció próbája, hogy megkísérlik a végrehajtását. A XX. században, csupán a honi börtönügy területén számos olyan próbálkozásnak voltunk tanúi, melyek nem csupán azért kerültek a történelem süllyesztőjébe, mert eljárt felettük az idő. Más okai is voltak, ezekből kettőt emelnénk ki. Az egyik, amit Angyal Pál is észrevételezett 1917-ben a fiatalok fogházának kudarca okán: „A mi büntetőjogi kultúránk amolyan szappan-kultúra. Hónapokig elvitatkozunk egy-egy törvénytervezet alap gondolatán, a részleteket aggódalmasan illesztjük egymáshoz... de nem törődünk azzal, hogy a kérdéses intézmény hogyan fest, működik-e a

gyakorlatban egyáltalán.” A másik ok, hogy büntetőjogunk modernizálása szándékával átveszünk más társadalmi-gazdasági-politikai közegben jól bevált szankciókat, amelyek azonban saját közegünkben működési zavarokkal küszködnek..., ...mert elmarad a végrehajtás feltételeinek, infrastruktúrájának kialakítása.

- A politikai hatalom gyakorlóinak joga és lehetősége, alkalmasint kötelessége is a büntetőpolitikának a társadalom érdekében történő formálása... Gönczöl Katalin megállapítása szerint a fejlett demokráciákban jórészt elfogadottá vált, hogy a büntetőhatalom nem mindenható, csupán segédeszköz, amely ha közmegegyezésen alapul, hozzájárulhat a társadalmi béke erősítéséhez. Király Tibor arra hívta fel a figyelmünket, hogy ez a hatalom a társadalmat sehol a világon nem szabadította meg a bűnözéstől, mert egyes bűnöket megtorolhat, de gyenge ahhoz, hogy megjavítsa a közmorált. Hazánkban az elmúlt évtizedek politikai hullámverésében a büntetőhatalom önkorlátozó megfontoltsága még nem vált jellemzővé, szerepét a politikai hatalom képviselői többnyire eltúlozták, gyakorta rövidtávú szükségletek kiszolgálójává tették...»

Érdeemes idézni a könyv 188. oldalának sorait is: „Kétségtelenül hálátlan szerep jutott a büntetés-végrehajtásnak a társadalmi munkamegosztásban, de az állam, amelynek a bűnözés kordában tartása érdekében a büntetőhatalmat gyakorolnia kell, nem tehet aszerint különbséget állami szervek között, hogy melyek rokonszenvesek a társadalomnak és melyek nem, vagy aszerint, hogy melyek hoznak bevételt és melyek viszik a pénzt. Visszatekintve az elmúlt évszázadra megállapítható, hogy az állam nem tekintette a börtönügyet támogatásra méltónak, ha annak tekintette volna, nem marad el a nagyságrenddel nagyobb költségvetési igény kielégítése, a szerves fejlesztés és modernizálás. A honi börtönügy nagyobb megrázkódtatást elkerülő működésének titka abban az elkötelezett szakembergárdában van, akik a folyamatos és mélyülő válság kezelését szinte művészetté fejlesztették, de akiknek ezért saját életükkel, testük-lelkük gyorsabb, biológiai, pszichológiai amortizációjával kellett fizetniük.”

Összegzésül: Lőrincz József „Büntetőpolitika és börtönügy” című könyve kiemelkedő, alapos és lényegre törő munka, amely a büntetőpolitika fejlődését és problémáit nemcsak hazai, hanem nemzetközi aspektusból is elemzi. Összehasonlító és történeti elemzése sokoldalúságának köszönhetően a kiadvány a téma tárgyalására irányuló szakirodalom egyik kiemelkedő munkájának tekinthető, ajánlhatom mindazon olvasók figyelmébe, akik napjaink egyik gyakran emlegetett problémaköréhez, a börtönügyhöz kapcsolódó kérdések megválaszolását várják.

Deák Ferenc István

Ajánló

A büntetőügyekben alkalmazható közvetítői tevékenység bevezetésének tapasztalati Magyarországon. (Szerkesztette: Iványi Klára.) Bp. IRM OBmB, 2008. 258 oldal. Ár nélkül.

A mediáció olyan alternatív konfliktuskezelési módszer, amelynek során a vitás felek egy kívülálló semleges harmadik személy segítségével jutnak egyezségre. Hazánkban 2007. január elsejétől, a közvetítői eljárás bevezetésével nyílt lehetőség a büntetőügyek sértettjei és az elkövetők közötti mediációra.

2008 tavaszán a Partners Hungary Alapítvány az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium megbízásából kutatást végzett abból a célból, hogy feltárja és elemezze a büntetőügyekben alkalmazható közvetítői tevékenység bevezetésének eddigi tapasztalatait. A könyv – amelyhez Gönczöl Katalin írt előszót – ennek a kutatásnak az anyagát tartalmazza.

A kötet számos fontos megállítása közül ehelyütt csak néhányat emelünk ki. A közvetítői eljárás bevezetésének sikerét jelzi, hogy az elrendelt esetek 80%-ában a megkérdezett jogalkalmazók elégedettek voltak a mediáció kimenetelével, az Igazságügyi Hivatal és a pártfogó mediátorok munkájával. A mediációs eljárást a résztvevő sértettek és terheltek 90% feletti arányban minden szempontból pozitívan értékelték; nagyfokú elégedettséget fejeztek ki a sértettek és a terheltek is az Igazságügyi Hivatal munkájával kapcsolatban.

A könyv „társkötet”, amely *A büntetőügyekben alkalmazható közvetítői tevékenység gyakorlata és módszertani kérdései* címet viseli, válogatott esettanulmányokat közöl, kitérve a tanulságokra.

Amíg az előbbi kiadvány elsősorban a büntető igazságszolgáltatás szereplőinek tájékoztatására szolgál, az utóbbi – a belső továbbképzést előmozdítva – hasznosítható gyakorlati ismereteket nyújt a mediátorok számára, valamint segítséget ad módszertani tudásuk bővítéséhez.

Danielisz Béla – Jármly Tibor: Rendészet Európában. Bp. Duna Palota Kulturális Kht. 2008. 384 oldal. 3 990 Ft.

A rendészet helyzete Európa valamennyi országában „közügy”; a közösségi rendőrség modellje mindenütt jelentős átalakulást, napjainkban is zajló folyamatokat eredményezett. Ez alól hazánk sem kivétel.

A kötet – amelyhez Sárkány István, a Rendőrtiszti Főiskola rektora és Finszter Géza, a Rendészeti Szemle főszerkesztő-helyettese írt elő-, illetve „utószót” – négy nagy fejezetre oszlik. Az első fejezet a különböző rendőrségi modelleket, a rendőri struktúrák sajátosságait mutatja be. A második anyag rész a városi bűnözés szerteágazó kérdéskörét tárgyalja. A harmadik fejezet a rendészet és bűnözéscsökkentés főbb európai irányait vázolja fel. A negyedik

fejezet az Európai Unió néhány rendészeti megoldását tárja az olvasó elé, tizenkét ország – köztük Magyarország – intézményrendszerét ismertetve. A Függelék több érdekes dokumentumot tartalmaz, többek között az Európai Városok Chartáját teszi közzé. A könyv végén címmutató segíti az egyes témák visszakereshetőségét.

Túlzás nélkül állíthatjuk: a szerzők hiánypótló művet hoztak létre. A gazdag forrásanyagra támaszkodó, rendkívül sok információt tartalmazó, ugyanakkor olvasmányos kiadvány teljesen újszerű vállalkozás a maga nemében: úgy ad széles európai horizontot a rendészet, a rendőrség európai állapotáról, hogy ebbe a hazai helyzetet, annak történelmi hagyományait is beleágyazza.

Külön ki kell emelnünk a könyv „küllemét”, igényes tipográfiáját, színes képanyagát.

Tekintettel a fentiekre a kiadvány nemcsak a szakemberek, hanem a szélesebb olvasóközönség érdeklődésére is számot tarthat.

Az európai büntetőjog kézikönyve. Szerkesztette: Kondorosi Ferenc, Ligeti Katalin. Bp. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó. 884 oldal. 8 820 Ft.

Az európai büntetőjog a jog rendkívül dinamikusan változó területe. Éppen ezért maga az európai büntetőjog fogalma is sokrétű, magában foglalja a tagállamok büntető anyagi és eljárás jogának harmonizációját, valamint a tagállamok közötti büntetőügyekben létrejött nemzetközi együttműködés fejlesztését. Az európai büntetőjog ezért – a kötet szerkesztői szerint – a hagyományos szemlélettel és fogalmakkal nem mindig ragadható meg, megértése új szemléletet kíván. A kézikönyv célja, hogy segítse az új szemlélet kialakulását és a szakmai közönség tájékozódását az európai büntetőjogban.

A nagyszabású munka tartalma öt részre, ötvennégy alfejezetre tagolódik. Az első, legterjedelmesebb rész – többek között – a nemzetközi bűnügyi együttműködés európai intézményi kereteit, feltételeit, a klasszikus bűnügyi együttműködési formákat (kiadatás, eljárási jogsegély, büntetés-végrehajtás átadása/átvétele stb.) tárgyalja. A második rész az Európai Unió ún. szupranacionális szankcióit és eljárásait ismerteti. A harmadik rész tárgya a büntető anyagi jogi és eljárásjogi jogharmonizáció kérdésköre. A negyedik rész azt vizsgálja, hogy az Európai Bíróság milyen hatással van az európai büntetőjog fejlődésére. Az ötödik rész témája az alapjogok és az alapjogvédelem helyzete az Európai Unióban. A kötet zárszava az európai büntetőjog jövőjét vázolja fel.

A könyv nemcsak az elméleti, hanem a gyakorlati szakemberek számára is készült. Ezt szolgálja a kézikönyv-forma, amely az elméleti ismereteket és a jogalkalmazás gyakorlati tapasztalatait együtt, egymásra vetítve és értékelve mutatja be. A kiadvány olyan alapvető ismereteket tartalmaz, amelyek mind a büntetőjoggal foglalkozó jogalkalmazók, mind pedig a jogi oktatás számára elengedhetetlenek.

Kerezi Klára – Gyóry Csaba – Kó József: Longitudinális kriminológiai vizsgálatok és alkalmazásuk lehetőségei Magyarországon. Kutatási tanulmány. Bp. Egészséges Ifjúságért Alapítvány. 2009. 98 oldal. Ár nélkül.

A szerzők szerint miközben az egy-egy megrázó bűncselekmény következtében felkorbácsolt indulatok egyre jelentősebb mértékben befolyásolják a fiatalkorúakkal kapcsolatos büntetőpolitika alakulását, tulajdonképpen alig tudunk valamit Magyarországon arról, mi is készítené egy fiatalot a bűnelkövetésre, és mivel lehet eltéríteni a bűnelkövetővé vált fiatalokat az „élethosszig tartó bűnözés” útjáról. A fiatalkori bűnözővé válás tényezőinek ismerete nélkül ugyanakkor nem alakíthatók ki célzott szakpolitikai intézkedések és programok. A világ számos országában folynak effajta kutatások, ezért Magyarországon is szükség van olyan longitudinális (hosszmetszeti) vizsgálat megindítására, amely a késő gyermekkortól kezdve követi végig azt, hogy egy adott generációban kik, mikor és miért válnak bűnelkövetővé.

A kötet ismerteti az antiszociális magatartás fejlődési ösvényeit, áttekinti a longitudinális vizsgálatok általános jellemzőit, a bűnözői magatartással kapcsolatos fontosabb nyugat-európai kutatásokat, kitér a karrierbűnözéssel kapcsolatos kriminálpolitikára, továbbá foglalkozik a longitudinális vizsgálatok módszertani problémáival. A szerzők a longitudinális kutatásokhoz kapcsolódó kísérleti kutatások jelentőségét is hangsúlyozzák, mert ezek teszik lehetővé egy-egy szakpolitikai intézkedés és program hatékonyságának a mérését, ezzel is segítve a stratégiaalkotást és a döntéshozatalt.

A kiadvány, úgy véljük, karcsúsága ellenére a hazai kriminológiai szakirodalom egyik fontos alapműve; beható ismeretét mindazok számára számra ajánljuk, akik érdeklődnek a fiatalkorúak bűnözése, a bűnelkövetővé válás, valamint a kriminológiai kutatások részletkérdései iránt.

A rendvédelmi pszichológiai tevékenység szakmai protokollja. Bp. Rendőrség Tudományos Technológiai és Innovációs Tanács. 2009. 398 oldal. (Határrendészeti tanulmányok 2009/2. különszám) Ár nélkül.

A kötet nagyszabású team-munka eredménye. Ebben a munkában a Rendőrség, a Vám- és Pénzügyőrség, a Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálat, az Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság, a Fővárosi Tűzoltó-parancsnokság, az IRM Oktatási Főigazgatóság, a Rendőrtiszti Főiskola, a Körmenyi és a Miskolci Rendészeti Szakközépiskola, valamint a Rendészeti Bűnmegelőzési Intézet szakemberei vettek részt. A protokoll kidolgozását Virág László, a Rendőrség vezető pszichológusa vezette. A tanulmánykötet szerzői a magyar rendvédelmi szerveknél végzett, illetve végzendő pszichológiai tevékenység összefoglalását tűzték ki célul.

A kiadványban közölt egyik szaklektori véleményből kiderül, hogy az anyag immáron harmadik kiadása annak a protokollnak, amely eredetileg a Határőrség pszichológusainak szakmai tevékenységét szabályozta.

A protokoll kilenc fejezete közül az első a rendvédelmi pszichológiai szakszolgálati munka fogalmát, célját, feladatait, módszereit stb. foglalja össze. A második fejezet a rendvédelmi munka- és szervezetpszichológiai tevékenység protokollját írja le. A következő négy fejezet a közlekedépszichológiai, a klinikai pszichológiai, a tanácsadó pszichológiai és a bűnügyi-kriminálpszichológiai tevékenység szakmai protokollját tartalmazza. Található a könyvben egy, a speciális pszichológiai tevékenységgel, valamint a pedagógiai pszichológiai területtel foglalkozó anyag rész. A protokoll utolsó fejezete az integrált rendőrségi pszichológiai szakirányítási tevékenység minőségügyi megalapozását célozza.

Solt Ágnes: Peremen billegő fiatalok. Veszélyeztető és kriminalizáló tényezők gyermek- és ifjúkorban. Szociokulturális háttér-viszonyok. Bp. Biztonságos Magyarország Közalapítvány. 2007. 316 oldal. (BMK Füzetek 19.) Ár nélkül.

A 2004–2005-ben elvégzett kutatás a deprivált, marginális helyzetű bűnelkövető, illetve szabálykövető fiatalok életút-vizsgálatát tűzte ki célul. Több mint hetven interjú készült 16 és 25 közötti bűnelkövető fiúkkal, férfiakkal (ezek az interjúk a hazai bv. intézetekben készültek), illetve – kontrollcsoportként – huszonhárom interjú olyan fiatallal, akik ugyan nehéz körülmények között nőttek fel, de mégsem váltak bűnelkövetővé.

Solt Ágnes négy olyan tényezőt talált, amely erősen a bűnözővé válás ellen hat: 1. kapcsolat (szerelmi, baráti); 2. veszélyeztető tényező megszűnése; 3. örömet okozó tevékenység (sport, hobbi); 4. „tartás”. A szerző ezen kívül természetesen számos más hatást is feltárt, amely elősegítette a szabálykövető magatartás kialakulását.

Nagyon tanulságos a kutatási jelentés azon része, amely a fegyintézetek negatív és pozitív hatásairól számol be. A szerző szerint a fegyintézetek általános pozitív hatásainak nagyobb része csak a leginkább peremhelyzetű fiatalok körében érvényesülhet. Az intézetnek ilyen esetekben van szocializációs hatása; önfegyelmre, alkalmazkodásra nevel. A legnagyobb jelentőségű pozitív hatásnak Solt Ágnes mégis azt tartja, hogy épp az intézet ingerszegénysége és a javak megvonása miatt gondolkodásra, az élet újraértelmezésére motiválja a fiatal fogvatartottat. Sokan egyáltalán nem alkottak egységes képet magukról korábban, az életet a jelen és a közeljövő időperspektívájának valóságában éltek, a múltra, a tettekre, azok következményeire, hatásaira nem gondoltak. A fegyintézetben van idő és motivációs hatás önmaguk újradefiniálására, identitásuk megalkotására. A szerző kiemeli a bv. intézetek dolgozóinak felelősségét, mert „a zárt rendszerekben való visszaélések jóval kevésbé kontrolláltan történhetnek meg”.

(Válogatás a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Szakkönyvtára legújabb szerzeményiből)

C O N T E N T S

KRIMINÁLEXPO

1	László Tóth:	The present of the industrial companies,
the future plans of economical management
13	István Budai:	Employing inmates by the public administration
17	Zoltán Cséri –
András Péter Hirják:	Employing inmates and the occurring problems
at Közép-Dunántúl National Prison and
at Annamajor Ltd.
25	Sándor Tikász:	The experiences of PPP employment at Tiszalök
National Prison

STUDIES

29	Gábor Papp:	The theoretical background of incarceration – in
critical approach
61	Kornélia Hagymási:	Locked up forever – or has the life
imprisonment in Hungary any justification
nowadays
77	Ágnes Solt:	Empiric examination about the life-imprisonment

WORKSHOP

99	Csaba Matovics:	The experiences of the operation of special
long-term punishment unit at Szeged Strict and
Medium Regime Prison |
|----|-----------------|---|

PAST

109	Katalin Dobrotka:	Gallery portrait about Hungarian Prison Affairs:
Erő Emil Moravcsik (1858-1924) |
|-----|-------------------|--|

OUTLOOK

113	Klára Király:	News from Prison world

IN BRIEF

119		Calendar of Events
126		Report about the professional conference
organized by Budapest Strict and Medium
Regime Prison (F. I. D.)
129		Conference about the situation of Hungarian
Prison Service (The editor)

BOOK SHELF

131	Anita Nagy:	Penal politics and penal affairs.
About József Lőrincz's book
135	Ferenc István Deák:	Recommendation

I N H A L T

KRIMINALEXPO

1	László Tóth:	Die Gegenwart der wirtschaftlichen Gesellschaften, die Zukunftspläne des wirtschaftlichen Laufes
13	István Budai:	Die finanzielle Beschäftigung der Verurteilten
17	Zoltán Cséri –
András Péter Hirják:	Die Beschäftigung der Gefangenen und die damit zusammenhängenden praktischen Probleme in der Mitteltransdanubischen Landesstrafvollzugsanstalt und in der Annamajori Kft.
25	Sándor Tikász:	Die Erfahrungen in der Landesstrafvollzugsanstalt in Tiszalök

STUDIEN

29	Gábor Papp:	Der theoretische Hintergrund der Strafvollzugserrscheinung von Seite der Kritik
61	Kornélia Hagymási:	Eingesperrt für immer – oder wie groß ist heute die Daseinsberechtigung der tatsächlichen lebenslangen Freiheitsstrafe in Ungarn.
77	Ágnes Solt:	Die empirische Prüfung der lebenslangen Freiheitsstrafe

WORKSHOP

99	Csaba Matovics:	Erfahrungen über die Funktion des Langzeit-Strafvollzugseinheit im strengen und mittelstrengen Strafvollzug Szeged

VERGANGENHEIT

109	Katalin Dobrotka:	Das Portrait der ungarischen Straftaten: Ernő Emil Moravcsik (1858 – 1924)

AUSBLICK

113	Klára Király:	Nachrichten aus der Gefängniswelt

IN KÜRZE

119		Kalender
126		Berichterstattung von der fachspezifischen Konferenz organisiert vom strengen und mittelstrengen Strafvollzug Budapest (F. I. D.)
129		Konferenz zum Thema Situation des ungarischen Strafvollzugs (der Herausgeber)

BÜCHERREGAL

131	Anita Nagy:	Über das Buch von József Lőrincz: Die Strafpolitik und Straffälle
135	Ferenc István Deák:	Empfehlung

T A R T A L O M

KRIMINÁLEXPO

1	Tóth László:	A gazdasági társaságok jelene, a gazdasági működés jövőbeni tervei
13	Budai István:	Az elítéltek költségvetési foglalkoztatása
17	Cséri Zoltán – Hirják András Péter:	A fogvatartottak foglalkoztatása és a kapcsolódó gyakorlati problémák a Közép-Dunántúli Országos Bv. Intézetben és az Annamajori Kft-nél
25	Tikász Sándor:	A PPP-munkáltatás tapasztalatai a Tiszalöki Országos Bv. Intézetben

TANULMÁNY

29	Papp Gábor:	A prizonizációs jelenség elméleti háttere – kritikai megközelítésben
61	Hagymási Kornélia:	Végtelen idő a rácsok mögött – avagy mennyiben van ma létjogosultsága Magyarországon a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésnek
77	Solt Ágnes:	Az életfogytig tartó szabadságvesztés empirikus vizsgálata

MŰHELY

99	Matovics Csaba:	A Szegedi Fegyház és Börtön hosszúidős speciális rezsimű (HSR) körletének működési tapasztalatai
----	-----------------	--

MŰLT

109	Dobrotka Katalin:	A magyar börtönügy arcképcsarnoka: Moravcsik Ernő Emil (1858 – 1924)
-----	-------------------	---

KITEKINTÉS

113	Király Klára:	Hírek a börtönvilágból
-----	---------------	------------------------

RÖVIDEN

119		Eseménynaptár
126		Tudósítás a Budapesti Fegyház és Börtön által rendezett szakmai konferenciáról (D. F. I.)
129		Konferencia a magyar büntetés-végrehajtás helyzetéről (A szerk.)

KÖNYVESPOLC

131	Nagy Anita:	Lőrincz József „Büntetőpolitika és börtönügy” című könyvéről
135	Deák Ferenc István:	Ajánló

Kriminálexpo 2009

125 éves a pécsi börtön

Ára: 600,- Ft